

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
(YAKIN ÇAĞ TARİHİ)

**TANZİMAT'TAN SONRA İDARİ YAPILANMADA
ANKARA ÖRNEĞİ (1842-1908)**

Doktora Tezi

Özlem GÜLENÇ İĞDİ

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
(YAKINÇAĞ TARİHİ)

**TANZİMAT'TAN SONRA İDARİ YAPILANMADA
ANKARA ÖRNEĞİ (1842- 1908)**

Doktora Tezi

Özlem GÜLENÇ İĞDİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Musa Çadircı

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
(YAKINÇAĞ TARİHİ)

**TANZİMAT'TAN SONRA İDARİ YAPILANMADA
ANKARA ÖRNEĞİ (1842- 1908)**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı :Prof. Dr. Musa ÇADIRCI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KISALTMALAR	i
ÖNSÖZ	iii
KONU VE KAYNAKLAR	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT'TAN ÖNCE TAŞRA YÖNETİMİ VE ANKARA

1.1. Tanzimat'tan Önce Ülke Yönetiminde Yapılan Yenilikler	9
1.2. Vilayet Merkezi Olmadan Önce Ankara Sancağı	13

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİNDE TAŞRA İDARESİNDE DÜZENLEMELER VE ANKARA'NIN EYALET MERKEZİ OLMASI (1836-1864)

2.1. Tanzimat Döneminde Ülke Yönetiminde Yenilikler ve Ankara'da Muhassıllık Uygulaması	18
2.2. 1842 Düzenlemesi, Muhassıllığın Kaldırılması ve Ankara	31
2.3. 1849 Eyalet Meclisleri Talimatnamesi ve Ankara	36
2.3.1. Ankara'nın İdari Taksimatı (1849-1864)	44
2.3.2. Ankara Valileri (1840-1864)	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VİLAYET MERKEZİ OLARAK ANKARA

3.1.1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi, Sonrası Düzenlemeler ve Ankara (1864 – 1871)	56
3.2.1864-1871 Yılları Arasında Ankara Valileri	66
3.3.1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'nin Uygulanması ve Ankara .	69
3.3.1 Ankara'nın İdari Taksimatı (1871-1908)	79
3.3.2.1864'ten 1908'e Kadar Ankara Valileri ve Görev Süreleri	96
3.4.Vilayet Umum Meclisi	134
3.5.Vilayet İdare Meclisi	147
3.6. Defterdarlar	154
3.7. Mektupçular	158
3.8. Komisyonlar	160
3.9. Müdürlükler	171
SONUÇ	172
ÖZET	174
SUMMARY	178
KAYNAKÇA	183
EK-1	194
EK-2	203
EK-3	207

KISALTMALAR

- **a.g.b.:** Adı Geçen Belge
- **a.g.e.:** Adı Geçen Eser
- **a.g.m.:** Adı Geçen Makale
- **A.MKT.UM:** Bâb-1 Alî Evrâk Odası Sadaret Mektubi
Kalemi Umûm Vilâyât Belgeleri
- **A.}MKT..MHM.:** Bâb-1 Alî Evrâk Odası Sadaret Mektubi-i
Mühimme Kalemi Evrakı
- **DİA:** Diyanet İslam Ansiklopedisi
- **A.Ü.:** Ankara Üniversitesi
- **b.k.z.:** Bakınız
- **B.O.A.:** Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- **c.:** Cilt
- **C.ADL.** Cevdet Adliye
- **İ.ŞD.:** İrade-Şura-yı Devlet
- **DH.İD.:** Dahiliye Nezareti İdare Kısmı Evrakı
- **DH.MKT:** Dahiliye Mektubi
- **İ.DH.:** İrade- Dahiliye
- **Çev.:** Çeviren
- **D.T.C.F.:** Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
- **H.:** Hicri
- **OTAM.:** Osmanlı Tarihi Araştırma Mecmuası
- **s.:** Sayfa
- **T.T.K.:** Türk Tarih Kurumu

- **M.:** Muharrem
- **S.:** Safer
- **Ra:** Rebiü'l evvel
- **R.:** Rebiü'l ahir
- **Ca:** Cemaziye'l evvel
- **C.ahir:** Cemaziye'l ahir
- **B:** Receb
- **Ş:** Şaban
- **N:** Ramazan
- **L:** Şevval
- **Za:** Zilkade
- **Z:** Zilhicce

ÖNSÖZ

Osmanlı tarihi araştırmaları içinde, Şehir tarihi çalışmaları son yıllarda önemli bir yer tutsa da, bu tür çalışmalarda genellikle Şehrin bütüncül tarihi ele alınmakta ve Şehir idaresi ile ilgili bilgiler konunun genişliğinden dolayı sınırlı kalmaktadır. Bu doğrultudan hareketle, Ankara'nın 1842-1908 yılları arasındaki idari teşkilatını ele alarak, başkentimizin belirttiğimiz tarihler arasındaki idari teşkilatına katkı yapabilmeyi amaçladık.

Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908) adlı çalışmamızda elimizden geldiğince erişebileceğimiz kaynaklara ulaşarak konumuza ışık tutmaya çalıştık.

Tezimizin Birinci Bölümü, Tanzimat'tan Önce Taşra Yönetimi ve Ankara başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Tanzimat'tan önce ülke yönetiminde yapılan yenilikler genel hatları ile ele alınarak eyalet merkezi olmadan önce Ankara sancağı ve yönetimi hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci Bölüm'ün başlığı ise Tanzimat Dönemi'nde Taşra İdaresinde Düzenlemeler ve Ankara'nın Eyalet Merkezi Olması'dır. Bu bölümde Ankara'nın 1836'da eyalet merkezi oluşundan 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne kadar geçen sürede, ülke yönetiminde yapılan yeniliklerin Ankara'ya yansımaları, Şehrimizin idari taksimatında yapılan değişiklikler, Şehrimizin valileri incelenmiştir.

III. Bölüm'ün başlığı Vilayet Merkezi olarak Ankara'dır. Bu bölümde 1864 ve 1871'de ülke yönetiminde yapılan yeniliklerin Şehrimize etkileri, vilayet sınırlarındaki değişiklikler, valiler ve valilerin görev süreleri, Ankara Vilayeti Umum Meclisi'nin yapısı ve alışmaları, Ankara Vilayeti İdare Meclisi'nin yapısı ve alışmaları, Ankara'da görev yapan defterdarlar ve mektupçular, vilayetimizde

toplanan komisyonlar ve müdürlükler anlatılmıştır.

Tezimi hazırlamamda beni destekleyen hocalarım Doç.Dr. Hamiyet Sezer Feyzioğlu ve Doç.Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu'na, bu konuyu ele almamı sağlayan, çalışmamın her aşamasında beni yönlendirerek yardım ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım, değerli hocam Prof.Dr. Musa adırcı'ya, hep yanımda olup beni destekleyen anneme, babama, eşime ve kardeşime teşekkür ederim.

Özlem Gülenç İğdi

Ankara, 2009

KONU VE KAYNAKLAR

Bu araştırma, ülke yönetiminde yapılan düzenlemelerin, 1842-1908 yılları arasında Ankara'da uygulanmasının evreleri ile saptanarak değerlendirilmesi amacını taşımaktadır. Ankara'nın yakın tarihimizde nasıl yönetildiği şimdiye kadar araştırılmamış bir konudur. Bizden önceki dönemle ilgili çalışmalardan Rıfat Özdemir'in XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara isimli eserinde (1785-1840) incelediğimiz tarihe kadar idari tarihten de bahsedilmiştir.

Ankara ile ilgili dönemi konu alan diğer araştırma ve incelemelerde de genel bilgiler verilmektedir. Bunlardan özellikle Musa Çadircı'nın Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı adlı eseri ile "Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim" isimli makalesi ve diğer eserlerinden yararlandık. Öte yandan devlet salnameleri idari yapılanmada önemli bilgileri kapsamaktadır. Bu bağlamda sözü edilen kaynaktan konumuzla ilgili bilgiler derlenmiş ve kullanılmıştır. 1869'dan itibaren yayınlanmaya başlayan vilayet salnameleri hiç şüphesiz il yönetimi bakımından en önemli bilgileri doğru olarak veren başlıca başvuru kaynağı niteliğindedir. Ankara Vilayeti'nin 1871 tarihli ilk salnamesinden başlayarak ele aldığımız dönemle ilgili bütün salnameleri başlıca kaynağımızı oluşturmuş olup kaynakçada gösterilmiştir.

Ayrıca konumuzla ilgili arşiv malzemelerini imkanlarımız ölçüsünde kullandık. 1876'dan itibaren çıkmaya başlayan Ankara Vilayet Gazetesi konumuzla ilgili 1908 yılına kadar olan sayılarını erişebildiğimiz ölçüde taradık. Gerek vilayet salnameleri gerekse gazetelerin varlığı konumuzu aydınlatmayı kolaylaştırdı.

Prof.Dr. İlber Ortaylı'nın Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri ve

Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Selda Kaya Kılıç'ın Tanzimat'tan Cumhuriyete İl İdaresi isimli doktora tezinden konumuzun genel hatları için yararlandık. Abdülhamit Kırmızı'nın Abdülhamit'in Valileri, Mehmet Süreyya'nın Sicil-i Osmani, M.Zeki Pakalın'ın Sicil-i Osmani Zeyli isimli eserleri de bize Ankara'da görev yapan valilerle ilgili önemli bilgiler sağlamıştır.

GİRİŞ

Klasik Osmanlı yönetiminin anlayışına göre İmparatorluk geniş birtakım eyaletlere bölünmüştü. Birkaç sancağın biraraya getirilmesi ile oluşan eyaletler beylerbeyi, sancaklar ise sancakbeyi tarafından yönetiliyordu. Klasik yönetim anlayışında 16.yüzyılın ortalarından itibaren yaşanan birtakım gelişmeler eyalet ve sancak yönetiminde değişikliklere neden olmuştur. XVII. ve XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatlanmasında terminolojik bir değişiklik olmadı. İdari taksimat ünitelerinin esasını yine sancak ve eyaletler oluşturuyordu. Ancak bu eyalet ve sancakların yönetim biçimleri ve gelirlerinin ne şekilde toplanacağı konusunda köklü değişiklikler yaşanmış buna bağlı olarak yöneticilerin niteliği de değişmiştir. Eyalet ve sancak yöneticileri de artık klasik manada kendilerine has olarak verilen gelir dilimlerini tasarruf etmemekteydiler. Sistem yine tımar sistemi idi ama bu gelirlerine konu olan kaynakların mahiyeti değişmiştir¹. 17. yüzyılın ikinci yarısında başlayan mîri mukatââ uygulması, tımar sistemi içinde kalan ama fonksiyonu ifâ edilemeyen, karşılığı alınmayan vergileri hazineye aktarma yoluydu. İltizam sistemi adı verilen bu sistemle devlet, nakit para ihtiyacını karşılamak istiyordu. Ayrıca devlet vergi gelirlerini merkezi hazineye toplamak istiyordu. Açık arttırma yolu ile mukatââlar peşin olarak en yüksek ücreti veren mültezimlere genellikle 3-6-9 yıl arasında değişen sürelerle verildi². Mültezimlik görevini üstlenen reyâdan kimseler “*askeri*” (yönetici) durumuna geçmişler ve klasik sistemin dengesi bozulmuştur.

---

¹ Orhan Kılıç, “XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması” **Yeni Türkiye**, Osmanlı Özel Sayısı I, S. 31, Ocak-Şubat 2000, s. 442, 443.

² Özcan Mert, “Osmanlı Devleti Tarihinde Ayânlık Dönemi” **Yeni Türkiye**, Osmanlı Özel Sayısı I, S. 31, Ocak-Şubat, 2000, s. 460, 461.

Osmanlı Devleti'nin en önemli problemi, devlet hazinesinin nakit para sıkıntısını mümkün olduğunca azaltmak ve bütçe açıklarını kapatmaktı. İşte nakit para ekonomisine geçişin bir tezahürü olarak artık gelirlerin “*aynî*” olarak değil geniş ölçüde “*nakdî*” olarak tahsil edilmesi sistemine geçilmiştir. 1695 yılında mukatââların kayd-ı hayat şartıyla iltizama verilmesi usulü olarak tarif edilen malikane sistemi de ekonomide bu yeni sürecin neticesidir³. Bu yeni süreç yönetimi de etkilemiş ve ayânlığın bir kurum olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur⁴.

Tımar sisteminin bozulup yerini iltizam yönetimine bırakmasının yanı sıra vezir rütbesi almış kişilerin çoğalması, bunların ünvanlarına uygun görevlerin bulunamamasına yol açmıştır. Vali olup da boş eyalet bulunmadığı için atanması yapılmayanlara duruma göre bir veya birkaç sancağın geliri “*arpalık*” olarak verilmiştir. Bunlar çoğunlukla İstanbul’da oturmayı yeğliyerek, yönetimine karşılık gelirleri kendilerine bırakılan sancaklara vekillerini göndermeye başlamışlardı. 18. yüzyılda bu sistem iyice yerleşmiş, birkaç sancağın yönetimi “*arpalık*” olarak başkalarına verilir olmuştu⁵. Ayrıca, bir sancağı arpalık olarak tasarruflarına alan bu kişiler genellikle kendilerine tahsis edilen bu sancaklarda oturmayıp yerlerine o bölgenin idaresini üstlenecek, mütesellim ya da müsellim denilen bir görevli atadılar. XVII. yüzyıl boyunca sancakların mütesellimler tarafından yönetilmesi sonucu arpalık uygulaması öylesine genişledi ki, sonuçta mütesellimler ayândan atanmaya başladı. Bu daha sonra özellikle XVIII. yüzyılda ayânların eyalet yönetiminde öne çıkmalarında en önemli etken olacaktı. Öyle ki bu ayânlar mütesellimler atandıkları

---

³ Kılıç, a.g.m. ,s. 442, 443.

⁴ Mert, a.g.m. ,s. 461, 462.

⁵ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, T.T.K, Ankara, 1997, s. 11.

beldelerde yavaş yavaş sancak beyinden daha güçlü hale geldiler⁶. Eyalet ve sancak yönetimindeki değişimin bir sebebi de 17. yüzyıldaki uzun süren savaşlardı. (Kutsal İttifak Savaşları 1683 – 1699). Beylerbeyi veya sancak beyleri görevlerinin başına gidinceye kadar geçecek sürede atandıkları bölgeyi yönetmek üzere yerlerine adamlarından birini mütesellim olarak görevlendirmişlerdi⁷. Böylece sancaklarda sancakbeyi yerine görev yapan mütesellimler ortaya çıkmıştı.

16. yüzyıl ortalarından itibaren yine dış gelişmelere paralel olarak beylerbeyinin kapı halkı sayısında artış göze çarpar. Beylerbeyinin barışta iç güvenliği sağlamak, savaşta eyaletini temsilen yeterli sayıda askerle katılmak için yanlarında besledikleri askerlerin sayısında artış olmuştur. Bunlar giderlerini “*Paşa sancağı*” halkından topladıkları vergilerle karşılamada zorluk çekmeye başlamışlardır. Bunun üzerine eyaletleri dahilindeki bütün sancaklardan vergi alma yoluna başvurmuşlardır. Beylerbeyinin yanlarında besledikleri kapı halkı askerleri ülkede güvenliğin bozulmasında etkili olmuştur. Özellikle 1558 Beyazıt isyanından sonra, Yeniçerilerle Altıbölük halkı denen merkez ordusu mensuplarının Anadolu şehirlerinde garnizonlar kurup ticaret, esnafılık, çiftçilik gibi işlerde uğraşmaya başlamaları sonucunda, şehir merkezlerinde kadı, subaşı, şehir kethüdası ve diğer ileri gelenler yanında bu askerlerin işleri ile uğraşan “*kethüda yeri*” “*yeniçeri serdari*” gibi görevlerin kent yaşamına katılmasına yol açtı. Bunların geleneksel yönetime karışması bu düzenin bozulmasına neden oldu⁸. XVII. yüzyılın sonları ve XVIII. yüzyılın başlarında sancak yöneticileri için çoğu kere mutasarrıf tabiri

---

⁶ Hülya Taş, **XVII Yüzyılda Ankara** , TTK, Ankara, 2006, s. 86,87.

⁷ Çadircı, a.g.e., s. 23. Mütesellimlik için bkz. Musa Çadircı, “II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu” **D.T.C.F. Dergisi**, c. XVIII., S. 3-4, 1970 ,s. 287-29. Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi “, **D.T.C.F. Dergisi**, c. XXVIII, S. 3-4 , 1970, s. 370-390.

⁸ Çadircı, a.g.e. ,s. 10,11.

kullanılıyordu. Bu tabir sancak yöneticilerinin artık mutasarrıf olarak adlandırıldığı şeklinde algılanmamalıdır. Mutasarıftan kastedilen tasarruf edendir. Bir veya birkaç sancağın gelirini tasarruf ettikleri için böyle adlandırılmışlardı. Ayrıca bu dönemde sancaklar artık vezir rütbeli olan ve olmayan paşalara da verilmeye başlanmıştır. Bu paşaları, sancağın yöneticisi veya tasarruf edeni olarak ifade etmek için klasik dönemde olduğu gibi sancak beyi veya mirîlvâ tabiri ile anmak “bey” olmadıkları mümkün değildir. İşte bu mecburiyetten dolayı, sancaklara paşa rütbeli kişilerin tayin olması durumunda mutasarrıf olarak anılmışlardır. Bu durum, XVIII. yüzyılın başlarında iyice yaygınlaşmış ve paşaların yanında beyler içinde mutasarrıf tabiri kullanılmıştı. Eyalet ve sancakların tasarrufu hususunda has sisteminin tedricen kaldırılmasında buraların askeri yönünün azaldığı ve devlet nezdinde de daha çok iktisadi bakımdan değerlendirildiğini göstermektedir. Bu özelliğinden dolayı mutasarrıf tabiri sadece sancakları tasarruf edenler için değil aynı zamanda eyaletleri tasarruf edenler içinde kullanılmıştır. Bunun yanısıra, sancağı tasarruf edenin bey olması durumunda da mutasarrıf tabirine rastlanmaktadır. Bu itibarla, mutasarrıf tabirinin, XVII.–XVIII. yüzyıllarda henüz eyalet ve sancakları idare eden görevlilerin ünvanı olmadığını ve sancakbeyi veya mirîlivanın karşılığı olarak da kullanıldığını söyleyebiliriz⁹. 17. yüzyıldan II. Mahmut dönemine kadar askeri - idari birimler esas kalmakla birlikte ortaya çıkış nedenlerini kısaca belirttiğimiz yeni yöneticiler ülke yönetimine hakim olmuştur.

III. Selim döneminde bütün imparatorlukta 28 eyalet bulunuyordu. Geliri vezire yetecek eyalet sayısı 20 ancak bu rütbeyi almış 39 kadar kişi vardı. Bu yüzden padişah sayının 23'ü geçmemesini kararlaştırmıştı. Bunlardan üçü merkezde

---

⁹ Kılıç, a.g.e. , s. 451,452.

hizmet verecekler diğeri de taşrada çalışacaklardı. İç güvenliğin sağlanmasında Nizâm-ı Cedîd ordusundan yararlanılacak, halkın vergilerini ödedikten sonra angarya iş görmeleri istenmeyecekti¹⁰. III. Selim dönemi bilindiği gibi Nizâm-ı Cedîd hareketinin tatbik edilmeye çalışıldığı bir dönemdir. İdari teşkilatta getirilen her yenilik beraberinde bazı problemleri de getirmiştir. Merkezi yönetim bu problemleri çözmek için zaman zaman klasik eyalet ve sancak idaresi üzerinde bazı ıslahatlar yapmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple, gerek eyalet ve sancakların idari sisteminde, gerekse imparatorluk içindeki eyalet ve sancakların sayılarında kesin bir istikrarın varlığından söz etmek zor görünmektedir¹¹. Yine bu dönemde merkezi hükümetin kuvvet ve kudretinden çok şeyler kaybetmesi sebebiyle 1786'da son verilen ayânlık 1790'da yeniden ihdas edilerek ayânlar yönetiminde etkili hale getirilmiştir¹².

III. Selim padişah olduktan sonra ve Osmanlı-Avusturya harbini müteakip Ebubekir Ratip Efendi'yi olağanüstü elçilik olarak Viyana'ya göndermiş ve ona gizli vazife olarak Avrupa devletlerinin müesseseleri hakkında bir rapor tanzim etmesini istemiştir. Elçi, Viyana'da çeşitli milletlere mensup kimselerle temas ederek ve Avusturya müesseselerini ziyaret etmek suretiyle edindiği intibalarını, hukuk nizâmına, içtimâî hayata, iktisâdi ve ticari faaliyetlerine dair değerli bilgiler getirmiştir. Bu bilgiler arasında, Avrupa düşünürlerinin ve filozoflarının bir devletin kudret ve kuvveti hakkında, dikkate alınmasını tavsiye ettikleri fikirler şu şekilde sıralanmıştır: Düzenli, itaatli bir orduya sahip olmak, sağlam bir hazineye mâlik bulunmak, devlet adamlarının, memur ve müstahdemlerinin, anlayışlı, sadık ve doğru olması, halkın refahının ve güvenliğinin temin edilmesi, bazı yabancı devletlerle

---

¹⁰ Çadircı, a.g.e.,s. 13.

¹¹ Rıfat Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.136.

¹² Mert, a.g.m. ,s. 463.

ittifak yapılması. Bu fikirler III.Selim'in imparatorlukta yaptığı ıslahatın bir nevi program başlıklarını da teşkil etmiştir.

III. Selim ilk olarak; Osmanlı Devleti'nin, Avrupa hukuku karşısında, yüzyıllardan beri devam etmiş olan davranışında bir değişiklik yaptı. Şeriatin yabancı devletlerle müttekâbiliyet esası üzerine ittifak yapmasını engelleyen hükümlerini bir tarafa bırakarak, Avrupa devletleri ile ittifak yapmaya başladı. III. Selim'in reformlarından bir diğeri – diplomasi reformu – Batıya ikinci bir pencere açtı. 18.yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu yabancı ülkelerde hiçbir sürekli diplomatik temsilci bulundurmamıştı. Zaman zaman şu ya da bu yabancı başkente özel bir amaçla özel elçiler gönderildi. III.Selim büyük devletlerin başkentlerinde elçilikler kurdu ve yabancı elçilere tatbik edilmekte olan tek taraflı muameleler de terk edildi. Yani bir devlete harp açılması halinde, İstanbul'daki elçisinin Yedikule zindanlarına hapsedilmesinden vazgeçildi.

II.Mahmut devrinin, Yeniçerilerin 1826' da kaldırılmasına kadar sürmüş olan kısmı, genel olarak bir irtica devri gibi kabul edilebilir. Çünkü bu devrin başında Kabakçı isyanı ile ortadan kaldırılmış olan Nizâm-ı Cedîd yolunda yürümek isteyen Sadrazam Alemdâr Mustafa Paşa öldürülmüş ve yeniçerilerin zorbalık devri tekrar başlamıştı. Fransız ihtilali fikirleri bu esnada, en çok hristiyan tebaa arasında yayılmaya başlamıştı. Neticede, Sırp isyanları ve Yunan isyanları meydana gelmiş ve muhtar bir Sırp Beyliği ile müstakil bir Yunan devletinin kurulmasına sebep olmuştur. II.Mahmut bu isyanlarda değersizliği ortaya çıkan, Yeniçeri ordusunu kaldırıp yeni bir ordu kurmaya mecbur kalmıştır. Bu olaydan sonra II. Mahmut ,bir taraftan batılı bir ordu kurmaya, bir taraftan da gelenek hukukundan sayılan bazı usul ve kaideleri değiştirmeye başlamıştır.

Vaka-yi Hayriye'den sonra “*Bundan böyle saltanatın millet için bir dehşet, bir korku kaynağı değil, bir destek olmasını istiyorum. Bunun için ferdin malına el konulması geleneğini kaldırıyorum*” demek suretiyle, insan hakları beyannâmesinin, mülkiyetin kutsallığı hükmünün, devletçe benimsendiğini ifade etmiştir. Bundan başka, mülki amirlerin tespit edilmiş hükümler dışında, türlü bahanelerle halktan vergi almalarında yasak etmiş bu yolda hareket etmeye devam edenlerin şiddetli cezalara çarptırılacağını bir “*Adalet Fermanı*” ile ilan etmiştir.

Padişah ayrıca, tebaanın, din ve mezhep farkı yönünden, devlet nazarında, eşit tutulacağı hususunda “*tebaamdan Müslüman olanları ancak camide, Hristiyanları kilisede, Musevileri de havra da tanımak isterim*” demek suretiyle tebaanın kanun önünde eşitliği prensibini kabul etmiştir.

Bu prensibin tabî bir neticesi olarak, tebaanın içtimâî haklarında da bir değişiklik meydana gelmiştir. Yani müslüman olmayan tebaanın, din ve mezhep farklarına göre, kıyafetlerinin renk ve biçimlerini tespit eden kaideler ortadan kalkmış, ilk olarak memurlar için kabul edilmiş olan fes, setre ve pantolon, sonra tebaanın bütünü tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

II. Mahmut devrinde, idari hukuk alanında da, hükümet teşkilatında da bazı değişmelerin meydana geldiği görülmektedir. Bunlar arasında kabine usulüne benzer bir hükümet şeklinin kurulmasına gidildiğini ön planda işaret etmek lazım gelir; ayrıca, vekil-i mutlak olan sadrazamın ünvanı, başvekilliğe çevrilmiş, Dahiliye, Hariciye ve Evkâf Nezâretleri kurulmuş, memurlar ilk defa Hariciye ve Dahiliye olmak üzere iki kategoriye ayrılarak kendileri için bir statü hazırlanmış ve memurlara maaş bağlanmıştır.

Bu arada evvelce Divân-ı Hümâyûn'da, III. Selim devrinde de Meşveret

Meclisi'nde görüşülen devlet işlerini, arz ettikleri mahiyet ve belli bir nizama göre söyleyip karara bağlamak üzere devamlı meclisler kurulmuştur.

II.Mahmut, başvekilin başkanlığında bir Meclis-i Has ile bir Meclis-i Vükelâ kurmuştur. 1836 ve 1838'de kurulan iki kuruluş, Meclis-i Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye idi¹³. Bunlar her biri, bir başkan, beş üye ve bir veya iki katipten kurulu küçük yürütme gruplarıydı. Hemen sonraki dönemde reformların planlanması ve yürütülmesinde önemli bir rol oynayacaklardı.

Engelhart, meclislerin kurulmasını padişahın mutlak yetkilerine karşı merkezilikten uzaklaşma deneyi hatta bir nevi meşrutiyet idaresinin ilk şekli gibi bile kabul etmektedir¹⁴.

II.Mahmut, gerek ferdi haklar alanında, gerekse hükümet teşkilatının hukuk temelinde olsun, ilk defa çağdaş prensipler kabul etmiş olan hükümdardır.

II.Mahmut'un ölmesi üzerine tahta çıkan Abdülmecid'in Gülhane'de okunan Hatt-ı Hümayûnu ile Osmanlı tarihinde yeni bir devir başlamıştır. Yeni devre, yenilik vasfını veren, Gülhane hattı ile ilan edilmiş çağdaş hukuk prensipleridir. Bu prensipler halka can ve mal güvenliğinin sağlanması, herkesten geliri oranında adil bir şekilde vergilerin toplanması, askerliğin süreye bağlanmasıdır. İlan edilen çağdaş prensipler ülke yönetiminde de yenilikleri beraberinde getirecektir.

---

¹³ Bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, T.T.K. Ankara, 1999, "Tanzimat Döneminde Yüksek Yargı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (1838-1876)", **Adalet Kitabı** (Ed. B. Arı, S. Aslantaş), Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s.207-220., "Tanzimat'ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Kuruluşu", **Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri 28- 30 Haziran 1989 Bildiriler**, İstanbul, 1990, s.127-146.

¹⁴ Engelhart, **Türkiye ve Tanzimat**, Çev. Ali Reşad, Kaktüs Yay., İstanbul, 1993, s.31.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT'TAN ÖNCE TAŞRA YÖNETİMİ VE ANKARA

1.1.Tanzimat'tan Önce Ülke Yönetiminde Yapılan Yenilikler

II. Mahmut dönemine gelindiğinde ülke yönetimi iki kısımda ele alınabilir. İlkinde, III.Selim'in kendisine devrettiği eski sistem, ikincisinde 1836 düzenlemesinin Tanzimat'a kadar geçen sürede uygulanmasını konu edinilecektir. II. Mahmut dönemi taşra teşkilatı açısından en önemli gelişmelerinden biri muhtarlık teşkilatının kuruluşudur. Teşkilat halkı ayânın zulmünden kurtarmak amacıyla kurulmuştur. İlk kez 1833 yılında Kastamonu' da, daha sonra Ankara, Sivas, Aydın ve diğer Anadolu vilayet ve sancaklarında aynı yıl içinde muhtarlık örgütü oluşturulmuştur¹⁵. Bu gelişme idare tarihi açısından, muhtarları en küçük idari birimin yöneticisi haline getirmesi nedeniyle önemlidir. II. Mahmut döneminde 1836'ya kadar idari bölünmede bir değişikliğe gidilmemiş, Anadolu eyaleti isim olarak varlığını korumuş ancak kapsadığı sancaklardan bazıları zaman zaman alınarak başka yöneticilere verilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlanarak birer vilayet merkezi olan büyük şehirlerimizden Ankara, Bursa, Balıkesir (Karesi), Aydın, Manisa (Saruhan), Muğla (Menteşe), Antalya (Teke), Isparta (Hamid), Afyon Karahisar (Karahisar- ı Sahip) Kastamonu, Çankırı (Kangırı,Kengiri) Bolu, Eskişehir (Sultanözü), Biga, Kocaeli ile İzmir (Sığla) şeklen bu eyaletin içinde olan sancaklardı. Kütahya olageldiği gibi Anadolu eyaletinin merkezi idi. Ne var ki

---

¹⁵ Musa Çadircı, "Türkiye Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", **Bellekten**, c. XXXIV, S. 135, 1970, s.411,412.

Kocaeli, Sığla, Biga zaman zaman geliri kaptan Paşa'ya ayrılan Cezayir-i Bahr-ı Sefid (Akdeniz Adaları) eyaletine katılmıştır. Kocaeli, Bursa ve Eskişehir'in mutasarrıflık haline getirilip vezirlerden birine verildiği olmuştur. Bazen Ankara ve Çankırı sancakları da eyaletten koparılarak mutasarrıfa verilmiştir. Bazen de Bursa, Muğla ve Kocaeli ile birlikte Balıkesir eyaletten koparılarak mutasarrıfa verilmiştir. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra Asakir-i Mansure seraskerliğine getirilenlere zaman zaman Anadolu eyaletinin valiliği verilmeye başlanmış, Ankara, Kastamonu, Çankırı, Viranşehir ve Eskişehir sancakları bu eyaletin sınırları içinde bir arada sayılmıştır. Diğer sancaklar ise mutasarrıflarca yönetilmiştir. Bu uygulamalara diğer eyaletlerde pek rastlanılmamıştır. Sınırların dar oluşu bunun başta gelen nedenidir. Ayrıca merkezi hükümetten uzak oluşları, gelirlerinin azlığı ve benzeri nedenlerle Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Karaman eyaletleri bu dönemde değişikliğe uğramamışlardır. Konya'nın merkez olduğu Karaman eyaleti Akşehir, Aksaray, Niğde, Kırşehir ve Nevşehir sancaklarından oluşmaktaydı. Bu durumunu uzun süre korumuştur¹⁶. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra her alanda yeni düzenlemeler yapılmış, onların üstlendikleri görevler yeni kurum ve kuruluşlara devredilmeye başlanmıştı. Ülke yönetiminde de önemli değişiklikler yapılmıştır. Muhtarlık örgütünün kurulması, ayânlığın kaldırılması, nüfus sayımı yapılarak defter nâzırlıklarının oluşturulması, Redif teşkilatının¹⁷ eyalet ve sancak merkezlerinde hizmete girmesi gibi büyük değişikliklerle imparatorluk yeni bir yapıya kavuşmuştur. Nihayet 1836'da "müşirliklerin" kurulması ile klasik idari yapı baştan sona

---

¹⁶ Çadırcı, a.g.e. , s.13,14.

¹⁷ Redif askeri teşkilatıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz.Cahide Bolat, Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış doktora tezi), 2000. Musa Çadırcı "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu" **D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi**, VIII – XII , 1975, s. 63, 75.

değiştirilmiş oluyordu¹⁸. Alınan karara göre Redif Taburları takım takım birleştirilecek, yönetimlerine, vezirlerden “*Müşir-i Redif-i Hassa ve Mansure*” ünvanı ile birer muktedir zevat getirilecekti. Böylece valilik göreviyle Redif askeri komutanlığı aynı kimseye veriliyordu. Bu bir bakıma eski dönemin beylerbeyi görevine benzerlik gösteriyordu. Eyalet askeri görevinin yerini artık redif askeri almış bulunuyordu¹⁹. Bu yenilikle II. Mahmut müşir valiler sistemini kurarak yerel ayândan olan valileri iyice zayıflatmayı başarmıştır. II. Mahmut’un eyaletler ve valiler üzerindeki kontrolü sağlaması taşradaki reform sürecinin ilk adımıdır²⁰. Buna göre; Redif teşkilatının kurulması ile Osmanlı Devleti’nin bugün Türkiye sınırlarındaki topraklarında şöyle bir düzenleme yapıldı:

Hüdavendigar Müşirliği adı ile Hüdavendigar (Bursa) merkezi, Kocaeli, Bolu, Karesi, Eskişehir sancakları birleştirilip, müşirliğine Ahmet Fevzi Paşa getirildi. Kütahya ve Karahisar-ı Sahip sancakları ise “*Ferik*”lik olarak bu müşirliğe bağlandı.

Redif-i Mansure Konya Müşirliği ünvanıyla, Konya, Akşehir, Beyşehir, İçel, Niğde, Aksaray sancakları birleştirilerek müşirliğine Karaman Valisi Hacı Ali Paşa atandı. Teke, Hamid sancakları ile Türkmen Hassı da feriklik olarak bu eyalete bağlanarak Antalya muhafızı Osman Paşa'ya verildi.

Redif-i Mansure Ankara Müşirliği diye, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Viranşehir (Safranbolu) ve Çorum biraraya getirildi ve İzzet Paşa müşir oldu.

Aydın Redif Müşirliği ise, Aydın, Saruhan, Sığla ve Menteşe sancaklarından oluşturuldu. Yönetimi, Aydın muhassılı Yakup Paşa'ya verildi.

Erzurum Redif-i Mansure Müşirliği, Erzurum, Van, Bayezit sancaklarından

---

¹⁸ Çadircı, a.g.e., s. 14.

¹⁹ Musa Çadircı, “Tanzimatın İlanı Sıralarında Türkiye’de Yönetim (1826-1839)”, **Bellekten**, c.LI/201,1988, s.1215,1240.

²⁰ Abdülhamit Kırmızı, **Abdülhamit’in Valileri**, Klasik Yay., İstanbul, 2007, s.22.

oluşturuldu. Esat Paşa müşir oldu. Çıldır ile Kars eyaletleri de feriklik olarak bu müşirliğe bağlandı ve buraların mutasarrıfı Ahmet Paşa ferik oldu.

Edirne Müşirliği adı ile de Edirne'nin eski kazaları ile Çirmen sancağı, Yanbolu, Nahiye-i Yanbolu, Kızanlık-1 ırpan, Yeni ve Eski Zağra, Filibe, Pazarcık kazaları birleştirilip, müşirlik görevi Mustafa Nuri Paşa'ya verildi. Kayseri, Bozok, Kırşehir sancakları ile Yeni İl voyvodalığı “*Maden-i Hümayun ve has kazalar*” olduklarından bağımsız bir feriklik olarak ele alındı²¹.

Valilik ünvanı 1836'da Redif Askeri teşkilatı yeniden düzenlenirken “*müşir*” olarak değiştirilmiştir. Asakir-i Mansûre'nin üst düzeydeki yüksek rütbeli subayları müşir olarak atanmışlardır. Ancak istenilen sonuç elde edilememiş, Redif askerinin eğitim ve öğretimi sivrilmış derebey menşeli kimselerin eline kaldığı gibi, sancak yöneticileri de geleneksel olarak müşirlerce böyle kimseler arasından seçilmişlerdir. Çeşitli nedenlerden ayân ve voyvodalıktan alınmış kimseler, aşiret beyleri ve benzeri kimseler Redif taburları subaylıklarına getirilmışler, bunlar asker olmanın sağladığı kolaylıklardan da yararlanarak kendi çıkarları doğrultusunda görev yapmaya devam etmişlerdir. Tanzimatla birlikte vali ünvanı tekrar kullanılmaya bařlanmıřtır²². Valiler, eyaletleri sınırları içinde kalan bölgenin en üst düzeyde yöneticileri idiler. Asker yazım ve toplatılması, her çeşit verginin alınarak zamanında hazineye gönderilmesi, mütesellimlerin atanarak bunların denetlenmeleri onların sorumlulukları altında idi²³.

---

²¹ adırcı, a.g.m., s. 1228, 1229.

²² adırcı, a.g.e., s. 22, 23.

²³ adırcı, a.g.m., s.1223.

1.2. Vilayet Merkezi Olmadan Önce Ankara Sancağı

Osmanlı tımar sisteminin uygulandığı topraklar üzerinde bu yönetim alanının en temel alanı sancaktır. Ankara'da tımar sisteminin uygulandığı bir alandır ve 1462'ye kadar Anadolu eyaletinin paşa sancağı merkezliğini yapmış²⁴, bu tarihten sonra eyalet merkezi Kütahya'ya taşındığı için olağan bir sancak durumuna gelmiş ve 1836'ya kadar da bu özelliğini korumuştur. Ankara Sancağı, XVI. yüzyılda bu dönemde tımar sisteminin uygulandığı klasik idari birimdi ve Kasaba, Çubuk, Murtazabâd, Ayaş, Yabanabâd ve Bacı nahiyelerinden oluşmakta idi²⁵. Aynı idari yapının XVII. yüzyılda da devam ettiği görülmektedir²⁶. Ankara sancağının merkezi olarak Anadolu Eyaleti'ne bağlı bulunan şehrin yöneticileri, Köprülüler dönemine kadar eyalet yöneticisince atanırken bu dönemden başlayarak, sancak “*arpalık*” olarak yüksek rütbeli devlet görevlilerine verilmeye başlamıştır. Çoğunlukla hükümet merkezinde oturan bu kişiler sancağın yönetimini kendi adlarına mütesellimlere bırakmışlardır. Mütesellimler ise yörenin ileri gelen ailelerinden seçilmişlerdir. Böylece, şehrimizi ekonomik açıdan denetimlerinde tutan belli başlı aileler yönetici olma imkanına kavuşmuşlardır. Bu gelişme yalnız Ankara'ya özgü bir olay olarak kalmamış, 17. yüzyıldan²⁷ başlayarak bütün Anadolu'da hanedanlar arasında iktidar mücadelesi baş göstermiştir. Ankara yöresinde birkaç güçlü aile sancak ve şehir yönetimini ellerine geçirmek için birbirleriyle uğraşmaya başlamışlardır.

---

²⁴ Özdemir, a.g.e., s.136.

²⁵ Özer Ergenç, **Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı – XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara, 1995, s. 61.

²⁶ Suraiya Faroqhi, “ Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllarda Ankara Kenti ve Kırsal Çevresi” **Tarih İçinde Ankara**, Eylül 1981 Seminer Bildirileri, ODTÜ, Ankaralılar Vakfı, Ankara, 2000, s. 62 .

²⁷ 17. yüzyıl Ankarası için bkz. Hülya Taş, a.g.e. ve 18. yüzyıl Ankarası için bkz. Jülide Akyüz, **Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII.Yüzyılda Ankara**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış doktora tezi), Ankara, 2003.

Derebeyleşme özlemi içindeki bu ailelerden en meşhurları, Müderriszadeler, Mimarzadeler, Zennecizadelerdir²⁸. 1785 – 1809 yılları arasında Ankara Sancağı; Nefs-i Ankara, Çubukabâd, Yabanâbad, Murtazaâbad, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Haymanateyn, Yörükân-ı Ankara ve Şorba kazalarından oluşmaktaydı. II. Mahmut döneminde 1809- 1830 yılları arasında ise Ankara Sancağı; Nefs-i Ankara, Çubukabâd, Yabanâbad, Murtazaâbad, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Haymanateyn, Yürükân-ı Ankara, Şorba, Semerözü, İstanos ve Arapsun kazalarından oluşmaktaydı. Tanzimata kadar idari teşkilatta sık sık yenilikler yapıldığı için zaman zaman taksimat değişebilmekte idi²⁹.

Tanzimat'a kadar Ankara sancağı “*vezir rütbeli*” “*mutasarrıf*” denilen paşalar tarafından idare edilmekteydi. “*Ankara valisi, Ankara mutasarrıfı, mir-i mîrân, devletlü*” gibi tabirler , sancağın mutasarrıflık oluşundan dolayı daha sık kullanılırdı.

Ankara sancağını yöneten veya herhangi bir görevi olmadan yalnızca Ankara sancağını “*bervech-i arpalık*” olarak idare eden, veya bir görevi olsun ya da olmasın bir veya birden fazla sancakla birleştirilen Ankara'nın yönetimini üstlenen ve genellikle de vezir rütbesine sahip olan paşalara “*mutasarrıf*” denilmekte idi.

Bu dönemde de sancak genellikle arpalık olarak vezir rütbeli paşalara tevcih edilmiştir. Mesela 1786 yıında Ankara sancağı Soğucak muhafızı olan mir-i mîrân Mustafa Paşa'ya “*bervech-i arpalık*” olarak, 1822 tarihinde Kankırı (Çankırı) sancağı ile birleştirilerek Şark Cephesi Muhafızı Vezir Seyyid Hacı Hafız Ali Paşa'ya “*bervech-i muhassılık*” olarak verilmiştir. 1827'de ise Anadolu Eyalet Valisi ve Asakir-i Muhammediye Seraskeri Vezir Hüsrev Mehmed Paşa'ya Karahisar-ı Sahib

---

²⁸ Musa Çadircı, “Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim”, **Tarih İçinde Ankara**, Eylül, 1981, Seminer Bildirileri ODTÜ, Ankara, 2000, s. 89,90.

²⁹ Özdemir, a.g.e., s. 137.

Sancağı ile birleştirilerek tevcih edilmişti.

Diğer yöneticiler gibi mutasarrıflar da, padişah tarafından fermanla atanmakta idiler. Fermanda, Ankara sancağında bulunan kadı ve naiblere hitab edilerek, ismi belirtilen kişinin sancağa mutasarrıf olarak atandığı belirtildikten sonra, bütün görevlilerin yeni mutasarrıfa itaat etmeleri, emirlerine uymaları istenmekte idi. Eğer sancağa atanan mutasarrıfın ek bir görevi yoksa, bizzat kendisinin gelerek sancağı yönettiğini, bütün sancak görevlilerine yayınladığı buyuruldu ile durumu ilan ettiği görülmektedir³⁰.

Bu sıralarda Ankara şehri, Ayaş, Murtazabâd, Arapsun, Büyük ve Küçük Haymana, Şorba, Çubukabâd, Yörügan kazaları ile Sufla ve Bala nahiyelerinden oluşan idari-adli bölgenin sancak merkezi idi. Diğer pek çok sancak gibi Ankara da Mukataât Hazinesi'ne bağlanmıştı. Sancak yöneticisi, adı geçen hazinece atanan mütesellim Dergâh-ı Ali kapıcıbaşlarından Mesut Ağa idi. Abdullah Hilmi Efendi şehrin kadısı idi³¹.

II. Mahmut döneminde Ankara sancak merkezi olma özelliğini 1836 yılına kadar sürdürmüştür. Redif askeri birlikleri oluşturulunca mülki bölünmelerde yeni düzenlemeler yapılmış, bu düzenleme ile birlikte Ankara 1836'da eyalet merkezi olmuştur. Eyalet merkezi olmadan önce olageldiği gibi mütesellimlerce yönetilen şehrimizde halkla yönetenler arasında sürtüşmeler devam etmiştir. Ayrıca II. Mahmut ile başlayan yenilik hareketlerinden şehrimiz de nasibini almış uygulamada öncelikli yörelerden biri olmuştur.

II. Mahmut Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra kurduğu yeni ordu ile iç güvenliği sağlamayınca, eyalet askeri görevini üstlenecek Redif teşkilatını oluşturma

---

³⁰ Özdemir, a.g.e., s. 143, 144.

³¹ Çadırcı, a.g.m., s. 92.

yoluna gitti. Bu ordu, büyük bir kitleyi uzun silah altında tutmadan askerlik çağına gelmiş olanları kendi bölgelerinde az masrafla kısa aralıklarla eğiterek, savaş çıktığında işe yarar yeterli asker bulabilmenin yanısıra, asayişin sağlanması amacıyla kurulmuştu. 1834 yılı Eylül ayında başlayarak öncelikle Anadolu'da Redif birlikleri oluşturulmaya başlanmıştı. Diğer yeniliklerin uygulanmasında görüldüğü gibi Redif örgütünün kurulmasında da Ankara öncelikli yerler arasında idi. 1834 yılı güzünde Ankara'da Redif birliklerinin oluşturulduğunu görmekteyiz. Ankara halkı severek ve isteyerek Redif yazılmış ve orduya para yardımıyla bulunmuştur. 1836'da II. Mahmut bu kuruluşun daha yararlı olmasını sağlamak amacıyla yeni önlemler almış ve bütün imparatorlukta redif askerinin durumu göz önüne alınarak yeniden eyalet sancak düzenlemesi yapılmıştır. Buna göre 1836'ya kadar sancak merkezi olan şehrimiz, Ankara eyaletinin merkezi olmuştur.

Redif-i Mansure Ankara Müşirliği adı altında, Çankırı, Kastamonu, Viranşehir, Çorum sancakları birleştirilmiş, eyalet valiliğine (müşirliğine) İzzet Paşa atanmıştır. Böylece Ankara asırlardan sonra yeniden eyalet merkezi olmuştur.

Ankara şehri görüldüğü gibi 16. yüzyıldan, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar önceleri “*sancak*” sonraları ise “*eyalet merkez*” olarak bölgenin yönetiminde önemli bir yer tutmuştur. İmparatorluğun geçirdiği idari evrelere uygun biçimde zaman zaman ekonomik ve siyasal üstünlüğünü kaybetmekle beraber, her dönemde geniş bir bölgeye merkezlik yapmıştır. Taşra yönetiminde yapılan bütün yeniliklerde bu şehir önde yer almış, gerek Tanzimat, gerekse Tanzimat'tan sonra ilk uygulananlar burada yapılmış, genelde başarılı sonuçlar alınmıştır.

Ancak imparatorluğu kemiren ve çöküntüye götüren büyük yanlışlıklardan, istikrarsızlıktan şehrimizde nasibini almıştır. En üst düzeyde yönetici olarak

atananlar, halk ile iyi ilişkiler içinde olmamışlar, devletten ve halktan yana bir yönetim yerine kısa sürede kendi çıkarlarına uygun gördükleri bir uygulamanın içine girmişlerdir. Özellikle devlet hazinesi adına topladıkları çeşitli gelirleri zimmetlerine geçirmeleri her dönemde görülmüş ve bütün çabalara karşın bu önlenememiştir³².

---

³² Çadircı, a.g.m., s. 95.

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİNDE TAŞRA İDARESİNDE DÜZENLEMELER VE ANKARA'NIN EYALET MERKEZİ OLMASI (1836-1864)

2.1.Tanzimat Döneminde Ülke Yönetiminde Yenilikler ve Ankara'da Muhasıllık Uygulaması

Tanzimat öncesinde ülke yönetiminde yapılan yeniliklerden ve Redif askeri teşkilatının oluşturulmasıyla değişen idari taksimattan birinci bölümde bahsetmiş ve Ankara'nın 1836 yılında eyalet merkezi haline getirildiğini belirtmiştik.Vilayetlerin yeniden düzenlendiği 1836-1864 yılları arasında kendini kuvvetle hissettiren birinci nokta merkezîyetçiliktir³³. Devlet bu politika ile İmparatorluğun değişen iç ve dış koşullarına karşın otoritesini yeniden tesis etmeyi amaçlamıştı.

Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun öngördüğü yeniliklerden öncelikle uygulamaya konulan kurum ise muhasıllıktı. Vergiler konusu yıllardır halkın şikayetçi olduğu bir konu idi. Bu konu Meclis-i Vâlâ'da ivedilikle ele alınmış ve hazine gelirlerinin iltizamla mültezimlere verilmesinden vazgeçilmiştir. Yani bu kurumla vergi reformu uygulamaya konulmuştur. Kurulma nedenlerini sıralayacak olursak; halkın yıllardan beri çeşitli adlarla toplanan vergilerden şikayetçi olması, iltizam sisteminin artık ihtiyaçlara cevap vermemesi, yöneticilerin hazine gelirlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarını önlemek diyebiliriz.

---

³³ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat Yay., Ankara, 2008, s.500.

Muhassıllık kurumu, II.Mahmut döneminde yapılan, iltizamla yönetilen bir kısım hazine gelirlerinin doğrudan alınmaya başlanması, 1830 nüfus sayımından sonra mal mülk yazımı yapılması gibi yeniliklerin devamıdır.

Vergi reformunun uygulanmasına merkeze yakın eyaletlerden başlandı. “*Muhassıl-ı emvâl*” adında sancaklara doğrudan hükümetçe atanan kimseler gönderilmeye başlandı. Yanlarına bir mal, bir nüfus ve emlak katibi verildiği gibi her sancak merkezinde vergilerin saptanıp dağıtımı ve diğer işlerin görüşülüp kararlaştırılması amacı ile “*Muhassıllık meclisleri*” oluşturuldu.

Meclis-i Vâlâ tarafından 25 Ocak 1840’da hazırlanan bir nizamname ile muhassılların atanmaları ve çalışmaları belirlendi. Bu uygulamaya göre muhassılların görevleri şunlardır: Kendilerine hazineye ait bütün gelir kaynaklarının defterleri verilecek, kayıtları bulunmayan veya bulunamayan gelirler saptanıp kayda geçirilecek ve en kısa sürede ilgililerce hazineye bildirilecekti. Muhassıllar atandıkları sancak merkezinde birer meclis oluşturacaklardı. Herkesin ödeyeceği vergi saptanıncaya kadar hazinenin zarar görmemesi için peşin bir miktar vergi toplanması ve bunun daha sonra diğer vergilerden düşülmesi kararlaştırılmıştır³⁴.

Muhassıllar ellerine verilen talimatı gittikleri yerlerde bütün memleketin ileri gelenleri önünde okuyup, anlamını açıklayacak ve bundan sonra her yerde kurulan muhassıllık meclisleri üyeleri ile birlikte memleketin durumuna göre tespit, tevzi ve peşin tahsilini yapacak, gerekli masraflar (ödemeler, maaşlar) bu meblağdan yapılacak, artanı hazineye gönderilecekti³⁵.

Muhassılların ellerine verilen talimatnamenin üçüncü maddesine göre, her

---

³⁴ Çadırcı, a.g.e. , 208, 209.

³⁵ İlber Ortaylı, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Mahalli İdareleri**, TTK., Ankara, 2000, s. 33.

eyaletin müşir ve ferikleri tarafından muhassıllık merkezlerine “*askeri zabitan*” atanacaktı. Bunlar muhassıllık bölgesinin güvenlik ve korumasından sorumlu olacaklardı. Başlangıçta bu subayların “*mirliva ve miralay*” rütbesinde olması kabul edilmişse de açıkta kalan ve maaş almaya devam eden çok sayıda Kaymakam, Alay Emni ve Binbaşının varlığı nedeniyle bu kişilerin uygun rütbeye getirilerek atanması uygun görülmüştü. Bu düzenleme ile muhassıllık merkezlerinde önemli bir istihdâma olanak sağlanmıştır. Fakat aynı zamanda muhassıllık maiyetinde görevlendirilen bu güvenlik görevlileri sayesinde devlet, Tanzimat Fermanı ile söz verdiği, can, mal, namusunu koruma görevini taşrada başarıyla uygulama fırsatı bulmuştur. Üstelik tüm muafiyetlerin Tanzimat’la kaldırıldığı düşünülürse muhassıllık teşkilatı bünyesinde ama aynı zamanda da müşirlik düzenlemelerinin bir sonucu olarak ona paralel bu askeri yapılanma sayesinde, devletin dolayısıyla muhassılların da icra gücünü artırmıştır. Bir başka deyişle, muhassıllar yeni vergi usulüne aykırı hareket edeceklerine karşı yaptırım gücü kazanmışlardır. Bu madde mali konular dışında muhassıllık teşkilatından beklenen hizmetler ve yüklenen roller konusunda da fikir vermektedir. Nitekim muhassıl ve askeri zabitanı yetki ve sorumluluklarından dolayı teşkilat içinde iki temel birim olarak kabul edebiliriz. Hatta bu yapıya meclisi de eklersek teşkilatın aslında üçlü bir saç ayağı üzerine kurulduğu söylenebilir. Bunlar, birbirinden bağımsız ama aynı zamanda birbirlerini denetleyen iki memuriyet ve bölgesel tüm sorunların görüşüldüğü ve karara varıldığı bir makam olarak meclis olarak düzenlenmişti. Üstelik, bu yapılanma Osmanlı yönetim mekanizmasında yeni bir boyuttu. Ayrıca askeri zabitanı güvenlik ve koruma dışında suçluların yakalanması, “*zabitan konağın*” da tutulması ve meclislerde ceza verilmesi gibi yetkilerin tanınması teşkilat bünyesinde yargı

yetkisinin kullanıldığı anlamına gelmekteydi³⁶.

Muhasıllık uygulaması başarılı olamadı. Başarısızlık nedenlerini sıralayacak olursak; muhasılların yönetmelik gereğince yanlarına verilen katiplerle birlikte, gelir kaynaklarının tespiti için mal ve emlak sayımına başladıklarında, bilgisizlik, ulaşım güçlükleri, uzun yıllardır hiç vergi ödemeyenlerin çıkardıkları zorluklarla karşılaşmaları, halkın gerçek gelirini gizlemesi, müslüman olmayan halkın gelirlerinin fazla gösterilmesini gerekçe göstererek şikayetlerde bulunması, aşarın toplanması muhasıllara verilmemiş ve emaneten toplanması yolu seçilmişti. Zahrenin toplatılıp zamanında satılması çoğu bölgede gerçekleştirilemediğinden hazinenin gelirinin azalması, muhasıllar birbirinden bağımsız olarak çalıştıkları için ,toplanan vergilerin bir arada merkeze gönderilmesinin çok zaman alması, muhasıllık görevine atananların, eski mültezimlerle yakın ilişkileri olanlar arasından seçilmiş olmaları, çıkarlarının zedeleneceğini anlayan bazı derebeyi ailelerle, vergi uygulamasını anlamayan kişilerin direnmeleri, muhasılların geleneksel olarak vergi toplamada görevlilerin sık sık yaptıkları yolsuzluklara katılmaları diyebiliriz. Ayrıca fazla vergi toplama, zimmete geçirme, alınması yasak eski vergileri toplama, ücretsiz yiyecek içecek alma diğer sebepler arasındadır.

Vergi ve diğer hazine gelirlerinin toplanması görevi mültezimlerden alınıp muhasıllara verilirken, mültezimlere yardımcı olan ayânın fonksiyonunu üstlenecek bir kuruluşun gerekliliği anlaşılmış ve hazırlanan nizamnameye konulan ikinci madde ile muhasıl atanan yerlerde birer meclis oluşturulması kararlaştırılmıştır³⁷.

---

³⁶ Ayla Efe, **Muhasıllık Teşkilatı**, Anadolu Üniversitesi, (basılmamış doktora tezi), Eskişehir, 2002, s.49-54.

³⁷ Çadircı, a.g.e. , s. 212.

Nitekim, Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu'nu ilan ederek yeni bir dönemi başlatan Tanzimat yöneticilerinin önünde iki seçenek vardı. Ya eskiden olduğu gibi ağır vergi yükü altındaki halka yeni vergi düzenini zorla kabul ettireceklerdi. Ya da halkı yeni mali düzenin bir parçası ve temsilcisi durumuna getireceklerdi. Tanzimatçı devlet adamları ikinci seçeneği seçmişlerdir. Çünkü bu şekilde yeni düzenlemelere karşı oluşabilecek muhalefeti de engellemeyi hedeflemişlerdi. Ayrıca, Reşit Paşa, padişahın tüm ülke halkıyla adil olarak ilgileneceğini ve halkın devlete karşı sadakatini koruyacağını da Avrupalılar'a göstermiş olacaktı. Üstelik, bir nevi mültezimlerin görevi muhassıllara verilirken ayânın fonksiyonunu üstlenecek yeni bir kuruluş olarak da, meclis görevlendirilmiş oluyordu. Bu nedenle Tanzimat her ne kadar yeni bir başlangıç olsa da ismi değişen görevlendirmeler ve bu rolü üstlenen kişiler açısından süreklilik gösteren bir çizgi izlemiştir. Ancak, sistemin eskiden farklı yönleri de vardı. Şöyle ki, önceleri bölgenin ayânı mültezim konumundaydı ve dolayısıyla yetkiler tek elde toplanmıştı. Şimdi ise, “*yetki genişliği*” ilkesinden hareketle yetki ve sorumluluk muhassıl ve meclis arasında kullanılabilir hale gelmişti. Sonuç ise, mali merkezleşmenin tabana kadar yayılmasına hizmet etmiş olmasıydı. Kuşkusuz, bu durum meclisin neden ikili bir yapıya sahip olduğunu göstermekteydi. Nitekim devlet küçük meclisler kanalıyla en küçük birime kadar ulaşabiliyor görev ve yetki verdiği kişilerin kendi denetimi altında iş görmelerini sağlayabiliyordu. Üstelik, sözü edilen geleneksel kurumlar ile merkezi hükümet arasında tam olarak kurulamayan bağlantının muhassıl, askeri zabitan ve meclis kanalıyla kurulması devletin taşraya nüfuz etmesini de kolaylaştırmıştır³⁸.

Bâb-ı Alî bürokratları, vergi konusunu ve miktarını saptamak için yapılacak

---

³⁸ Efe, a.g.e., s. 56.

nüfus ve emlak tahririnde, vergilerin salınmasında her yerin ileri gelenlerine danışmayı ve onların yardımına başvurmayı kaçınılmaz görüyorlardı. II. Mahmut döneminde de bir ara müşir rütbesiyle eyaletlere gönderilen valiler, yılda bir kere bağlı sancakların naib, kadı, voyvoda gibi ileri gelenleriyle güvenlik işlerini, vergi konularını konuşup karara bağlıyorlardı. Kurulan bu divanlara *meşveret divanı* deniliyordu. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, vilayetlere vali yetkisinde ve validen bağımsız muhassıllar gönderme kararı aldığında II.Mahmut örneğinden hareketle ,muhassılların yanında muhassıllık meclisleri kurdurma işine girişti. Muhassılın görevini yerine getirmesinde kendisine yardımcı olacak bu meclis ülkemiz tarihinde mahalli idare kurullarının sınırlı bir anlamda ilk örneği sayılmalıdır³⁹.

Yönetmeliğe göre, muhassılın bulunduğu merkezde oluşturulacak büyük meclisin on üç üyesi olacaktı. Bunlar, muhassıl, iki katip, hakim (kadı veya naib), müftü, askeri zabıt, yöre ileri gelenlerinden seçilen dört kişi ve Müslüman olmayan halkı temsilen metropolit ve kocabaşlardan seçilen iki kişiden oluşacaktı.

Büyük meclisin başkanlığı, müşir bulunan yerlerde müşirlere, ferik bulunan yerlerde ise feriklere verilecekti. Ferik bulunmayan yerlerde ise, muhassıl, kadı ve zaptiye memuru arasında kura ile belirlenecekti. Ama başkanlığa getirilen kişi mutlaka okuma yazma bilecekti. Nitekim, Bursa Muhassıllığında da meclis başkanı müşir iken, Tekfurdağı Muhassıllığında hakim, Kayseriyye Muhassıllığında ise, muhassıl başkanlığa getirilmiştir. Bu nedenle, önceden olduğu gibi meclis başkanlığının doğrudan yerel kadıya verilmemesini laikleşmeye doğru atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir.

Küçük meclisler ise muhassılın bulunmadığı küçük kazalarda “*icabına göre*”

---

³⁹ Ortaylı, a.g.e., s. 33.

kurulacaktı. Bu meclislere muhassılın vekil olarak atayacakları kimseler başkanlık yapacaktı. Bu meclisin üyeleri ise, naib, zaptiye memuru, muhassıl vekili ve halktan ileri gelenlerinden biri İslam diğeri Gayri Müslim olmak üzere toplam beş kişiydi. Ayrıca mahallerinde Rum, Ermeni, Yahudi ve Katolik gibi “*milel-i erbâadan*” bulunması durumunda bunlardan da temsilci alınacaktı⁴⁰.

Muhassıllık meclisi, haftada iki üç gün toplanacak, vergi, vergi yazımı ve bölge sorunlarını belirli kurallara göre tartışıp karara varacak ve uygulamaya koyacaktı. Meclisin başkanı muhassıl idi. Muhassılın oturacağı kaza dışında kalan yerlerde, gereğine göre “*küçük meclisler*” oluşturulacak ve muhassıl tarafından vekil olarak ileri gelenlerden birisi başkanlığı yüklenmek üzere görevlendirilecekti. Müftü, naib ve ileri gelenlerden kimseler bu meclise üye olacaktı. Eyalet merkezlerinde aynı nitelikteki meclis “*büyük meclis*”ti. Başkanı müşir olacak ve meclis müşir başkanlığında toplanacaktı⁴¹.

Muhassıllık meclislerine seçilecek azaların, memleket ahalisinin en akıllı, en afif, en seçkinlerinden ve devlet işlerinden, memleketin durumundan anlayan kimselerden olması isteniyordu. Bu niteliklere sahip olan kimseler mahkemeye gidip isimlerini kaydettirerek adaylıklarını koymuş olurlardı. Seçmenlerde belli bir usülle seçilirlerdi. Buna göre kazalara bağlı köylerde, ahali bir araya toplanıp kura ile içlerinden beş kişi seçerlerdi. Böylece her köyden seçilen beşer kişi, kaza merkezine gelirdi. Kaza ahalisinin ise akıllı, söz anlar emlak sahibi sakinlerinden kura ile büyük şehirlerde elli, orta büyüklükteki yerlerde otuz, küçük yerlerde yirmi seçmen tespit edilirdi. Kura ile tayin edilen bütün bu köylü ve kasabalı seçmenler biraraya toplanır ve meclis adaylığına üyeliğini koyanları seçme işlemi başlardı. Adaylar birer birer

---

⁴⁰ Efe, a.g.e., s.72.

⁴¹ Çadırcı, a.g.e., s. 212.

seçmen topluluğunun önüne çıkarlar ve aday isteyenler bir tarafa istemeyenler öbür tarafa geçerlerdi. İsteyenler çok ise aday seçilir ve işlem tamamlanırdı⁴². Bu seçim açık oy, açık tasnif sistemine ve iki dereceli seçim usulüne dayanmaktaydı. Bu nedenle uygulamanın demokrasi ile bağdaşması mümkün değildi⁴³. Zaten Tanzimat yöneticilerinin muhassıllık teşkilatını uygulamaya geçirirken demokrasiyi yerleştirme gibi bir amaçları yoktu. Onların hedefleri, mali problemlere ivedi olarak çözüm bulmaktı. Zaten, XIX. yüzyılın ortasında Avusturya, Rusya gibi çok uluslu devletlerde de demokrasiyi yerleştirme adına seçimler yapılmıyordu. Bu nedenlerle Tanzimatçı devlet adamlarını bu yüzden eleştirmek doğru olmaz. Çünkü, onlara göre; öncelikli olan, “*merkez dışı kurum ve kişilere geçen*” gelir kaynaklarına yeniden sahip olmak ve bölgesel işlerin halledilmesi idi. Ayrıca bu duruma, halkın üzerinde büyük bir zulüm gibi görünen ve halkın devletten uzaklaşmasına neden olan iltizam sisteminin sakıncaları da eklenince, muhassıllık sisteminin pratik amaçlarla benimsendiğini kabul edebiliriz. Üstelik bu sistem amaçlandığı ölçüde uygulanma olanağı bulsaydı, Osmanlı tarzı merkezileşmenin tipik bir örneğini oluşturacaktı. Yani taşrada merkez dışı oluşumlara “*devlet memuru*” sıfatı kazandırma ve yeni düzende bölgenin “*vücûh ve ayânına*” sorumluluk vererek yeni düzenin bir parçası konumuna getirme⁴⁴ sağlanmış olacaktı.

Devletin seçim sonuçlarını kontrol ettiğini ve gerektiği durumlarda meclisin yenilenmesini istediğini görmekteyiz. Elbette ki, usulsüzlükler ve seçim yönergelerinin dışında yöneticilerden ya da eski alışkanlıklardan kurtulamayanlardan kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmıştır. Üstelik kişilerden çok milletlerin temsili sağlanmıştır.

---

⁴² Ortaylı, a.g.e., s. 36.

⁴³ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi**, c.I., Ankara, 1997, s. 41.

⁴⁴ Efe, a.g.e., s. 58-59.

Ancak, seçim geleneğinin yerleşmesi açısından uygulanan seçim yöntemi bir başlangıçtır. Öyle ki, uygulanan bu seçim yöntemi, 1877 meclisinin oluşumuna giden süreçte deneyim kazanılmasına hizmet etmiştir⁴⁵.

Özellikle yönetimin çeşitli kademelerinde görev alanlarla halk arasında çıkan anlaşmazlıkları bir mahkeme gibi değerlendirerek sonuçlandıran bu meclisler, hükümet merkezindeki Meclis-i Vâlâ'nın taşradaki bir örneğiydi denilebilir. Gerçi, yasa yapma ve karar vermede benzerlik yoktur. Ama yöneticileri denetleme, vergi gelirlerinin zamanında toplanarak gönderilmesini sağlama, kaymakam, kaza müdürü ve defterdarların tuttıkları yıllık gelir gider defterlerini inceleme yetkisine sahipti. Bu konularda sorumluluğu vardı. Diğer bir görevi Tanzimatın getirdiği yeniliklere aykırı davranışlarda bulunan kim olursa olsun fark gözetmeksizin yargılamak ve gereken cezayı vermektir. Bu cezanın kesinleşmesi için önemine göre Meclis-i Vâlâ'nın onayı gerekli görülmüştü.

Meclislerin çalışmada karşılaştıkları güçlükler ve alınan önlemleri şöyle sıralayabiliriz: Meclislerin kuruluş yönetmeliğine göre, meclisi kurulacağı yerde iki ayrı cemaatin varlığı düşünülmemesinin müslüman olmayanlardan iki kişinin üye olarak meclise katılması uygun görülmüştü. Yahudi ve Katoliklerin Rum ve Ermeniler dışında ayrı ayrı temsilcilere sahip olmaları mecliste temsil edilmemelerine yol açmıştı. Sorun Meclis-i Vâlâ'da görüşüldü. Böylesi bölgelerde onları da temsilen üye alınması kararlaştırıldı. Muhassıllar tarafından toplanan verginin haziye gönderilene dek korunması da bir diğer önemli sorundu. Sancak merkezlerinde "*sancak emini*" olarak ileri gelenlerden birinin seçilerek toplanan paraların bu kişiye teslim edilmesi istendi. Sandık, meclis üyelerinin mühürleriyle

---

⁴⁵ Efe, a.g.e., s. 65.

mühürlenecek, para çekileceği zaman bu kişiler hazır bulunacaktı. Yöre giderleri karşılandıktan sonra para hazineye gidecekti. Meclis-i Vâlâ kararlarında belirtildiğine göre ileri gelenlerle halk çıkarılan yönetmelikleri anlamakta güçlük çekmekteydiler. Muhasıllar vardıkları bölgenin ileri gelenlerine bu uygulamayı açıklayacaklardı.

Muhasıllık meclislerinin kasabalarda oluşturulan küçük şekli de diyebileceğimiz “*küçük meclis*” isimli kuruluş fazla uzun ömürlü olmamış, 1841 yılı Eylül’ü sonrası Meclis-i Vâlâ kararı ile kaldırılmıştır. Gerekçe olarak Tanzimat’tan amaç, devlet gelirlerinin artırılması ve mümkün olduğu kadar halktan fazla vergi almamak iken, bir yıllık uygulamanın vergi gelirlerinde azalmalara yol açtığı, giderlerin arttığı, bunun bir nedeninin de; üç beş kişinin yapacağı hizmetin on, on beş kişi tarafından görülmekte olması, küçük kasabalarda oluşturulan meclis üyelerine maaş verilmesi olduğu belirtiliyor, bu nedenle kuruluş kaldırılıyordu. Ancak sancak merkezinde meclisle ilişkileri sürdürmek amacı ile 200 – 750 kuruş arasında değişebilecek bir maaşla birer kimsenin görevlendirilmesi uygun görülüyordu.

Halktan toplanacak vergilerin belirlenmesinde kişilerin kim olursa olsun ayırım yapılmadan mallarına göre vergilerinin belirlenmesi isteniyordu. Bu vergi muafiyetinin kaldırılmak istenmesi, Tanzimat’a karşı yıllar yılı devlete vergi vermeyen kesimin direnişine yol açmış ve Tanzimat yönetimi hiç bir zaman koyduğu bu kuralı uygulamaya geçirememiştir.

Üye seçilmenin koşulu olarak o bölgenin tanınmış en muktedir ve affî zatlardan olma, devlet işlerine, memleket ahvâline vâkıf bulunması öngörülüyordu. Ancak eski alışkanlıklar nedeniyle bu kurallara uyulmadan, Tanzimat öncesi gibi

“ayân, şehir kethüdası” seçimi gibi eski yöntemlerle seçim yaptıklarına ilişkin şikayetler vardır. Bunların eski alışkanlıklarını bırakmaları kolay olmuyordu.

Meclis üyelerine aylık verilmesi kararı hazineye yük olmuş, bu kişilerin ücretsiz çalışması ön görülmüştür. Aynı tarihlerde naib ve vekillerine muhassıllık gelirlerinde Tanzimat gereği ödenen aylıklar da kaldırıldı. Bunların eskisi gibi malikâne gelirlerinden uygun bir pay almaları kuralına dönüldü. Böylece Tanzimat’ın uygulaması ile birlikte getirilmiş olan çok önemli bir değişiklik kısa süre sonra kaldırılarak başarısızlık kabul edildi. Muhassıllık kaldırılınca meclislerin de adı “*Memleket Meclisi*” olarak değiştirildi.

Kısa süren uygulama dönemi sonunda yeniden vergi toplama da eski usule dönüldü. 1842 yılı başlarında muhassıllık kaldırıldı. Eyalet yönetiminde yeni düzenlemeler yapıldı⁴⁶. 1840 – 1841 yıllarına ait hazine gelirlerin de çok büyük azalma görülmesi elbette ki kurumun kaldırılmasındaki en büyük etken olmuştur. Bütün çabalara karşın kâr ve zarar şöyle dursun kaç kuruş hasılat olduğunun ortaya çıkarılmasının dahi mümkün olmadığı⁴⁷.

Muhassıllık Meclisleri, Tanzimat Fermanı’nın getirdiği en liberal yeniliklerden birisidir. Yerel yönetim geleneği açısından tüm İmparatorluk tebaasına hukuki eşitlik getirmiştir⁴⁸.

---

⁴⁶ Çadircı, a.g.e. s.210 -215.

⁴⁷ “.....Maliye Nazırı Esbak Safveti Paşa merhûmdan mesmû-ı fakir olmuştur ki Bidayet-i tanzîmâtta dört sene kadar Maliye Nezareti’nde bulunduğu halde emâneten idâre olunan senelerin kâr ve zarar şöyle dursun kaç gurûş hâsılat olduğunu meydana çıkarmak için nasb-ı nefis-i ihtimâm eylemişiken muktedir olamayub halefi olan Nafiz Paşa merhûmun dahi bu bâbda vakı’ olan ikdâm ü ihtimâm netice bahş-ı matlûb olmamağla ta’yîn-i madde mahkeme-i kübrâya kalmışdır der idi”. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü’l Vukuat, Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV**, Yayına Hazırlayan Yılmaz Kurt, Ankara, 2008, s. 510.

⁴⁸ M. A. Ubucini, **Osmanlı’da Modernleşme Sancısı**, Çev. Cemal Aydın, Timaş Yay., İstanbul, 1998, s. 52.

Redif askeri teşkilatının kurulması ile birlikte ülke yönetimindeki yenilikleri ve 1836'da Ankara'nın eyalet merkezi oluşunu birinci bölümde ele almıştık. Bilindiği gibi Tanzimat'ın yönetimde ön gördüğü yenilikler bütün İmparatorlukta uygulama alanına konulmamıştı. Öncelik hükümet denetiminde olan İstanbul'a yakın yörelere verilmişti. Başta Edirne olmak üzere, Bursa, Ankara, Aydın, İzmir, Konya ve Sivas eyaletlerinde Tanzimat'ın öngördüğü mal, mülk, nüfus sayımı yapılarak uygulamaya geçilmişti. Buralarda eyaletlerin sınırlarında değişiklikler yapılarak bazı sancaklar bağlı buldukları merkezlerden alınarak yeni eyaletler oluşturulmuştur. Bu sırada sadece Ankara ve Çankırı sancaklarından oluşan Ankara eyaletine, Bozok, Kastamonu ve Kayseri sancakları bağlanmıştı. 1835'te ise yılında Ankara eyaleti Liva'ı Ankara, Liva'ı Kangırı, Liva'ı Kayseri, Liva'ı Cihanbeyli'den oluşuyordu⁴⁹.

1840 yılı başlarında bu düzenleme yapılırken Ankara valisi Davut Paşa idi⁵⁰. Oluşturulan Büyük Meclis'in (Eyalet Meclisi) başkanı olarak Tanzimat'ı uygulama alanına koymaya çalışmıştı. İstanbul'dan muhassıl olarak atanan Zühtü Bey'le birlikte yöre ileri gelenlerinden seçilen dört kişi, kadı, müftü, Müslüman olmayanları temsilen seçilen iki kişi Büyük Meclis'i oluşturmakta idi. Bu meclis ilk iş olarak 1840 yılı vergilerinin yeni ilkelere uygun olarak toplanmasına karar vermişti. Buna göre bir kısmı peşin alınacak kalan kısmı ise mal mülk sayımı bitiminde toplanacaktı. Büyük meclis vergilerin belirlenip toplatılması yanısıra yönetimi, yargıyı ve güvenliğin sağlanmasını da üstlenmiş bulunuyordu. Özellikle yöneticilerin yaptıkları yolsuzlukların ortaya çıkarılarak gerekli soruşturmanın yapılması görevi de bu meclislere verilmişti. Nitekim Ankara meclisi, 1839 yılı

---

⁴⁹ Selda Kaya Kılıç, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye'de İl Yönetimi**, Ankara Üniversitesi, (basılmamış doktora tezi), Ankara, 1992, s. 248

⁵⁰ Çadircı, a.g.m., s. 93.

vergilerini toplamış olan eski müşir İzzet Paşa'nın kuralsız ve kanunsuz biçimde Ankara Eyaleti halkından toplam 557,242 aldığını saptayarak kayda geçirmişti. Tanzimat'la beraber Ankara'ya müşir atanan Davut Paşa'nın⁵¹ Haziran 1840'da Tanzimat'ın getirdiği yönetimi gerçekleştirmeye elverişli olmadığı gerekçesiyle Bursa'ya sürüldüğünü görüyoruz. Yerine henüz uygulama dışı tutulan Diyarbakır Eyaleti müşiri Sadullah Paşa atandı. Eyalet merkezine yapılan şikayetler Davut Paşa'nın da yeni ilkeleri bir yana bırakarak halktan fazla para (vergi) topladığını göstermektedir⁵². 18 Ağustos 1841 tarihinde Ankara'dan hükümet merkezine yazılan iki mühürlü yazıya göre; Ankara Büyük Meclisi'nde üç İslam, üç Rum ve Katolik ve Ermeni milletinden olmak üzere 6 üyenin bulunduğunu görüyoruz. Bu üyelere sandık emini Hüseyin Efendi ile Hasan Hüseyin Ağa'nın görüşmelerde mizaçları gereği müşkülât çıkardıkları ve değiştirilmelerinin gerektiği, kur'a-i şeriyeye ile yerlerine kentlin ileri gelenlerinden Esad Efendi ile Hüsameddin Efendi'nin getirildiği belirtiliyordu. Ayrıca yaşlı olan Ermeni temsilcisinin yerine de cemaatinin uygun görmesi ile başka biri getiriliyordu. Bu durum Ankara Büyük Meclisi'nde, 1841 yılında, seçimle 6 kişinin görev yaptığını bize açıkça göstermektedir⁵³.

Tanzimat'ın uygulanışı ile Ankara'ya gönderilen muhassıl Rum, Ermeni ve Katoliklere fazla vergi yazdığı gerekçesiyle Patrikleri tarafından şikayet edilmişti. Patriğe göre muhassıl vergilerini yüzde yirmi beş oranında fazla göstermişti. Konu Meclis-i Vâlâ'da görüşüldükten sonra, Tanzimat öncesi vergi defteri ile muhassılın yeniden yazdığı defterlerin karşılaştırılarak gerçeğin ortaya çıkmasını Ankara müşir

---

⁵¹ Davut Paşa'nın görev süresi 1288(1871) Ankara Vilayet Salnamesine göre 1254-1256 (1838-1840) yılları olmak üzere yaklaşık iki yıldır.

⁵² Çadircı, a.g.m., s. 93.

⁵³ B.O.A., Cevdet Dahiliye, Belge no:5841, 29 C.ahir 1257 (18 Ağustos 1841).

ve defterdarından istemişti⁵⁴.

Tanzimatın ilanıyla eskiden olageldiği gibi yöneticilerden halkın şikayetçi olması Ankara örneğinde de görüldüğü gibi devam etmiştir. Halk, Tanzimat'ın öngördüğü vergi reformunun vergileri azaltacağını düşünürken, yöneticilerin çeşitli ad ve biçimlerde eskiden olduğu gibi kendilerinden fazla vergi aldığına tanık olmuştur. Bu yüzden gerek eyalet ve sancak merkezlerine ve gerekse Meclis-i Vâlâ'ya sayısız şikayetler yapılmıştır⁵⁵.

2.2.1842 Düzenlemesi, Muhassılığın Kaldırılması ve Ankara

Muhasıllık uygulamasının başarısız olması üzerine 1842 yılında ülke yönetiminde yeni bir düzenleme yapıldı. Yeni bir idari birim olarak, bir kaç köyün bağlandığı köyle sancak arasında “kaza” oluşturuldu. Yönetici olarak “kaza müdürü” denilen kimseler görevlendirildi. Sancaklarda muhasılın yerine merkezden atanan yöneticiye “kaymakam” dendi. Eyaletleri ise valiler yönetecekti.

1842 DÜZENLEMESİ

Eyalet	Müşir/Vali
Sancak	Kaymakam
Kaza	Kaza Müdürü
Köy	Muhtar

Eyalet yönetiminde 1842 düzenlemesiyle köklü ve kalıcı değişiklikler gerçekleştirildi. Atanan valilerin yetkileri azaltıldı. Maliye işleri doğrudan merkezden atanan “Defterdar”a verildi. Büyük Meclis adı altında oluşturulan kurul, vali

⁵⁴ Çadırcı, a.g.e., s. 209, 210.

⁵⁵ Çadırcı, a.g.e., s. 215, 216.

başkanlığında defterdar, müftü, kadı, Müslüman halkın seçtikleri temsilcileri ile Gayri Müslimlerin dini liderleri ve temsilcilerinin katılımıyla toplanmaktaydı. Bu meclis eyaletin yönetim, güvenlik, maliye, bayındırlık, eğitim işlerine bakmakla ve sancak meclislerinin (küçük meclis) kararlarını inceleyip sonuca bağlamakla görevliydi. Ayrıca mahkeme görevi yaparak devlet memurlarını yargılıyor, ağır suç işleyenlerin soruşturmasını yapıyordu ⁵⁶. 17 Mayıs 1846 tarihinde sadrazamlık makamına hitaben yazılan, Ankara mutasarrıfı ve Büyük Meclisi üyeleri tarafından imzalı yazıdan anlaşıldığına göre meclis üyelerinin sayısı 14 idi. Ankara mutasarrıfı ise Vasıf Paşa idi⁵⁷. Burada dikkat çeken nokta, 1842 düzenlemesi ile vali veya müşir ünvanı taşıması gereken valinin mutasarrıf ünvanı taşımasıdır. Bu durum bize, bu tabirin eski alışkanlıkların devamı olarak bu tarihte de kullanıldığını göstermektedir.

Görevlerine başlayan defterdarların kimliklerini bakıldığında ise, Osmanlı mali yapısının kendine has özelliği ile yine karşılaşmaktayız. Şöyle ki, görevin adı ve yetkisi değişse de görev alan kişi aynıdır. Kuşkusuz, bu durum görev alan kişiler açısından sistemin bir devamlılık çizgisi izlediğini göstermektedir. Örneğin; Selanik Defterdarlığına getirilen Ethem Efendi Selanik'in eski muhassıdır yine Vidin Defterdarlığına, Vidin Muhassılı olan Süleyman Ağa getirilmiştir. Bu durum yeni yapılanmadaki diğer görevliler için de geçerliydi. Örneğin Biga Sancağı Muhassılı Derviş Efendi “*usul-ü cedide*” üzere mal müdürü olarak görevlendirilmiştir. Yine, Vidin Müşirliğine Aydın eski defterdarı Salih Bey “*ba rütbe-i Vâlâ-yı müşir*” olarak taltifi sonucunda atanmıştır. Konya Eyaleti Müşirliğine

---

⁵⁶ Çadircı, “Tanzimat”, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi**, İmge Yay., Ankara, 2007, s. 62,63.

⁵⁷ B.O.A., C.ADL. ,Gömlek sıra no: 4986, 21 Ca.1262 (17 Mayıs 1846).

ise, Edirne eski defterdarı Nuri Efendi nakil olunmuştur. Üstelik bu atamalarla birlikte eyaletlerin sınırlarında değişiklik yapılmıştır. Örneğin Kastamonu ve Viranşehir Sancakları Ankara Müşirliğinden, Kocaeli ve Bolu Sancakları da Kütahya Müşirliğinden “*bittefrik birleştirilmek ittihazıyla*” Ankara defterdarı Mehmet Efendi “*ba rütbe-i Vâlâ-yı Müşiri*” taltifi ile müşirliğe, Kereste Gümrük Emni Osman Efendi’de Bolu defterdarlığına atanmıştır⁵⁸.

Böylece 1836’da Ankara sınırlarında yapılan düzenleme 1842’ye kadar sürmüştür, Bolu müşirliğinin oluşturulması ile Kastamonu ve Viranşehir sancakları Bolu’ya bağlanmıştır. Böylelikle Ankara, Çorum ve Çankırı sancakları ile sınırlanmış olmalıdır. Ankara defterdarı Bolu Müşiri olmuştur. Bu tarihte Ankara eyaletinin valisi İsmail Paşa idi⁵⁹.

1842’de yapılan düzenlemeyle Bolu, Rumeli, Çirmen, Selanik, Aydın müşirlikleri oluşturulmuştur.

Yeni düzenlemeye göre kaymakamlar , “*mahallerin mevki-i cesametine*” göre atanacaklar ve rütbeleri “*zi rütbe-i zevattan*” yani ferik ya da sancak kapıcıbaşları veya hâcegân olanlarından seçilecekti. Ancak eyalet dahilinde bulunan memurlardan bildik ve istenilir olanları varsa “*istihdam ve nasb*” olunabilecekti. Fakat seçilenlerin ismi, rütbesi, ünvanı ve tesviye olunan maaşları düzenlenen defterle birlikte merkeze bildirilecekti. Aynı tutum kazalara atanacak kaza müdürleri için de uygulanacaktı.

---

⁵⁸ Efe, a.g.e., s. 113

⁵⁹ Kudret Emiroğlu, Ahmet Yüksel, Ömer Türkoğlu, Ethem Coşkun, **Ankara Vilayet Salnamesi (1325)**, Ankara Enstitüsü Yay. , Ankara, 1995, s. 44.

Bu durumun sebebi kuşkusuz, yetişmiş elaman olmamasıdır. Ancak bunun yanında Tanzimat sonrasında devletin kurmak istediği mali denetim sürecinde halka ulaşarak halkı yeni düzenin bir parçası haline getirme ya da en azından tepkisini önleme ve bu yolla vergiyi toplayabilme isteği de etkili olmuştur. Nitekim devlet, halkın taşrada temsilcisi konumunda bulunan eski ayân, mütesellim vb. kişileri 1840'da muhassıl, 1842 ve sonrasında defterdar, mal müdürü ve kaymakam gibi memuriyetlere getirmiştir. Böylece hem bu insanların iş gücünden yararlanmış hem de yeni düzenlemeler karşısında oluşabilecek muhalefet de susturulmak istenmiştir. Ancak, içlerinden yolsuz, uygunsuz davrananlar olmuşsa da her zaman azledilebiliyordu. Fakat sistemin çerçevesi başlangıçta her ne kadar talimatlarla çizilmişse de bunlar sabit ve değişmez değildi. Ortaya çıkan sakıncalara karşı çözüm üretilmeye devam edilmiştir. Öyle ki, bu çözüm arayışları mali yapıda dolayısıyla da vergi usulünde dönüşümü beraberinde getirmiştir. Üstelik, yeni düzenlemeler içinde görev verilen bu kişiler aynı olsa da teoride yetkileri, sorumlulukları, görev alanlarının boyutları mali ve mülki yapıdaki diğer memurlarla ast üst ilişkisi sürekli değiştirilerek bir denge sağlanmaya çalışılmıştır.

Nitekim, 1842 düzenlemeleri ile vergi toplama yöntemi ve zamanı bir yıla yayılmaya çalışılmış ve en üst makamdaki memura ihale edilerek bu memuriyet aracılığı ile devlet onu sıkı denetim altına almaya çalışmıştır. Ancak aynı yetkiyi onun da altındaki mülki ve mali yetkililere karşı kullanmasına izin vermiştir. Bu şekilde bir oto kontrol sağlanmak hedeflenmişti. Ayrıca, yetki ve sorumlulukta

yapılan her düzenleme ile muhassıllık sistemiyle ortaya çıkan sakıncalar ortadan kaldırılmış ve hazinenin gelir kayıpları engellenerek tasarrufa gidilmiştir⁶⁰.

Ankara şehri de ülke yönetimindeki düzenlemelerden yukarıda da bahsettiğimiz şekilde nasibini almıştı. Şehrimizin idari yapısı 1842 düzenlemesinden sonra da büyük bir değişikliğe uğramamıştı. 1848 yılında, Ankara’da devlet memurlarına verilen maaşları gösteren sicil kaydından anlaşıldığı kadarıyla şu kazalar mevcuttu.

Günyüzü-Beypazarı Kazası

Yabanabâd Kazası

Haymanateyn Kazası

Yörük Kazası

Murtazaabâd Kazası

Şorba-Kemerözü Kazası

Çubukabâd Kazası

İstanos Kazası

Kuru Pazar-ı Nallu (Çadırcı’da “okunamadı” şeklindedir).

Beypazarı Kazası

Ayaş Kazası⁶¹.

Görüldüğü gibi Ankara’ya bağlı kazaların sayısı bu tarihte on biri bulmaktadır.

---

⁶⁰ Efe ,a.g.e., s. 112, 113.

⁶¹ Ankara Şr. Sc. , Defter 2541, Belge 130’dan naklen; Çadırcı, Anadolu Kentleri, s. 234.

2.3.1849 Eyalet Meclisleri Talimatnamesi ve Ankara

Eyalet merkezlerinde oluşturulan Büyük Meclisler, 1849'a kadar çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi gerek meclislerin kuruluş biçiminden ve gerekse görevlerinden ötürü ortaya bir dizi sorun çıkmıştı. Bunları çözümlmek için arada bir çıkarılan yeni kurallar sonucunda yönetimin elinde, bu kuruluşla ilgili bir yönetmelik kalmamış gibiydi. Bu durum uygulamada birliği zedelediği gibi ortaya yeni yeni güçlükler de çıkarıyordu. Öte yandan 1842 yılında yapılan düzenlemeyle valilerin görev ve yetkilerinde yapılan değişikliklerle yönetimde istenilen başarı elde edilememiş, halkın can ve mal güvenliği sağlanamamıştı. On yıla yakın süreden beri uygulanmakta olan Tanzimat istenilenleri verememişti. Vergi toplanmasında eskisi gibi yolsuzluklar devam etmekteydi. İşte bu nedenlerle ülke yönetiminde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir.

Meclis-i Vâlâ tarafından hazırlandıktan sonra Abdülmecit'in onayı alınarak 1 Ocak 1849 tarihinde yürürlüğe giren yönetmelik 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin yayınlanmasına kadar yürürlükte kalmıştır. Yönetmeliğin girişinde Tanzimat'ın amacı belirtildikten sonra, uygulamada başarıyı sağlamak amacıyla Edirne eyaletinden başlayarak ülke yönetiminin yeni baştan düzenlendiği açıklanıyordu. Ayrıca eyalet merkezlerinde birer "*Eyalet Meclisi*" kurulması, vali, defterdar, kaymakam ve kaza müdürlerinin görevlerinin yeniden belirlenmesi yapılıyordu.

Konumuz açısından burada valilerin görevleri üzerinde duracağız. Eyalet Meclisleri Talimatnamesi'nin eki niteliğinde bulunan "*Eyalet Valisi Bulunan Zatin Vazife-i Muhavvelleri*" isimli yönetmelikle valilerin yapacakları işler saptanmıştı. Valilerin asıl görevi, Tanzimat'ın uygulanması, her türlü mülki, beledi ve mali ıslahatın yapılıp güvenliğin korunması, hukuk kurallarının yerine getirilerek ülkenin

bayındır hale getirilmesi için eyalet meclisince alınacak kararların yürürlüğe konulmasını sağlamaktır. Vali eyaletin her türlü işinde asıl sorumlu ve devlete karşı muhatap olduğundan alınan kararları da bağımsız olarak yürütecekti. Defterdar ve kaymakamlar, devlet gelirlerinin miktarını, toplanan ve tahsil edilemeyen gelirlerin neler olduğunu valiye bildireceklerinden, ortaya çıkan sorunlardan da vali sorumlu olacaktı. Maaş ve masraflar hakkında kurallar dışına çıkılır ve usulsüzlük yapılırsa zarar ilgili memura ödetilecek, valilerin kusurlu olduğu anlaşılırsa onlar hakkında da gereken yapılacaktır. Hiç kimseye zulüm edilmeyecek, işkence ve eziyet yapılmayacak, yapıldığı anlaşılırsa valiler sorumlu tutulacaktır. Eyalet Meclisleri Talimatnamesi'nde belirtildiği gibi, öteden beri şeriatı ilgilendiren konular yine yörenin hakimine havale edilecektir. Hukuk davalarında vali ve diğer görevliler, belli vergiler dışında, buyruldu harcı, rüşvet, cerime, hediye ve başka adlarla para ve eşya almayacaktı. Aksi takdirde özel sorumluluk valinin olacaktı. Yönetimleri altındaki bölgede, emniyetin sağlanması başarılarının özünü oluşturacaktır. Yol güvenliğinin sağlanması da çok dikkat etmeleri gereken bir husustur. Her ne kadar eyaletlerde görevli memurlar varsa da gerek eyalet merkezi ve gerekse bağlı sancaklarda devleti ilgilendiren her türlü işlemin yürütülmesi, kanun ve yönetmeliklerin uygulanmasında denetleme görevini valiler yapacaktı⁶².

Tanzimat'ın ilanından sonra sancak merkezlerinde oluşturulan meclislere Muhassıllık Meclisleri denmiş muhassıllığın kaldırılması üzerine bu meclislerin adı "*Küçük Meclis*" olarak değiştirilmişti. Eyalet merkezlerinde kurulan meclislere ise "*Büyük Meclis*" adı verilmişti. Gerek sancak gerek eyalet merkezleri birarada genel olarak "*Memleket Meclisleri*" adı altında anılmışlardır. 1849'da yapılan

---

⁶² Kılıç, a.g.e., s. 9,10.

düzenlemeyle Büyük Meclisin adı “*Eyalet Meclisi*” olarak değiştirilmiş, Küçük Meclis ise “*Sancak Meclisi*” olmuştur.

1849 düzenlemesiyle eyalet meclislerine yeni bir biçim veriliyor, meclis başkanı iki katip ve bir üye doğrudan doğruya hükümetçe atanarak, Büyük Meclislerin yapısında önemli bir değişikliğe gidiliyordu. Özellikle Eyalet Meclisi Başkanı'nın doğrudan doğruya hükümet merkezinden atanması, eyalet yönetiminin tamamiyle meclislere devredilmesi valilerin fonksiyonunu iyice azaltmıştır. Valilerin üst düzeyde hükümet temsilcisi olarak, olup biteni izleyen ve yürüten kimse durumuna düşürülmeleri de yeni uygulamanın başarısız olmasının nedenlerinden biri olmuştur. Klasik dönem ya da Tanzimat valisinin mutlak otoritesi göz önünde bulundurulduğunda yeni düzenlemeyle valilerin yetkilerinin çok az olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim çok geçmeden bunun yarattığı sakıncalar görülmüş 1852 yılından başlanarak valilerin yetkilerini arttırma yoluna gidilmiştir. Öncelikle meclis başkanlarının merkezden atanmasından tamamen vazgeçilmişti⁶³. Meclis üyelerinin seçimi ile ilgili 11 Temmuz 1858'de Ankara valisine gönderilen belgede ; “*Meclise alınacak zevâtın umum ahali tarafından intihab olunması nizâm-ı iktizasından olunduğuna binâen*” seçim yapılması ve seçilmelerinde meclisce bir sakınca görülmemesi halinde ne yapılacağıının tekrar sorulması isteniyordu⁶⁴. Meclis üyelerinin atanmaları ve ayrılmaları görüldüğü gibi kural ve emirlere göre kolay görünmüyordu.

1852 yılında valilerin taşradaki yetkileri arttırılmış, vali ast memurların

---

⁶³ Musa Çadircı , “Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması”, (1840-1864), **Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan'dan Ayrı Basım**, Ankara, TTK., 1985, s. 268, 269, 271, 276, 277.

⁶⁴ B.O.A, A.}.M.K.T.U.M., Dosya no:318, Vesika no: 65, 29 Za. 1274 (11 Temmuz 1858).

kısmen kendisi tarafından atanabilmesi hakkını elde etmiştir⁶⁵. 28 Kasım 1852 tarihli bir ferman ile Bâb-ı Ali'ye bağlı bir memur durumuna düşen valilere eski yetkilerinin iade edilmesi düşünülmüştü. Maiyetlerinde bulunan memurların hal ve hareketlerinden sorumlu olacakları için aynı zamanda bu görevlileri azletme yetkisine de sahiptiler. Bunun dışında asayiş ve güvenliğin sağlanması için valilere geniş yetkiler verilmişti. Bütün bu yetkilere rağmen ülkede eşkiyalık önlenemiyordu. Edirne, Trabzon, İzmir gibi merkezden uzak vilayetlerde zabıta eşkiyaya hiç bir şey yapamayacak duruma gelmişti. Bunun sebebi eşkiya ile karşılaşan askerin, karşı taraftan ateş edilmedikçe hiç bir şey yapamaması idi. Valilere verilen yeni yetkiler ile, herhangi bir olay karşısında görevlendirilen asker ihtarını yaptıktan sonra silahını kullanma yetkisine sahip olacaktı. Eyalet idaresi ile ilgili olarak alınan bu yeni önlemler ile eyaletlerin merkeze bağımlılığı azaltılmakta idi. Bu düzenleme ile idari bölünme değişmemiş, 1842'deki düzenleme geçerliliğini korumuştur⁶⁶. 1856 yılında Islahat Fermanı ile de taşra idaresinin ıslahı konusuna yer verilmiştir⁶⁷. 22 Eylül 1858 tarihli "*Vülat-ı İzam ve Mutasarrıfîn-i Kirâm ve Kaymakamların ve Müdürlerin Vezâifini Şâmil Talimat*" gerek mülki bölünme ve gerekse vali, mutasarrıf ve kaymakamların görev ve yetkileri bakımından önemli hükümler taşımaktadır⁶⁸. 1858 yılında verilen bir talimatla güçlendirilen valiler, tüm kanunların, nizamların, emir ve tenbihâtın icrasıyla eyaletlerde görevlendirilmişlerdir. Böylece merkezi hükümetin yegâne mahalli temsilcisi ve altındaki tüm memurların devlete karşı

---

⁶⁵ Kırmızı, a.g.e., s. 24.

⁶⁶ Kılıç, a.g.e., s. 10,11

⁶⁷ Kırmızı, a.g.e., s. 24

⁶⁸ Talimatname metni için bkz. Takvim-i Vekayi, Def'a :566, 26 Rebiülahir 1275 (22 Eylül 1858).

sorumluluklarının aracısı haline gelmiştir⁶⁹. Bu talimata göre yeni idari taksimat yönetici ünvanları tablodaki gibidir.

1852 Düzenlemesine Göre İdari Taksimat Üniteleri ve Yöneticileri

Eyalet	Vali
Liva	Kaymakam
Kaza	Kaza Müdürü
Karye	Muhtar

Görüldüğü gibi 1842'deki düzenlemeden farklı olarak sancak liva olarak değiştirilmiş yöneticisi ise yine kaymakam olmuştur. Ayrıca bir eyalete bağlı bulunmayan livaların başında bulunan mülki amirlere de mutasarrıf denilmiştir. Bu fermanla kurulan müstakil sancaklar da bulunmaktadır⁷⁰.

1859 yılında bu gelişmelere paralel olarak vilayet sayısının azaltıldığı ve bazı vilayetlerin mutasarrıflığa ve sancağa dönüştürüldüğü görülmektedir. Cezayir-i Bahr-ı Sefid, Adana, Edirne, Sivas, Ankara, Bursa, Harput, Hakkari⁷¹, Kastamonu, Van, mCebel-i Lübnan, Şehr-i Zor ve Yemen mutasarrıflıklarına atamalar yapılmıştır⁷². Bu uygulama, devletin içine düştüğü mali buhrandan kurtulmak için düşünülen tasarruf tedbirleri doğrultusunda gerçekleşmişti. Böylece daha düşük rütbeli paşalar yöneticiliklere getirilerek maaşlardan tasarruf sağlanmaya çalışılmıştır

⁷³.

⁶⁹ Kırmızı, a.g.e., s. 24

⁷⁰ Kılıç, a.g.e., s. 12, 13.

⁷¹ Kırmızı, a.g.e., s. 24, 25.

⁷² Kılıç, a.g.e., s. 22.

⁷³ Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir**, 13-20(Yay. Cavid Baysun), TTK.,Ankara,1991, s.93.

1852 fermanıyla vali, mutasarrıf, kaymakam ve müdürlerin görev ve yetkileri belirlenmişti. Konumuzla ilgili olması açısından valilerin görev ve yetkileri üzerinde duracağız. Vali, eyalette her işin mercii ve nazırı, devletin özel vekili ve muhatabıdır. Eyaletin bütün işlerinden sorumludur. Vali bütün kanun, tüzük ve emirleri uygulamak, mahkeme ve meclislerin uyuşmazlıkların çözümlenmesine yardımcı olmakla görevliydi. Vali kimsenin hakkının yenmemesine dikkat etmekle beraber eyalet içindeki zulüm ve haksızlıklardan da önce o sorumluydu. Ast memurların amiri olarak onların görevlerini tam olarak yerine getirmelerine dikkat ederdi. Halk tarafından verilecek dilekçeleri ilgili yerlere havale eder, yargılama sonucunda verilecek hükmü uygulardı. Bağlı liva ve ilçelerden eyalet merkezine gelenlerin işlerinin bir an önce bitirilmesine yardımcı olur, zabıta ve mübaşirlerin halktan bedelsiz yem ve yiyecek ve gayri resmi hiç bir şey almamalarına dikkat ve özen gösterirdi. Belediye ve yol güvenliğine dikkat ederdi. Eski görevlerinden farklı olarak eyalet içinde haydut ve eşkiyanın dolaştıkları yerleri korumakla, gerektiğinde üstlerine eyalet kolluğunu göndermekle, kolluk kuvvetlerinin yetmediği hallerde meclislerce görüşüldükten sonra kolluk kumandanı eline verilecek tutanak ve yazılı emirle o yerdeki askeri birlikleri göndermekle yükümlüdür. İtaat etmeyenleri vurdurmakla, canlı yakalananları Eyalet Meclisi'nde sorguya çekip yargılatmakla ve nizamden gerekenleri kolluk gözetimi altına almakla görevlidir. Aynı zamanda vali, eyalet içinde türeyen haydut ve eşkiyayı yok etmeye mahalli kolluk yetmediği ve yakın yerlerde askeri birlik bulunmadığı zamanlarda, başkente durumun bildirilmesi ve izin alınması nedeniyle geçecek zamanın zarar ve ziyana yol açacağına dair kuvvetli delil bulunduğu takdirde geçici olarak kolluk erleri kaydederek tehlike ve gailenin giderilmesini sağlardı. Bu tedbir ve tasarrufunu Bâb-ı Ali'nin bilgi ve

onayına sunardı. Devlet gelirinin tahsiline gayret ederdi. Gereksiz olarak tahsilatta gecikme olur, kaymakam ve müdürler zimmetlerine para geçirir ya da meclis üyelerinin vergi, aşar ve resimlerden borçları olup da saklanır, halk üzerinde bakaya devredilir böylece hazine aleyhine durumlar ortaya çıkarsa teftiş ve soruşturma yaptırıp gereğini yerine getirirdi. Halktan kararlaştırılan vergiden fazlasının alınmamasına ve devlet mallarının boşuna harcanmamasına dikkat ederdi. Eyalet defterdarına görevinde yardım ederek gelirlerin zamanında toplanmasını sağlardı. Mültezimlerin halkı ezmelerine engel olmakla birlikte mültezimlerin ihale şartnameleriyle belirtilmiş hakların korurdu. Vali ast memurların kusur ve hatalarını ihbar ve tenbihle düzeltmeye çalışır, gerektiğinde daha ağır cezalar uygulardı. Eyalet içindeki mülkiye, maliye ve kolluk memurlarından genel ve özel görevlerine aykırı davranışları memuriyetten çıkarıp yargılatmaya, yerlerine vekil atamaya ve durumu Bâb-ı Ali'ye bildirmeye görevli ve yetkilidir. Ancak, adam kayırma nedeniyle veya garaz ve düşmanlık ile maiyet memurlarını görevden alır ya da görevlerini değiştirirse sorumlu olurdu. Ast memurlar da valinin genel ve özel görevlerine aykırı davranışları Hükümet'e bildirme hakkına sahiptirler. Vali kaza müdürlerinden görevlerinden alınması gerekenlerin yerine mahallinden güveneceği, değer ve onur sahibi birini sorumluluğu altında müdür olarak atar ve durumu Bâb-ı Ali'ye bildirirdi. Mahallinde güveneceği birini bulamazsa Bâb-ı Ali'den müdür isterdi. Vali, atadığı kaza müdürünün zimmetine geçirdiği parayı gerekirse ödemekle yükümlüdür. Kaza müdürlüğü için tavsiye mektubu vermek yasaktır. Ancak bazen devletçe ve gerçekten gerekli olduğu için kaza müdürlüğünde veyahut kolluk zabıtlığında çalıştırılmak üzere emirname verilebilirdi. Bunun dışında taşra memurlarına nazırlar ve diğer kimseler tarafından adam tavsiye olunmazdı. Sadaret

makamı dışında nereden olursa olsun yapılacak tavsiyeler dinlenilmeyip tavsiyenâme vali tarafından sadarete sunulurdu. Aksine davranış sorumluluğu gerektirirdi. Vali, emniyet ve asayişten sorumluydu. Zabıta subaylarından ehil olmayanları görevlerinden almaya ve yerlerine ehillerini atamaya yetkiliydi. Zabıta erlerinin görevi dışında ve özel hizmetlerde çalıştırılması ve fiilen zabıtada kullanılmayan kimselerin zabıta defterlerine kaydıyla kendilerine maaş ödenmesi yasak olup bu gibi durumlardan vali sorumlu idi.

Ayrıca, eyalet içinde bulunan ekilebilir araziye civar köy halkına verip, ekip biçirmek, köylerden kasabalara gelen yolları tamir ettirmek, köprü yaptırmak, nehirlerde eşya taşınması yaptırmak, tarım ve ticaretin gelişmesini sağlamak ve devlet gelirlerini arttırıcı tedbirler almak, mahallinde görülmesi mümkün olmayan işler için Dersaadet'ten yardım istemek, memurların ticaret yapmalarına engel olmak, eyaletin gelişmesi hakkında her yıl Bâb-ı Alî'ye rapor vermek ve görevinin devamı için tedbirleri almak valinin görevlerindendi⁷⁴.

1859 yılında Anadolu'ya gelen Alman seyyah Mortman'ın seyahatnamesinde Ankara valisi ve eyalet meclisi hakkında verdiği bilgi ilgi çekicidir. Mortman 28 Ekim 1859'da Hacı Bayram Camii'nin yakınındaki eski Augustus Mabedi duvarında bulunan Monumentum Ancyranum olarak adlandırılan kitabeyi görmek üzere yola çıkmıştır. Fakat bunun için yanında bir zaptiyenin bulunması gereklidir. Bunu sağlamak için vali paşaya gitse de onu makamında bulamaz. Paşa'nın konağı önünde bulunan "Balkız Minaresi" denilen Julianus Sütununu inceler. Ertesi gün de paşayı göremez. Mortman güçlükle paşaya gittiğinde, kitabeyi inceleyebilmesi için gerekli zaptiyenin verilmesini rica ettiğinde bunun ancak meclis kararıyla

---

⁷⁴ Kılıç, a.g.e., s. 13-16.

olabileceği cevabıyla karşılaşır. Bu da ancak Salı gününden sonra mümkündür. Seyyah bu işin vilayet meclisi ile ne ilgisi olduğunu anlayamadığını belirtir⁷⁵. Bu tarihte Ankara valisi Rıza Paşa olmalıdır. Salı günleri toplanan eyalet meclisi görüldüğü gibi önemsiz sayılabilecek konularda bile kararlar almaktadır.

2.3.1. Ankara'nın İdari Taksimatı (1849-1864)

Ülke yönetiminde incelediğimiz tarihler arasındaki yenilikler şehrimizin idari taksimatına yansımış, vilayet sınırlarında değişiklikler görülmüştür. Şehrimiz kimi zaman Bozok vilayetine bağlanmış sonra yeniden eyalet merkezi haline getirilmiştir.

1849-1850 yıllarında Ankara Bozok eyaletine bağlı bir sancak konuma getirildi. Bu tarihte Bozok valisi Vezir Vecihi Paşa, Ankara Kaymakamı kapucıbaşı Şerif Ağa idi. Bozok eyaletine Ankara'dan başka Kangırı ve Kayseriye sancakları bağlanmıştı. Zir, Bala, Nahiye Konur Ma' cısır-i Çaçengir, Budaközü nam-ı diğer Sungurlu, Maden-i Denik nam-ı diğer Denik Keskini, Çubukabâd, Murtazaâbad ma nahiye-i İstanos, Yörükân-ı Ankara, Yabanabâd ma' nahiye-i Berçin, Şorba ma nahiye Semerözü, Günyüzü, Beypazarı, Ayaş ma' nevahi-i Güdül ve Yenicegünü, Kuru Pazar-ı Nallu, Kalecik Keskini, Haymanateyn, Aşiret-i Tabanlı ve Bozulus, Ma Çukurcak ve Ortakçı, Nahiye-i Mihalıccık⁷⁶ kazaları bu sırada Ankara sancağına bağlı görünmekteydi. Görüldüğü gibi 1850 yılında Ankara'ya bağlı kazaların ve nahiyelerin sayısında artış olmuştur.

1851 yılında da Ankara, Kangırı ve Kayseriye sancakları ile birlikte Bozok

---

⁷⁵Semavi Eyice, **Ankara'dan Uçan Kuşlar**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s. 88-91.

⁷⁶Salname-i Devlet-i Osmaniyye 1266, s. 79.

eyaletine bağlı bir sancaktı. Bu tarihte Ankara Kaymakamı Mustafa Efendi idi. Bağlı buldukları Bozok eyaleti valisi yine Vecihi Paşa idi⁷⁷. Bozok eyalet merkezi olunca Ankara valisi Vecihi Paşa Bozok valisi oldu. Yerine Ankara'da kaymakam olarak Mustafa Bey getirilmişti. Vali Ankara'ya dönene kadar geçen sürede kaymakam Mustafa Bey'in iyi bir yönetim sergilediğine dair vilayet merkezinde 11 Mart 1852'de tutanak tutulmuřtu⁷⁸. Görüldüğü gibi valiler herhangi bir nedenle başka bir yere gittiklerinde eskiden olageldiği gibi yerlerine birilerini bıraktaydılar. 21 Mart 1852'de kaymakam görevi tekrar valiye teslim etmiş ve görevi boyunca iyi bir yönetim sergilemiřtir⁷⁹. Bu da bize Vecihi Paşa'nın önce geçici olarak Bozok'a gönderilmiş olabileceğini daha sonra da ataması yapılarak Bozok valisi olduğunu göstermektedir.

1852 yılında Ankara, Kangırı, Kayseriyye ve Cihanbeyli Aşireti Müdürlüğü ile birlikte yine Bozok eyaletine bağlı bir sancaktı. Ankara Kaymakamı yine Mustafa Efendi idi. Bozok valisi ise Safvet Paşa idi⁸⁰.

İmparatorluk genelinde 1852 tarihinde yapılan düzenlemeye paralel olarak Ankara'nın 1853 yılında yeniden eyalet merkezi yapıldığını görüyoruz. Bozok, Kangırı ve Kayseriyye sancakları ile Cihanbeyli aşiretinin Ankara'ya bağlandığı ve valiliğine eski Bozok valisi Vecihi Paşa'nın getirildiği grlmektedir⁸¹. 1854 yılında eyaletin yönetiminde bir değişikliğe gidilmemiřtir⁸².

1855 yılında Ankara eyaletine, Bozok, Kangırı, Kayseriyye sancakları ile

---

⁷⁷ Salname-i Devlet-i Osmaniyye 1267, s.73.

⁷⁸ B.O.A. MKT.UM., Dosya no:111, Vesika no:12, 19 Ca. 1268 (11 Mart 1852)

⁷⁹ B.O.A. MKT.UM., Dosya no:111, Vesika no:12, 29 Ca. 1268 (21 Mart 1852)

⁸⁰ Salname-i Devlet-i Osmaniyye 1268, s. 71.

⁸¹ Salname-i Devlet-i Osmaniyye 1269, s. 73.

⁸² Salname-i Devlet-i Osmaniyye 1270, s. 80, 81.

Cihanbeyli ve bağılı idi. Ankara valisi yine Vecihi Paşa idi⁸³.

Devlet salnamesinden edindiğimiz bilgilere göre, 1856 yılında eyalet merkezi yine Bozok olmuş, Ankara, Yeniil, Kangırı, Kayseriyye, Cihanbeyli Aşireti ve Cebel-i Kozan-ı Şarki ve Cebel-i Kozan-ı Sahili'nin, Bozok eyaletine bağlanarak büyük bir değişikliğe gidilmiştir. Bu tarihte Bozok valisi Ali Rıza Paşa idi. Ankara'ya bağılı kazaların sayısında da artış olmuştur. Yeni bazı kazalar eklenmiştir. Akköprü nam-ı diğeri Koru-yu Hümayun, Seferihisar Aşiret-i Yeniil Kaymakamlığı makarr-ı Sungurlu, Karahisarnallu Aşireti, Cihanbeyli kaymakamlığı makarr-ı Ankara, Cihanbeyli Kaymakamlığı ile Şeyhanlu, Mikailü, Gil, Sencanlu, Atmaatlu, Mozatlu, Terkatlu, Zeyvelü, Hamiyyatlu aşiretlerinin Ankara'ya bağlandığı anlaşılmaktadır⁸⁴.

1857 ve 1861 yılları arasında Ankara sancağı yine 1856'da belittiğimiz diğeri sancaklarla beraber ve bunlara eklenen Cebel-i Kozan-ı Sahili ile birlikte Bozok eyaletine bağılı idi. 1857'de Ankara Kaymakamı Hakkı Efendi iken daha sonra Rıza Paşa olmuş ve 1861'e kadar bu görevi sürdürmüştür⁸⁵. 1857'den 1861'e kadar Ankara Sancağının kazalarında bir değişikliğe gidilmemiştir⁸⁶.

1859 yılında yapılan düzenlemeyle bazı eyaletlerin mutasarrıflığa dönüştürülmesi uygulaması Ankara'ya 1861 yılında yansımıştır. Bu gelişme doğrultusunda 1861 yılında Ankara yeniden eyalet haline getirilmiş ve mutasarrıflığına Rıdvan Paşa atanmıştır. Bu düzenleme ile defterdarlık muhasabeciliğe dönüştürülmüş ve Ankara Eyaleti muhasabeciliğine saliseden İzzet Bey atanmıştır. Bozok, Yeniil, Kangırı, Kayseriyye, Cihanbeyli Aşireti, Cebel-i Kozan-ı Şarki ve Cebel-i Kozan-ı Sahili sancakları Ankara eyaletine bağlanmıştır.

---

⁸³ Salname-i Devlet-i Osmaniyye 1271, s. 69,70.

⁸⁴ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1272, s. 67.

⁸⁵ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1273, s. 68, 1274, s. 74, 1275, s. 69, 1276, s. 72.

⁸⁶ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1276, s. 137.

Ankara'ya bağı kazalar ise aynı idi⁸⁷. Eyaletlerin mutasarrıflığa çevrilmesi uygulaması sadece ilimizle sınırlı kalmamış İmparatorluk genelinde bazı eyalet valilikleri mutasarrıflığa çevrilmiştir⁸⁸. Örneğin; Edirne Mutasarrıflığı Saadetli Hilmi Paşa'ya, Adana Mutasarrıflığı Ahmet Beyefendi'ye, Sivas Mutasarrıflığı Hazinedarzade Ahmet Paşa'ya, Bursa Mutasarrıflığı Nureddin Paşa'ya⁸⁹, Harput Mutasarrıflığı eski Urfa Kaymakamı Yusuf Paşa, Hakkari Mutasarrıflığına Resul Paşa, Cezayir-i Bahr-ı Sefid Mutasarrıflığına Ahmet Ata Beyefendi'yi atanmıştır⁹⁰. Örneklerde de görüldüğü bu tarihte ülke genelinde vali ünvanı kullanılmamış mutasarrıf ünvanı kullanılmıştır. 1862 yılında Ankara eyaletine bağı sancaklara sancak ve kazalar aynı kalmakla birlikte mutasarrıflığa Rumeli Beylerbeyliği payeli Nureddin Paşa getirilmiştir⁹¹. Bu uygulama uzun ömürlü olmamış 1863 yılına gelindiğinde mutasarrıflık yeniden valiliğe dönüştürülerek buna göre atamalar yapılmıştır. Örneğin; 1863'te Ankara eyaleti valiliğine vezir Edhem Paşa atanmıştır. Sancak ve kazalarda bir değişikliğe gidilmemiştir⁹². Mutasarrıf ünvanının Ankara'da 1863 yılına kadar kullanıldığını ve bu tarihten itibaren yeniden vali ünvanının kullanılmaya başlanıldığını görüyoruz.

2.3.2. Ankara Valileri (1840-1864)

Tanzimat'ın ilanından 1864 Vilayet Nizamnamesinin hazırlanmasına kadar geçen sürede Ankara'da yöneticilik yapan kişileri ve görev yaptıkları süreyi tespit

⁸⁷ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1277, 1278, s. 77.

⁸⁸ Takvim-i Vekayi, 15 C.ahir 1276, Def'a:576.

⁸⁹ Mutasarrıflığın Bursa'da uygulanışı hakkında bkz. Emre Satıcı, **Tanzimat'ın Bursa'da Uygulanması**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış doktora tezi), Ankara, 2008, s.291-294.

⁹⁰ Kılıç, a.g.e., 22.

⁹¹ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1279, s.79.

⁹² Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1280, s.72.

ederken öncelikle 1883, 1889 ve 1907 yıllarına ait Ankara Vilayeti Salnamelerinde yer alan valiler listesine daha sonra devlet salnamelerine başvurduk. 1849'dan itibaren yayımlanmaya başlanan devlet salnamelerinde, yıl yıl taradığımız için bu konuda daha sağlıklı bilgilere ulaştık. İlk Ankara vilayet salnamesi 1871'de yayımlandığı için bu tarihten önceki valilerin dizininde birtakım farklılıklar olduğunu belirledik. Vilayet salnamelerindeki listelerde yer almayan bazı yöneticilere devlet salnamelerinde rastladık. Vilayet salnamelerinin devlet salnamelerinden daha geç bir tarihte düzenlenmiş olması nedeniyle dikkatsizlikten kaynaklandığını düşündüğümüz bir takım eksiklikler listelerde görülmüş olsa da bu eksiklikler, devlet salnamelerinden giderilmeye çalışılmıştır. Aşağıdaki tabloyu bu bilgiler ışığında hazırlamış buluyoruz. Bu bölümde 1840 tarihinden itibaren görev yapan valileri konu edinsek de, konunun bütünlüğü açısından vilayet salnamelerinde valilerin 1832 yılından itibaren sıralanması nedeniyle biz de valileri bu tarihten itibaren listeledik.

1832- 1864 Yılları Arasında Ankara Valileri ve Görev Süreleri

VALİLER	GÖREV YAPTIKLARI YILLAR	YAKLAŞIK SÜRE
İzzet Mehmet Paşa	1248-1254 (1832-1838)	5-6 yıl
Davut Paşa	1254-1256 (1839-1840)	2 yıl
Palaslı İsmail Paşa	1256-1257 (1840-1841)	1 yıl
Tayyar Paşa	1257-1259 (1841-1843)	2 yıl
İsmet Paşa	1259-1261 (1843-1845)	2 yıl
Vasıf Paşa	1261-1263 (1845-1847)	2 yıl
Hasan Paşa	1263-1264 (1847-1848)	1 yıl
Kaymakam Şerif Bey	1264-1266 (1848-1850)	2 yıl
Kaymakam Mustafa Bey	1266-1268 (1850-1851)	2 yıl
Kaymakam Sadri Bey	1268 (1851)	1 yıldan az
Vecihi Paşa	1269-1273 (1853-1857)	3 yıl
Kaymakam Hakkı Efendi	1273-1274 (1857-1858)	1 yıl
Rıza Paşa	1274-1276 (1858-1860)	3 yıl
Rıdvan Paşa	1277-1279 (1861-1863)	2 yıl
Nureddin Paşa	1279-1280 (1863-1864)	1 yıl

İncelediğimiz tarihler arasında Ankara zaman zaman sancağa dönüştürülüp Bozok eyaletine bağlanmıştı. Valileri tek tek inceleyeceğimiz için, burada öncelikle Ankara Sancağı'nı yöneten kaymakamlara ve görev sürelerine ve kaynaklardaki çelişkilere kısaca değineceğiz. Kaymakam Şerif Bey'in görev süresi 1883, 1889, 1907 Ankara vilayet salnamelerinde 1848-1849 (1264-1265) olarak gösterilmiş ise,

1850 (1266) Salname-i Devlet-i Osmaniyye’de Ankara kaymakamı Şerif Bey olarak gösterildiğinden görevinin sona erdiği tarihi 1850 (1266) olarak verdik⁹³.

1852 yılında ise eski Bozok kaymakamı Mustafa Bey Ankara kaymakamı olmuştur.⁹⁴ 1851(1267) ve 1852 (1268) devlet salnamelerinde de Mustafa Bey’i Ankara kaymakamını olarak görmekteyiz⁹⁵. Ankara vilayet salnamelerinde Mustafa Bey Giritli Mustafa Paşa yazılmışsa da Mehmet Süreyya’nın Sicil-i Osmani isimli eserinde Giritli Mustafa Paşa’nın Ankara’da yöneticilik yaptığına dair bir bilgiye rastlayamadık. Görüldüğü gibi vilayet salnamelerinde eski bilgilerde birtakım yanlışlıklar görülmektedir.

Kaymakam ve valilerin görev sürelerine ilişkin vilayet salnamelerindeki tutarsızlıklara bir diğer örnek Hakkı Bey’dir. 1883 Ankara vilayet salnamesinde 1855-1857(1271-73) ve 1859-1861(1275-77) yılları arasında iki kez görev yapmış görünmektedir. 1889 Ankara vilayet salnamesinde 1869-1861 (1275-77) ,1907 Ankara vilayet salnamesinde 1857-1861 (1273-77) olarak verilmiştir. Oysa hiçbiri doğru değildir. 1273 devlet salnamesine göre Hakkı Bey; 1273 (1857) yılında Ankara’da görev yapmıştır⁹⁶. 1858, 1859, 1860’da Ankara Kaymakamı Rıza Paşa idi⁹⁷. 1861 yılında ise Ankara, ülke genelinde yapılan bir düzenleme ile mutasarrıflığa çevrilerek mutasarrıflığına Rıdvan Paşa getirilmişti⁹⁸. Vilayet salnamelerinde ise Rıdvan Paşa’nın ismi geçmemektedir.

Bu bölümde ayrıca, incelediğimiz dönem içinde, hakkında bilgilere

---

⁹³ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1266, s.79.

⁹⁴ B.O.A, A.}MKT.UM, Dosya no:111, Gömlek no:12, 1852 tarihli belgede eski Bozok kaymakamı Mustafa Paşa’nın Ankara’ya tayin olduğu bildirilmektedir.

⁹⁵ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1267, s. 73, 1268, s.71.

⁹⁶ Salname-i Devlet-i Osmaniyye,1273, s.68.

⁹⁷ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1274, s.74, 1275, s. 69, 1276, s.72.

⁹⁸ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1277, 1288, s.77.

ulaştığımız Ankara valilerinin, hayatlarını, görev yaptıkları yerleri, özelliklerini, tespit edebildiğimiz kadarıyla vermeye çalışacağız

İzzet Mehmet Paşa

Darendeli İbrahim Bey'in oğludur. 1793'de doğdu. Amcası Ali Paşa dairesinde İbrahim Paşa'nın kethüdâlığında bulundu. 1821'de mir-i mirânlıkla Bursa mutasarrıfı ve Boğaz muhafızı, 1822'de Menteşe mutasarrıfı oldu. Aralık 1824'te vezir rütbesiyle Anadolu valisi ve Ağustos 1825'te Boğaziçi muhafızı ve 9 Şubat 1827'de Kaptan-ı Derya oldu. 1828'de Edirne ve Şumnu ordusuna memur olup 24 Ekim 1828'de Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem oldu. 27 Şubat 1829'da azledilerek ve Tekfurdağı'nda ikâmete memur oldu. 31 Aralık 1831'de Vidin muhafızı olup, 4 Ağustos 1833'de azledildi. 1834'te Ankara valisi olmuştur⁹⁹. 1889 yılına ait Ankara Vilayet salnamesinde İzzet Mehmet Paşa'nın 1256 (1840) yılına kadar görev yaptığı yazmaktaysa da listede sonra yer alan Davud Paşa'nın göreve başlama tarihi olarak 1254 (1838) yılında verilmesi yazım da bir yanlışlık olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Ayrıca Mehmet Süreyya, Sicil-i Osmani, c.III., s.537'de İzzet Mehmet Paşa'nın 14 Ocak 1834'de sırasıyla Karahisar, Ankara, Kangırı ve Kastamonu valisi olduğu, 24 Ağustos 1839'da Boğaz Muhafızı olduğu yazmaktadır. Bu bilgiyi de dikkate alarak Ankara vilayet salnamelerinden farklı olarak, Ankara'daki görev süresinin görev süresinin 1254 (1838) yılına kadar olduğunu belirledik.

Ankara valisi Davut Paşa başkanlığında toplanan Ankara Büyük Meclisi, 1839 yılı vergilerini toplamış olan İzzet Paşa'nın halktan kuralsız ve kanunsuz

---

⁹⁹ Mehmet Süreyya, **Sicil-i Osmani**, c.III, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 537.

olarak 557.242 kuruş fazla vergi aldığını ortaya çıkarmıştı¹⁰⁰. Bunun dışında İzzet Paşa'nın Ankara valiliği ile ilgili bir diğer bilgi Ankara'da yanmış olan bir camiyi yaptırmış olmasıdır. 24 Ağustos 1839'da Boğaz muhafızı, Eylül 1840'da Sayda ve Beyrut ve Trablusşam muhafızı ve Şam seraskeri olmuş ayağından yaralanarak İstanbul'a dönmüştür. 5 Aralık 1841'de ikinci kez Sadrazam oldu. 4 Eylül 1842'de azledilerek Edirne valisi oldu. 11 Mayıs 1843'de azledildi. Eylül 1849'da Hüdavendigâr valisi olup daha sonra görevinden alınarak emekli oldu. 7 Mart 1855'de vefat etti. Eyüb'de defnedilmiştir¹⁰¹.

Davut Paşa

Bağdat valisi Süleyman Paşa'nın kölesi ve damadı olup 2 Aralık 1815'te vezir rütbesiyle Bağdat ve Basra, Haziran 1833'te Bosna valisi olmuştur. Haziran 1835'de azledildikten sonra Şubat 1838'de Şûrâ-yı Bâb-ı Ali reisi olmuştur. Ağustos 1839'da Ankara valisi olmuştur¹⁰². Davut Paşa'nın görev süresi 1889 yılı salnamesinde de listemizdeki gibi verilmiştir.

Tanzimat ilan edilirken Ankara Eyaletinde valilik yapmakta olan Davut Paşa, İzzet Paşa'yı da anlatırken de belirttiğimiz gibi, Büyük Meclisin de başkanı olarak İzzet Paşa'nın halktan fazla vergi aldığını ortaya çıkarmıştı. Davut Paşa 1840 Haziran'ında hakkında yapılan şikayetler sonunda müşirlikten alınarak Bursa'ya sürgüne gönderildi. Gerekçe olarak Tanzimat'ın gereklerini yerine getirmediği gösterilmişti. Ancak görevden alınmasının ardından Ankara Büyük Meclisi'ne yapılan şikayetlerde Davut Paşa'nın da halktan haksız yere vergilere ek para alıp

---

¹⁰⁰ Çadırcı, a.g.e., s. 216, Çadırcı, "Yönetim Merkezi Olarak Ankara", s. 93.

¹⁰¹ Süreyya, a.g.e., c.III, s. 537.

¹⁰² Süreyya, a.g.e., c.II, s. 357-358.

zimmetine geçirdiği anlaşılmıştır¹⁰³. Tanzimat'ın getirdiği yeni ilkelere riayet etmeyerek kendisi için para toplaması valilik makamındaki kişilerin yenilikleri uygulamadaki yetersizliklerini göz önüne sermektedir. Mart 1846'da Şeyhülharem olmuş Mart 1850'de azledilmiştir. Kasım 1850'de ikinci kez şeyhülharem olmuştur. Haziran 1851'de Medine'de ölmüştür. Bilime meraklı bir zat idi¹⁰⁴.

Palaslı İsmail Paşa

Palaslı Mehmet Paşa'nın oğludur. Kapıcıbaşı ve mir-i mîrân olmuş ve 1808'de Köstendil mutasarrıfı iken ayândan derebeylerin şikayeti üzerine rütbesi kaldırılmış, daha sonra rütbeleri geri verilerek 1882'de İnebahtı, Üsküp ve Avlonya muhafızı olmuştur. 1826'da vezirlik verilmiş ve 1827'de vezirliği kaldırılarak Dimetoka'ya sürülmüştür. 1828'de vezirlik rütbesi geri verilerek yine Dimetoka'ya gönderildi. Silivri'ye gelerek senelerce mevkiden düşmüş bir şekilde burada kaldı. M. Süreyya Mart 1841'de rütbesi iade olunarak Ankara valisi oldu demişse de biz tabloda salnamelere dayanarak bu tarihi 1840 olarak verdik. 1842'de Diyarbakir valisi oldu. 1843'de azledildi. 1850'de Üsküp, 1851'de Hersek, 1853'te Sivas, 1854'te Erzurum, 1855'te Harput, 1856'da Kastomonu valisi olmuştur. M.Süreyya Haziran 1859'da ikinci kez Ankara valisi olup Ekim 1859'da azledildiğini yazmışsa da tabloda da belirttiğimiz devlet salnamelerine dayanarak verdiğimiz bilgilerde gibi bu tarihte Rıza Paşa Ankara valisidir. Süreyya ayrıca Ankara valiliğini son görevi olduğunu İstanbul'a dönüşünden sonra aynı sene vefat ettiğini yazmaktadır. Divanyolunda Sinan Paşa Medresesine defnedilmiştir. Evvelleri sert bir vali ise de daha sonraları kendisini mutedil ve mülayim etmiş ve ihtiyarlığında idareli bir vali

---

¹⁰³ Çadircı, a.g.e., s. 216.

¹⁰⁴ Süreyya, a.g.e., c.II, s. 357-358.

olmuştu¹⁰⁵.

Vasıf Paşa

Bursalıdır. Müdür ve muhassıl olup 1844’de mir-i mîrânlık rütbesiyle Ankara mutasarrıfı oldu. Eylül 1852’de Tırhala ve Ocak 1854’te Rumeli daha sonra Varna ve Kasım 1855’te Niş ve 1858’te Hersek mutasarrıfı oldu. Abdülaziz döneminde vefat etti¹⁰⁶.

Vecihi Mehmet Paşa

Yozgatlıdır. Esad Paşa’nın akrabasıdır. Onun hazinedarlığında bulunarak kapıcıbaşı oldu. 1827’de Rumeli payesiyle Edirne vali kaymakamı oldu. 1829’da Varna muhafızı oldu. 1830’da azledildikten sonra Selanik valisi ve 14 Ocak 1833’te vezir rütbesiyle Belgrat Muhafızı oldu. 1835’te Bosna, Nisan 1841’de Konya daha sonra Diyarbakir valisi oldu. Ağustos 1843’te azledildi. Halep valisi olup, Ocak 1845’te azledildi. O sene Mart ayında Belgrat, Şubat 1847’de Musul, Temmuz 1848’de Ankara, Aralık 1848’de ilaveten Bozok, Aralık 1850’de Bağdat valisi olup Kasım 1851’de azledildi¹⁰⁷. Ankara vilayet salnamelerinde Kaymakam Sadri Bey’in görev süresi 1852-1855(1268-71) yılları arasında gösterilmişse de 1853(1269), 1854 (1270), 1855(1271) tarihli devlet salnamelerinde Ankara’nın eyalet haline getirildiği ve valisinin Vecihi Paşa’nın olduğu görülmektedir¹⁰⁸. Vecihi Paşa Ankara vilayet salnamelerinde yer almamasına rağmen yukarıdaki devlet salnamelerinden Ankara’da görev yaptığı yılları bu şekilde tespit etmiş bulunuyoruz¹⁰⁹.

---

¹⁰⁵ Süreyya, a.g.e., c.I, s. 368.

¹⁰⁶ Süreyya, a.g.e., c.IV/II, s. 198.

¹⁰⁷ Süreyya, a.g.e., c.IV/II, s. 201, 202.

¹⁰⁸ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1269, s. 73, 1270, s. 80, 1271, s. 69.

¹⁰⁹ Ayrıca Vecihi Paşa’nın Ankara’ya atanması ile ilgili olarak bkz. Takvim-i Vekayi 29 Şaban 1267, Def’a 469.

Mayıs 1852’de Ankara,¹¹⁰ Temmuz 1852’de Kürdistan, Ağustos 1852’de tekrar Ankara valisi oldu. Mart 1855’te azledildi. Kasım 1855’de Erzurum, Eylül 1857’de Selanik valisi olup Kasım 1858’de azledildi. Temmuz 1861’de Meclis-i Vâlâ azası oldu. Ocak 1863’de Muhacirin Komisyonu Reisi, Eylül 1864’te Cidde valisi oldu. 17 Ağustos 1867’de vefat etti¹¹¹.

Nureddin Abdurrahman Paşa

Ragıp Paşa’nın oğludur. Kalemden yükselerek ziraat meclisi azası ve sonra mir-i mîrânlıkla mülkiyede kaymakam olup 1859 Kasımında müstakil Bursa vilayeti mutasarrıfı olmuştur .M. Süreyya, 1862 Ocak ayında Rumeli payesiyle müstakil Ankara vilayeti mutasarrıfı olduğunu 1864 Ekim’inde azledildiğini belirtmektedir .Biz tabloda da belirtildiği üzere devlet salnamelerini kaynak göstererek Ankara’da göreve başlama tarihini 1863 olarak belirlemiş bulunuyoruz¹¹². Ankara’dan sonra tenzilen vilayet maiyetinde Siirt ve 1867 ‘de Teke mutasarrıfı oldu. 1871 Şubat’ında öldü. Kabiliyetli bir zat idi ¹¹³.

---

¹¹⁰ Kılıç ,a.g.e, s.51’de 1849 yılındaki Eyalet Meclisleri Nizamnamesi gereği pek çok yöneticinin yer değiştirdiğini söylerken Vecihi Paşa’ya da yer vermiştir.

¹¹¹ Süreyya, a.g.e., c. IV/II, s. 201,202.

¹¹² Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1279, s. 79.

¹¹³ M. Süreyya, a.g.e., s. IV/II, s. 179.

III. BÖLÜM

VİLAYET MERKEZİ OLARAK ANKARA

3.I.1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi, Sonrası Düzenlemeler ve Ankara (1864 – 1871)

Osmanlı İmparatorluğu 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle her alanda olduğu gibi merkez ve taşra yönetiminde de yeni ve merkezi bir yapı kurmaya çalışmıştır. Tanzimat Fermanı ile yeni bir yönetim anlayışı getirilmeye çalışılmış, gerek Müslüman ve gerekse Gayri Müslim tebaanın eşit olarak can, mal ve ırz emniyetinin devlet garantisinde olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte fermanda öngörülen bu prensiplerin zamanla yetersiz kaldığı görülmüştür. Öte yandan, Rusya'nın baskısı sonucu 1854'te Avrupalı devletlerin desteğiyle girilen Kırım Savaşı sonunda Rusya tehlikesi giderilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletleri camiasına kabul edilmiştir. 1856 yılında yapılan Paris Konferansı ile bu durum belgelenmiştir. Ancak, bu antlaşmayla Avrupalı devletler Tanzimat Fermanı'nın hükümlerinin genişletilerek yürütülmesi isteklerini de Bâb-ı Ali'ye kabul ettirmişlerdi. İşte bu nedenle Osmanlı hükümeti 25 Şubat 1856'da Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir. Fermanda ayrıca Gayri Müslim tebaanın gerek merkezi yönetimde (Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Bâb-ı Ali organları) ve gerekse vilayet taşra idare meclislerinde üye bulundurabilmeleri öngörülmüştür.

Böylelikle, Islahat Fermanı ile idare daha geniş katılımcı bir yapıya kavuşturulmak isteniyordu. Fakat, Avrupa devletler de hasta adam olarak gördükleri

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Gayri Müslim tebaanın hamiliğini üstlenerek, onlar lehine yeni hak ve imtiyazlar elde ediyorlardı.

Öte yandan, Islahat Fermanı ile bir kere daha ilan edilen eşitlik prensibi, genel olarak tebaa arasında hoşnutsuzluk yaratmıştı. Müslüman tebaa bu fermanın getirdiği eşitlikten hoşlanmamıştı. Gayri Müslim tebaa da benzer bir memnuniyetsizlik içerisindeydi. Fermanla getirilen askerlik yükümlülüğü hiç bir şekilde benimsememişlerdi. Ayrıca Rum tebaa da hristiyan azınlıklar arasında yüzyıllardır sürmekte olan üstün konumlarının ve çıkarlarının bu eşitlikle sarsıldığını görmüşler ve memnun olmamışlardı. Bunun yanısıra, Rusya'nın Ortodoks hristiyanlar, Fransa'nın Katolikler arasında yaptığı kışkırtmalar da İmparatorluk için ayrı bir sorun teşkil ediyordu. Islahat Fermanı'nın ilanını izleyen yıllarda özellikle Balkanlar'da (Bosna-Hersek, Sıbistan, Niş) ve Suriye, Lübnan (1861) gibi bölgelerde ayaklanmalar ve hoşnutsuzluklar başgöstermeye başlamıştı. Rumeli bölgesinde isyanlar giderek yaygınlaşıyordu. Rusya burada Slav asıllıları kışkırtıyor, ayrılıkçı hareketleri destekliyor, bunların Bâb-ı Ali karşısında hamiliğini yapıyordu. Öte yandan, Müslümanlar da Bosna-Hersek, Suriye ve Lübnan da ayaklanmışlardı. Niş'te çıkan karışıklıklar Avrupa devletlerinin müdahalelerine yol açmıştı. Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Paşa, Rumeli vilayetlerini denetlemek üzere 1860 yılında Varna'ya gitmişti ancak, bu sırada Dürziler ile Maruniler arasında anlaşmazlıklar ve çatışmalar meydana gelmişti. Olaylar Avrupa devletlerinin de müdahalesiyle bir iç sorun olmaktan çıkarak, uluslararası bir boyut kazanmıştı. İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Osmanlı hükümetinin katılımlarıyla oluşturulan bir komisyon 9 Haziran 1861 tarihli Lübnan Nizamnamesi'ni hazırladı. Gerçekte, bu nizamname Lübnan'a neredeyse bağımsızlık statüsü (otonomi) tanıyan

bir yapıdaydı. Hristiyanlar arasından seçilecek olan mutasarrıf, Suriye ve Beyrut'taki Osmanlı valilerinden bağımsız davranabilecekti. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığı yıllık bir vergi ödemekle sınırlanıyordu. Aslında bu düzenleme, Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama yolunda görmek istedikleri yeni bir örnek oluşturmaktaydı ve onların baskılarıyla ortaya çıkmıştı¹¹⁴. Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, hristiyan bir mutasarrıf başkanlığında, karma üyeli bir idare meclisi tarafından yönetilecekti. Mahkemeler ve diğer kurullarda da bu karma esasına dikkat ediliyordu. Bugünkü Lübnan Anayasası'nın da esası da bu düzenlemeye dayanmaktadır. Avrupalılar bu sistemin tüm İmparatorlukta uygulanmasını istiyorlardı¹¹⁵.

Orta-Doğu'da bunlar olurken, Rumeli vilayetlerinde de meydana gelen olayların önlenememesi Osmanlı Devlet adamlarını, ülke yönetiminde yeni düzenlemeler yapma zorunda bırakmaktaydı. Yeni idari düzenleme, Avrupalı güçlerin Lübnan'da ortaya çıkan ve Osmanlı İmparatorluğu için olumsuz olacak bu örneğin yaygınlaşmasını önlemek amacını taşıyordu. Bir bakıma insiyatifi ele almak suretiyle ve kendi iradesiyle bu ıslahatı yaparak, olumsuz gidişi frenlemek amacını güdüyordu. Tanzimat'tan beri uygulanmakta olan merkezi bir yönetim kurma yolunda atılmış bir adımdı. Ali ve Fuad Paşalar 1863 yılında bu yeni düzenleme için hazırlıklara başlamışlardı. İşte yeni vilayet nizamnamesi düzeni bu iç ve dış siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin ortaya çıkardığı sorunların çözülebilmesi amacıyla hazırlanmış bir ıslahat belgesidir¹¹⁶.

1864 yılında Mithat Paşa'nın başarılı Niş valiliği deneyiminden yola

---

¹¹⁴ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri III, Tuna Vilayeti Nizamnamesi", Çağdaş Yerel Yönetimler, c.5, S. 2, Mart, 1996, s. 67, 68.

¹¹⁵ Ortaylı, **Teşkilat ve İdare Tarihi**, s. 429.

¹¹⁶ Seyitdanlıoğlu ,a.g.m., s. 68.

çıkarak, elde ettiği deneyimler doğrultusunda bir nizamname hazırlamak üzere İstanbul'da bir komisyon toplanmıştı. Mithat Paşa'nın görüşleri doğrultusunda bu komisyon "*Vilayet Nizamnamesi*" başlıklı ve genel uygulamayı emreden bir tasarı hazırlamış ve onaylamıştı¹¹⁷. Fakat öncelikle kısmi uygulama için Tuna Vilayeti seçilmiş ve bu bölge için de diğerine benzeyen aynı nitelikte bir nizamname hazırlanmıştı. Bunun sebebi, deneme çekingenliğinin yanında, devlet adamlarının özellikle Cevdet Paşa'nın İmparatorluğun her bölgesinin ayrı özelliklere ve farklı yapıya sahip bulunduğu gözönüne alınması gerektiği konusundaki ısrarıydı.

Nizamname hazırlanmadan önce, Rumeli'deki eyaletlere müfettişler gönderilmişti. Meclis-i Vâlâ'da yapılan hazırlıklar sonucunda 7 Kasım 1864 (7 Cemaziyelahir 1281) tarihinde önceden hazırlanmış olan vilayet nizamnamesinde yapılan küçük değişikliklerde Tuna Vilayeti Nizamnamesi, devletin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak yürürlüğe konuldu.

Yeni nizamname ile eyalet sistemi kaldırılarak livanın (sancak) temel idari bir birim olduğu vilayet taksimatı kabul ediyordu. Yeni nizamname, Fuad Paşa öncülüğünde, daha önce Niş Eyaleti'nde başarılı çalışmaları görülmüş olan Midhat Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa'nın da katıldıkları bir kurul tarafından Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de hazırlanmıştır. Hazırlanan nizamname İmparatorluğun tümünde hemen yürürlüğe konulmamış, pilot bölge olarak Niş, Vidin ve Silistre eyaletlerinin birleştirilmesi ile meydana gelen geniş bir vilayet oluşturulmuştur. Yeni vilayet ikinci ordunun görev alanı içerisine giren bölgeyi- Edirne dışında -içerisine almaktaydı.

Tuna Vilayeti'nin başına Niş valisi Midhat Paşa getirilmişti. Tuna Vilayeti'nde Midhat Paşa'nın elde ettiği başarılarla, kısa sürede asayiş sağlanmış,

---

¹¹⁷ 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin orjinal metni için bkz: **Düster**, II. Tertib, 608-625.

yeni yollar yapılmış, Tuna Nehri üzerinde kurduğu vapur şirketi ile vilayet ekonomisinde büyük bir canlanma sağlamıştır. Türkiye'deki bankacılığın başlangıcı olarak kabul edilen Memleket Sandıklarını (Menaf-i Umumiye Sandıkları) kurmuş, yeni okul, hastane ve fabrikalar açmıştır. Nizamnamenin burada başarılı sonuçlar vermesi üzerine İmparatorluğun Anadolu, Arabistan (Bosna, Erzurum, Edirne, Halep, Trablusgarp) ve diğer bölgelerinde de uygulanmasına karar verilmişti¹¹⁸.

1864 Tuna Vilayet Nizamnamesine göre; vilayet yönetimi valiye, liva yönetimi kaymakama, kaza yönetimi kaza müdürüne bırakılmıştır. Tuna Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu vilayet, liva (sancak) kaza ve karye (köy, kura) olmak üzere idari birimlere ayrılmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik dönemden itibaren en büyük idari birim “*eyalet*”in yerini “*vilayet*” terimi almıştır. *Sancak* yerine *liva* teriminin ise 1852 yılında yapılan düzenlemeyle kullanılmaya başlandığını daha önce belirtmiştik. Sancak ve liva yine eşanlamlı olarak birlikte kullanılmaya devam etmiştir. Tuna Vilayet Nizamnamesi ile oluşturulan meclisler, mahkemeler ve vilayet idare meclisi üyeleri şöyledir:

Yeni meclisler; vilayet idare meclisi, liva idare meclisi, kaza idare meclisi ve köylerde kurulacak ihtiyar meclisleridir. Mahkemeler; hukuk, cinayet, ticaret mahkemeleri idi. Vilayet idare meclisi ise; vali, hakim (müfettiş-i hükkam-ı şeriyeye), mektubcu, defterdar, hariciye memurları, müftü, Gayri Müslim ruhani liderler, iki Müslim üye, iki Gayri Müslim üyeden oluşacaktı.

Vilayetin yönetiminde valinin başkanlığında toplanacak olan danışma meclisi Vilayet İdare Meclisi idi. Liva İdare Meclisi, kaymakam başkanlığında, Kaza İdare Meclisi kaza müdürü başkanlığında toplanacaktı. Köylerde İhtiyar Meclisleri

---

¹¹⁸ Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 68, 69.

oluşturulacaktı. Vilayet İdare Meclisi valinin dışında hakim, mektubcu, defterdar ve hariciye memurlarından oluşuyordu. Ayrıca, müftü, Gayri Müslimleri temsilen ruhani liderleri ve bunların dışında halk tarafından seçilen ikisi Müslim, ikisi Gayri Müslim üye olmak üzere dört kişi halkı temsilen meclise katılıyordu. Bu meclisler her kademedede aynı şekilde teşkil edecekti¹¹⁹. İdare Meclisi, “*umur-u mülkiye ve maliye ve hariciye ve nafia ve ziraate dair mevaddın icraatına ait olan müzakerâta memur olup umur-u hukukiyeye müdahale etmeyeceği*” belirtilmiştir¹²⁰. Ayrıca yılda bir kez vali başkanlığında her sancaktan gönderilecek ikisi Müslim ikisi Gayri Müslim azalarla Vilayet Umum Meclisi toplanacak bu mecliste yapılacak müzakereler kırk günü geçmeyecekti¹²¹. Vilayet İdare Meclisi ve Vilayet Umum Meclislerinden ayrıca bahsedeceğimiz için burada kısaca bahsetmekle yetiniyoruz. Meclislerin yanısıra, hukuk, cinayet ve ticaret mahkemeleri de nizamname ile getirilen adalet organları olarak kuruldu¹²². Bu nizamname ile kadıların hükmüne dahil olmayacak konulara bakacak mahkemelerin her düzeyde yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Ayrıca Şeyhülislamın atadığı müfettiş-i hükkam-ı şer’iyye kadıları denetleyecekti¹²³.

Yeni düzenlemenin özünü 1849 düzenlemesi oluşturuyordu. Dönemin yöneticilerinin Avrupa’yı görmüş ve Fransız sistemini incelemiş olmaları, düzenlemede Avrupa’dan etkilerinin de olmasını açıklamaktadır¹²⁴. Nizamnamede model olarak Fransız *departmente* sistemi örnek alınmış olup merkeziyetçi eğilim açıkça göze çarpmaktadır. Nizamname, 1864’ten itibaren Osmanlı Avrupa’sında 10 vilayet-44 sancak, Osmanlı Asya’sında 16 vilayet-74 sancak, Osmanlı Afrika’sında

---

¹¹⁹ Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s.69.

¹²⁰ İsmail Hakkı Görel, **İl İdaresi**, Ankara, 1952, s. 6.

¹²¹ Kırmızı, a.g.e., s. 27.

¹²² Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s.69,70.

¹²³ Kırmızı, a.g.e., s. 27.

¹²⁴ Çadircı, a.g.e., s. 251.

ise 1 vilayet -5 sancakta uygulanmıştır¹²⁵.

1864 yılında Ankara eyaleti; Bozok, Yeniil, Kangırı, Kayseriyye, Cihanbeyli Aşireti, Cebel-i Kozan Şarki (Adana) ve Aziziye sancaklarından oluşmakta iken bu tarihte Ankara eyaleti valisi Vezir Ahmet Tevfik Paşa idi. Bozok kaymakamı, Ahmet Şükrü Bey, Kangırı kaymakamı, Rauf Bey, Cebel-i Kozan-ı Şarki kaymakamı Ömer Bey, Aziziye kaymakamı Ahmet Bey idi. Ankara'ya bağlı kazalar ise ikinci bölümde belirttiğimiz kazalar ile aynıdır¹²⁶. 1865 yılında Ankara eyaletine bağlı sancaklarda bir değişiklik yoktu. Nahiye-i Zir, nahiye-i kasaba-i Bala, Konur Cısr-i Çaçengir, Sungurlu nam-ı diğer Budaközü, Günyüzü, Denak Keskini nam-ı diğer Maden, (Ma Sencanlu), Murtazaâbad ma nahiye-i İstanos, Çubukabâd, Yörükân-ı Ankara, Yabanabâd ma nahiye Berçin, Şorba ma nahiye Semerözü, Beypazarı, Korupazar ma Nalluhan, Ayaş ma nevahi Güdül Yenicegünü, Kalecik Keskini, Haymanateyn (ma aşireti Mozatlu ve Çalış ve Tobaklu, Tabanlu ve Bozulus,) Mihalıccık, Akköprü nam-ı diğer Kuru-yu Hümayun, Seferihisar, Karahisarnallu, (Şeyhanlu, Mikailü, Gil, Atmaatlu, Terkatlu, Zeyvelü, Hamiyyatlu, Emirler,) Aşiret-i Yeniil Kaymakamlığı makarr-ı Sungurlu, Aşiret-i Cihanbeyli Kaymakamlığı makarr-ı Ankara'dan oluşmaktaydı¹²⁷. 1866 yılında Ankara eyaleti valisi yine Ahmet Tevfik Paşa idi. Bağılı sancaklar yine aynı idi. Bağılı kazalar ma nahiye -i Zir ve Bala ve (Aşiret-i Hacbatlu), Ayaş, Beypazarı, Seferihisar, Yabanabâd ma nahiye Akköprü Kuru-yu Hümayun, Korupazarnallu, Çubukabad, Karahisarnallu, Denak Keskini, Kalecik Keskini, Sungurlu nam-ı diğer Budaközü ,Günyüzü, Şorba, Tabanlu ma nahiye-i İstanos ,Murtazaabad, Yörükân-ı Ankara, Konur, Cihanbeyli Aşireti, Aşiret-i Şeyhanlu,

---

¹²⁵ Ortaylı, a.g.e., s. 430.

¹²⁶ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1281, s.70.

¹²⁷ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1282 ,s. 69,166.

Aşiret-i Sabıkhanelu, Aşiret-i Atmaatlu, Mikailü Aşireti, Haymanadır. Cihanbeyli Aşireti'nin kaymakamlık olarak salnamede yer almamıştır¹²⁸.

1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi'nin uygulanması ile elde edilen olumlu sonuçlar üzerine uygulamanın 1867 yılından itibaren yaygınlaştırılmasına karar verilmiş metinde birtakım değişiklikler yapılarak 1867'de "*Vilayet Nizamnamesi*" adında bir metin ilan edilmiştir. Sırbistan, Eflak ve Boğdan, Tunus, Mısır, Karadağ, Sisam ve Lübnan gibi özel statüleri olan yerler bu tatbikattan hariç tutularak, on üç yeni vilayet kurularak sisteme dahil edilmiştir¹²⁹. Bu vilayetler Manastır, Selanik, Yanya, Tırhala, Mamuratü'l-aziz, Selanik, Yanya, Diyarbakır, Hüdavendigar, Konya, Ankara, Sivas ve Kastamonu'dur¹³⁰. 25 Temmuz 1867'de vilayet idaresiyle ilgili 21 adet talimat ve nizamname içeren 274 sayfalık bir el kitabı bastırılarak taşra idarecilerine gönderilmiştir. "*Vilayetlerin İdare-i Mahsusası ve Nizamının Suver-i İcraiyesi Hakkında Talimat-ı Umumiye*"¹³¹, "*1867 Vilayet Nizamnamesi*" gibi taşra yöneticilerine rehber olacak metinler yer almaktadır¹³². Talimatla ilgili Selda Kaya Kılıç'ın doktora tezinde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Bu talimata göre, her vilayet çeşitli livalardan, livalar kazalardan, kazalar ise nahiye ve köylerden meydana gelecektir. Vilayet vali, liva mutasarrıf, kaza kaymakam, nahiye müdür, köy muhtar tarafından yönetilecekti.

Bu görevlilerin bağlılıkları da birbirine karşıdır. Müdür, kaymakama, kaymakam mutasarrıfa, mutasarrıf valiye bağımlıdır¹³³. Görüldüğü gibi yaygın

---

¹²⁸ Salname-i Devlet-i Osmaniye,1283 ,s.74,75,165,166.

¹²⁹ Kırmızı, a.g.e., s. 28.

¹³⁰ Kılıç, a.g.e., s. 90.

¹³¹ Talimatın orjinal metni için bkz:Sarkiz Karakoç, **Külliyyat-ı Kavanin**, No:5086

¹³² Kırmızı ,a.g.e.,s.28,29. Kırmızı bu kitabın kaynağı olarak İSAM(Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi) 353 VİL.İ, 038700'ı göstermiştir.

¹³³ Kılıç, a.g.e., s. 80

kanaatin aksine “nahiye” idari bir birim olarak 1871’de değil 1867’de oluşturulmuştur.

1867 düzenlemesi Ankara’da uygulamaya konulmuş ve Ankara Eyaleti adı, 1867’de Ankara Vilayeti’ne dönüştürülmüştür. 1867 devlet salnamesinde vilayet valisi bağlı sancak ve kazalar yukarıda bahsettiğimiz 1866 yılı ile aynıdır¹³⁴. Ancak Selda Kaya Kılıç’ın 10 Haziran 1867 tarihli Tasvir-i Efkar gazetesine dayanarak verdiği bilgiye göre; “*Tuna Vilayet Nizamnamesinin diğer yörelerde uygulamaya konulması ile yapılan atamalar*” başlığı altında valiliklere tayin olunan kişiler sıralanmaktadır. Ankara Vilayeti valiliğine Trabzon valisi sabık devletli Hacı Ali Paşa atanmıştır¹³⁵. 1284 (1867) yılı devlet salnamesi bu yeni gelişmelerden önce hazırladığı için bu bilgiler yer almamıştır. Biz bu gelişmeleri 1868 yılı devlet salnamesinden takip ediyoruz. Vali muaviliğine Andon Efendi getirilmiştir. Bir çok kaynakta Vali muavinliğinin 1871’de yapılan düzenleme ile kurulduğuna dair bir kanaat vardır. Ancak Tuna Vilayet Nizamnamesi’nde vali muavinliğinden söz edilmektedir. Ankara’ya 1867 düzenlemesiyle vali muavininin atanması bize bu tarihte bu görevin ortaya çıktığını göstermektedir. Görevleri ise 1871’de düzenlenmiştir. 1867 Nizamnamesi ile 1859’da oluşturulan muhasebecilik yeniden defterdarlığa dönüştürülmüştür¹³⁶. Ankara defterdarı ise ulâ sınıf-ı sanisinden Hacı Akif Bey’dir. Kayseri mutasarrıfı mütemayiz Mehmet Halis Bey, Bozok mutasarrıfı ise mütemayiz Abdülhamid Bey’dir.

1867’de yeni kurulan vilayetlerin sınırlarında da değişiklik yaşanmış,

---

¹³⁴ Salname-i Devlet-i Osmaniyye ,1284 , s. 91, 176, 177.

¹³⁵ Kılıç, a.g.e., s. 89

¹³⁶ Kırmızı, a.g.e., s. 71’de “*vilayet muhasebecisi*”nin 1871 nizamnamesiyle “*defterdar*” adını aldığını söylüyor. Bu gelişme 1867’de olmuş ve Ankara’da uygulanmıştır.

şehrimiz de bu değişiklikten payını almıştır. Ankara vilayetinin sınırları daraltılmış ve sadece Bozok ve Kayseri sancakları vilayete bağlanmıştı. 1867 düzenlemesinin Ankara’da uygulanması ile ilgili dikkat çekici bir gelişme, daha önce Ankara’ya bağlı kazalar olarak verdiğimiz bazı yerlerin 1868 yılı salnamesinde nahiye olarak verilmesi yani nahiye statüsüne getirilmesidir. Bu nahiyeler şunlardır: Nahiye-i Bala ma İstanos, nahiye-i Murtazabâd, nahiye-i Çubukabâd, nahiye-i Mihalıccık, nahiye-i Korupazar-ı nallu, nahiye-i Karahisarnallu, nahiye-i Yabanabâd, nahiye-i Şorba, nahiye-i Seferihisar, nahiye-i Günyüzü, nahiye-i Yörük , nahiye-i Tabanlı ma aşiret Hacbanlı ve Atbanlı, nahiye-i Şeyhbızınlı ma Nevkallı ve Modanlı ve Mikaillü aşiretleri, nahiye-i Denik Keskini’dir. Eserlerdeki yaygın kanaatin aksine görüldüğü gibi “*nahiye*” 1871 düzenlemesi ile oluşturulan bir birim değil, 1867 yılında oluşturulan bir birimdir. Şehrimizdeki uygulamada bunu doğrulamaktadır. 1868 yılında Ankara’ya bağlı kazalar ise Zir, Beypazarı, Ayaş, Haymana ma aşiret Burnek ve Terkatlu, Kalecik Keskini ma aşiret Sabı Khanlu ve Konur’dur¹³⁷.

1869 yılına gelindiğinde Ankara valisi Hacı Ali Paşa, vali yardımcısı Andon Efendi, defterdar Hacı Akif Efendi, müfettiş-i hükkâm Süleyman Şefik Efendi mektupçu Tahir Efendi idi. Ankara Vilayeti yine Bozok ve Kayseriye sancaklarından oluşmakta idi. Bozok mutasarrıfı Mehmet Bey, Kayseriye mutasarrıfı Abdülhamid Bey idi. Ankara sancağı kazaları Beypazarı, Ayaş ma Akköprü, Seferihisar, Haymana ve Kalecik Keskini’dir. Bozok sancağı kazaları ise Bozok, Çorum, Budaközü, Maden nahiyelerinden oluşmakta idi. Kayseriye sancağına Kayseriye merkez bağlı idi ¹³⁸. 1870 yılında Ankara valiliğine Vezir Hamdi Paşa getirilmiştir. Defterdar Eyüb Efendi, müfettiş-i hükkâm-ı şeriyye

¹³⁷ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1285, s. 103, 181.

¹³⁸ Salname-i Devlet-i Osmaniyye, 1286, s.166, 167, 136 199, 200.

Süleyman Şefik Efendi, mektupçu Tahir Efendi ve vali muavini yine Andon Efendi idi. Ankara'ya bağlı sancaklara Bozok, Kayseriye dışında Kırşehirli sancağı eklenmişti. Bozok mutasarrıfı Mehmet Bey, Kayseriye mutasarrıfı Hilmi Bey Kırşehirli mutasarrıfı Hüseyin Efendi idi. Ankara sancağı kazaları Ankara, Beypazarı, Ayaş ma Akköprü, Seferihisar, Haymana ve Kalecik Keskini idi. Bozok sancağı kazaları Bozok, Çorum, Budaközü ve Maden'dir. Kayseriye sancağına yine Kayseriye kazası bağlı idi¹³⁹.

3.2. 1864-1871 Yılları Arasında Ankara Valileri

1864 nizamnamesinde valilerin atanması ile ilgili önemli bir değişiklik görülmemektedir. Olageldiği gibi vilayetin mülkî, malî ve zaptiye işleri Padişah tarafından tayin edilen bir valiye bırakılmıştır. Vilayet valisi, devletin bütün emirlerini yürütmekle yükümlü olduğu gibi kendisine verilen yetkileri çerçevesinde vilayetin iç işleri ile ilgili hükümleri de yerine getirmeye memurdur¹⁴⁰. Valilerin otoritesini genişleten bu hukuki metin genel olarak adem-i merkeziyetçi bir nitelikte ise de, aslında otoritenin merkezi niteliğini vilayet düzeyinde güçlendirmiş, gücü vilayette teksif etmiştir¹⁴¹. Tuna Vilayet Nizamnamesi'nin 1867'de Ankara'da uygulanması ile Ankara vilayeti valiliğine Hacı Ali Paşa atanmıştır. Hacı Ali Paşa'nın göreve atanma tarihi 7 Safer 1284 (10 Haziran 1867)'tür¹⁴². İncelediğimiz tarihler arasında şehrimizde görev yapan valiler ve görev süreleri şöyledir:

---

¹³⁹ Salname-i Devlet-i Osmaniyye ,1287, s.141, 142, 150, 151, 219, 220.

¹⁴⁰ Kılıç, a.g.e., s. 97.

¹⁴¹ Kırmızı, a.g.e., s. 27.

¹⁴² Tasvir-i Efkâr, No:490, 7 Safer 1294 .

1864-1871 Yılları Arasında Ankara Valileri ve Görev Süreleri ¹⁴³

VALİLER	GÖREV YAPTIĞI YILLAR	YAKLAŞIK SÜRE
Edhem Paşa	1280-80 (1864)	1 yıldan az
Ahmet Tevfik Paşa	1280-1284 (1864-1867)	3,5 yıl
Hacı Ali Paşa	1284-1288 (1867-1871)	4 yıl

Görüldüğü gibi Hacı Ali Paşa 1871 yılında yapılan düzenlemeye kadar, Ankara'da uzun sayılabilecek bir süre valilik görevini yürütmüştür.

Edhem Paşa

Gümrükçü Osman Paşa'nın oğludur. Gençliğinde kapıcıbaşı olmuştur. Haziran 1854'te Rumeli payesiyle Hersek mutasarrıfı, 1857'de Sofya ve Filibe mutasarrıfı oldu. 1860'ın ilk aylarında vezirlik rütbesi ile Erzurum valisi olup Nisan 1861'de azledildi. M. Süreyya Aralık 1862'de Ankara valisi olmuş Ocak 1864'te azledilmiştir diyerek iki yıl Ankara valisi olduğunu yazmıştır. Ancak vilayet salnamelerinde göreve başlama ve ayrılış tarihi 1864 yılı olarak verilmiştir. Bu nedenle tablomuzda vilayet salnamesindeki tarih olan 1864 yılını verdik. Bir ay sonra Ankara'da ölmüştür¹⁴⁴.

Ahmet Tevfik Paşa

Harp okulu ve Muallim-i Mahsus mezunudur¹⁴⁵. Askeriyeden yetişip miralay, mirliva ve ferik oldu. 1860'da Altıncı Ordu Reisi oldu. Aynı yıl vezir rütbesi alarak altıncı ordu müşiri ve Bağdat valisi olmuştur. Mart 1861'de bu görevinden ayrılmıştır. Ocak 1864'te Ankara valisi olmuştur. Haziran 1867'de Konya, Ağustos

¹⁴³ Emiroğlu, a.g.e., s. 44.

¹⁴⁴ Süreyya, a.g.e.,c.I., s. 305, 306.

¹⁴⁵ Kırmızı, a.g.e., s.72.

1872’de Suriye valisi olup haftasında azledilmiştir. Mart 1875’te Diyarbekir valisi olmuştur. 1876 yılında azledilmiştir. 17 Mart 1878’de vefat etmiştir. Haydar Paşa’da defnedilmiştir. Kötü hali işitilmemiştir¹⁴⁶.

A.Kırmızı’nın Ahmet Tevfik Paşa’nın eğitim durumu ile ilgili verdiği bilgiye göre Paşa Harbiye ve Muallim-i Mahsus mezunudur¹⁴⁷. A.Kırmızı Ankara valisi Ahmet Tevfik Paşa’ya 1901 yılında kurulan bir komplodan da bahsetmektedir. Bu komplo şöyle gerçekleşmiştir. Önce Ankara ulemasına okutturulmadan bir dilekçe imzalatırılmış sonra ulema bu dilekçenin valiyi kötüleyen bir içeriğe sahip olduğunu anlayıp imzalarını geri çekmek üzere dilekçeyi geri istemişlerdir. Bunun üzerine yürütülen incelemede, işin arkasında vali olmak isteyen ferik rütbeli vilayet kumandanı olduğu, kendisine polis komiseri ve mektubi mümeyyizin de yardım ettiği anlaşılmıştır¹⁴⁸.

Hacı Ali Paşa

Hacı Ali Paşa Kütahyalıdır. Kapıcıbaşı ve müsellim olmuştur. Eylül 1843’te mir-i mîrânlıkla Bozok ve Kasım 1844’te Kudüs mutasarrıfı olmuştur. Kasım 1845’te Şam ve Şubat 1846’da Harput muhafızı olmuştur. Aynı yılın Rebiülahir ayında azledilmiştir. Eylül 1846’da vezirlik rütbesi alarak Harput valisi olmuştur. Bu görevinden Kasım 1847’de azledilmiştir. Eylül 1851’de Şehrizer, Kasım 1857’de Şam, Ocak 1859’da Cidde valisi olup Ekim 1861’de azledildi. Temmuz 1862’de Rumeli vali kaymakamı oldu. Temmuz 1865’te Trabzon, Haziran 1867’de Ankara valisi oldu. Mehmet Süreyya, Ankara valiliği görevinden 1869 Temmuz’unda azledildiğini söylemişse de, bizim devlet ve vilayet salnamelerinden derlediğimiz

---

¹⁴⁶ Süreyya, a.g.e., c.I, s. 295.

¹⁴⁷ Kırmızı, a.g.e., s. 72.

¹⁴⁸ Kırmızı, a.g.e.,s. 192.

bilgilere göre yukarıda da belirttiğimiz gibi Paşa, 1871'e kadar Ankara'daki valilik görevini sürdürmüştür. Haziran 1872'de Halep, Temmuz 1873'te Kastamonu, Ağustos 1875'te Konya valisi olup, 1876'da emekli olmuştur. 8 Ağustos 1879'da Kütahya'da vefat etmiştir. Oğlu Abdurrahman Nureddin Paşa'dır¹⁴⁹.

3.3. 1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'nin Uygulanması ve Ankara

Osmanlı İmparatorluğu, 1860'lı yıllarda Orta Doğu ve Balkanlarda iç sorunlar ve dış baskılar nedeniyle karışıklık yaşanan eyaletleri yeniden teşkilatlandırmıştır. 1861 tarihli Lübnan Nizamnamesi ve 1864 tarihli Tuna Vilayeti Nizamnamesi bu bölgelerin ıslahına ve iç ve dış sorunların çözülmesine yönelik çıkarılan yönetmelikler olarak yeni bir idari yapı getirmek için çıkarılmışlardır. Bu düzenlemelerle getirilen yeniliklerin olumlu sonuçlar getirmesi nedeniyle 1867 yılında çıkarılan Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi ile uygulama şehrimizi de içine alacak şekilde genişletilmiş ve beraberinde birtakım yenikler de getirmiştir.

22 Ocak 1871 tarihinde yayınlanan İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu vilayet yönetiminde, 1913 yılında İttihat ve Terakki tarafından çıkarılacak yeni kanuna kadar, yaklaşık kırk iki yıl sürecek yeni bir döneme girmektedir. 1871 Nizamnamesi'ne hakim olan anlayış, bundan önceki nizamnamelerde de görüldüğü gibi merkezi bir idare tarzını daha gelişmiş ve uygulanabilir hale koymak amacını gütmektedir. Hiç şüphesiz, bu Tanzimatçı liderlerin İmparatorluğun dağılmasını önlemek için giriştikleri reformların bir parçası idi. Ve yine İmparatorluğu oluşturan bütün unsurları bir arada tutmayı amaçlayan

---

¹⁴⁹ Süreyya, a.g.e. , c.III, s. 676.

Osmanlıcılık ideolojisinin de kapsadığı bir anlayış tarzıydı. Eyalet ve vilayet yönetiminde kurulan idare meclisleriyle, her bölge ve gurubun temsilcileri yönetime katılırken, merkezin denetim ve kontrolü de arttırılmaktaydı. Nitekim, nizamname yarım asra yakın bir zaman, kırk iki yıl, yürürlükte bırakılmak suretiyle fonksiyonel, istikrarlı ve verimli bir mülki idare kurulmasının sağlandığı görülebilmektedir.

Yeni yönetmelikle Osmanlı Devleti idari bakımdan 27 vilayet ve 123 sancağa bölünmüştü. Rumeli'deki topraklarında 10 vilayet 44 sancak, Anadolu'da 16 vilayet 74 sancak, Kuzey Afrika'da ise 1 vilayet 5 sancak bulunuyordu. Bunların yanısıra elviye-i gayri mülhaka diye adlandırılan bazı livalar idari bakımdan doğrudan merkeze bağlanmış bulunuyordu. Farklı durum ve statülerinden dolayı bu nizamnamenin dışında kalan topraklar da vardır. Bunlar ayrı ve özel statüye sahip olan Lübnan, Osmanlı İmparatorluğu'dan özerk bir statü elde etmiş olan Mısır, Bosna ve Girit adası, uzak ve aşiret düzenine dayalı oldukları için Hicaz ve Yemen bölgeleri ile başkent olan İstanbul idiler.

1871 Nizamnamesi, vilayet, liva (sancak), kaza ve köy yönetimini ayrıntılı bir şekilde belirlemekteydi. Biz 1864 nizamnamesinde vali muavinliğinden ilk kez söz edildiğini ve 1867 nizamnamesinin uygulanmasından sonra Ankara'ya Andon Efendi'nin vali yardımcılığına atandığını belirtmiştik. 1871 nizamnamesi ile vali yardımcılarının görev ve sorumlulukları belirlenmişti.

Vilayet merkezinde valinin yanısıra görev yapacak mülki amirlerin de görev ve sorumlulukları belirlenmişti. Buna göre defterdar, mektupçu, umur-u ecnebiye müdürü, ziraat ve ticaret, maarif müdürü, tarik emini, defter-i hakani müdürü, emlak ve nüfus müdürü, evkaf müdürü ve alay beyi valinin emrinde çalışacak üst düzey

memurlardı¹⁵⁰. Yol yapım çalışmaları o kadar önemli hale gelmiştir ki, daha genel bir anlamı olan *umur-ı nafla memuru* terk edilmiş ve yerine *tarik emini* gelmiştir. Önceki nizamnamede bulunmayan maarif müdürü, defter-i hakani müdürü ve evkaf müdürü taşra hiyerarşisindeki yerini almıştır¹⁵¹. Bu görevliler her yıl sonunda yapılacak işleri bir raporla hükümet merkezine göndereceklerdi. Böylece devlet elinde bulunanları ve yapılan ve yapılacak işleri takip ve kontrol edebilecek ve rasyonel bir şekilde planlayabilecekti.

Liva denilen sancak biriminde mutasarrıf görev yapacak, kaza ise kaymakam tarafından yönetilecekti. Nahiye de mülki amir olarak nahiye müdürü görev yapacaktı. Köyler yine muhtarlar tarafından yönetilecekti.

Yine kademeli olarak liva, kaza, nahiye ve köylerde oluşturulacak meclisler, bölge halkını temsilen seçilen Müslim, Gayri Müslim üyelerin katılımı ile teşkil edecekti. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde yönetime halkın da katılımıyla bir dizi danışma meclisi, merkezden taşraya bir piramit gibi idari yapıya monte edilmişti. (Bab-ı evvel 3. madde). Bu yolla aynı zamanda merkezi idarenin gücü ve vilayetler üzerindeki kontrolü de arttırılmış olmaktadır. Öte yandan meclislere gönderdikleri çeşitli düzeydeki temsilciler ile halk meselelerini yönetime ulaştırarak, çözümüne çalışabilecekti .

Nizamnamenin 111-123. maddeleri göre vilayetlerde belediye örgütünün kurulması öngörülüyordu. Böylece İmparatorluktaki bütün şehirlerde belediye örgütü, yerel yönetimin bir unsuru olarak yer almaktaydı. Vali, mutasarrıf ve kaymakamın bulunduğu her merkezde bir belediye idaresi kurulacaktı. Kurulan

---

¹⁵⁰ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri: VI, 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, c.5, S.5, Eylül, 1996, s. 89, 90.

¹⁵¹ Kırmızı, a.g.e., s. 31.

belediye daire meclisleri, memurlar arasından seçilen bir meclis reisi vasıtasıyla kentin yerel yönetimini üstlenecekti.

1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi idareciliğimize getirdikleriyle etkisini günümüze kadar sürdürebilen nadir yönetmeliklerimizden birisi olarak idare tarihi açısından kayda değer bir yere sahiptir¹⁵².

1871 Nizamnamesinde vilayet idaresindeki işbölümü artırılmakla beraber, yürütme alanında merkezi hükümetin kontrolünü daha da arttırmaktaydı. Buna karşılık vergi salınması ve anlaşmazlıkların çözümü gibi konuları Vilayet Umum Meclisi'ne ve nihayet Vilayet İdare Meclisine bırakıyordu. Vilayet İdare Meclisi gibi, merkezi hükümet temsilcilerinin sayısının ve yetkilerinin üstün olduğu bir organ son karar organı haline getirilmiştir. 1871 statüsü gerçekte pek pratik olmayan ve uygulanamayan merkez liva, mutasarrıf ve kaymakamlıklarını da kaldırmıştır. Bu nizamnamenin 1864 nizamnamesi arasındaki bir fark da; 1864'te eyalet seviyesindeki yargı sistemi de vilayet nizamnamesi ile düzenleniyordu. 1871 nizamnamesinin başında; *“Mehakim-i Nizamiye Nizamnamesi va'z ve tesis edildiğinden bu nizamname idare-i mehakimden bahsetmeyip, yalnız memurin-i icraiye ve mecalis-i idare ve belediye ve nevahi idarelerinin vezai'fini tayin eder”* denerek yargı idarenin dışında bırakılmıştır. Yargı örgütü vilayetin denetimi dışında kalmak eğilimindeydi. Ayrıca 1871 statüsü nahiye idarelerini de daha geniş ve etraflı olarak düzenlemekteydi¹⁵³.

Bu nizamname merkezi idarenin otoritesi kaza seviyesine kadar uzanmıştır. Kaymakam İstanbul'dan, Dahiliye Nezareti'nin anonim taşra teşkilatı mensupları

---

¹⁵² Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 89-91.

¹⁵³ Ortaylı, Mahalli İdareler, s. 63, 64.

içinden atanan profesyonel bir memurdur ¹⁵⁴.

1871 nizamnamesi nahiyede tamamen mahalli bir yönetim öngörüyordu. Müdür mahallin ahalisinden olup, 25 yaşını geçmiş, okur-yazar ve tebaa-yı Osmaniyyeden birisi olacaktı. Bu memur vali tarafından seçilecek ve Dahiliye Nezareti'nce memuriyeti tasdik edilecek, maliyeye, asayişe ilişkin konularda hükümetin vekili olacaktı. Nahiye meclisleri mahallin ahalisinden seçimle kurulacaktı. Yılda dört kere vilayetin izin ve emriyle toplanıp, mahallin bayındırlık ve eğitimle ilgili işlerinde karar vereceklerdi. Ancak kararların da vilayetçe tasdiki gereği mevcut özerkliğin pek kısıtlı olduğunu göstermektedir¹⁵⁵.

1871 Nizamnamesinin valilerle görevlerini düzenleyen maddeleri 5. maddesinden 17. maddesine kadar olan maddeleridir. Valilerin görevleri, "*Valilerin umûr-ı mülkiyede olan vezâîfi, valilerin umûr-ı maliyyede vezâîfi, valilerin umûr-ı maarif ve mevadd-ı nafiâda vezâîfi, valilerin umûr-ı zabitede vezâîfi, valilerin umûr-ı cezâiye ve hukukiyye icraâtında vezâîfi*" başlıkları altında belirtilmiştir¹⁵⁶. Vilayetin genel olarak idaresinden vali sorumludur. Yokluğunda kendisine vali muavini, mevcut değil ise, valinin uygun göreceği bir kişi vekalet eder. Vilayetin, mülkî, malî, maarif, nafiâ, zabtiye, hukuk ve ceza işlerinden, Padişah tarafından tayin edilen vali yetkilidir. Vali, kanun ve nizamların uygulanmasından sorumludur. Bir kanun ve nizamla belirlenmiş ya da merkezden kendisine ulaştırılan emir ve kararı uygulayacaktır. Doğrudan, vilayet merkezinde görev yapan memurlarını, dolaylı yoldan ise mutasarrıflar aracılığı ile bütün dairelerdeki memurların hal ve hareketlerini denetleyeceklerdir. Bu denetleme esnasında gerek görülür ise, hatalı

---

¹⁵⁴ Kırmızı, a.g.e. , s. 31

¹⁵⁵ Ortaylı, Teşkilat ve İdare, s. 433.

¹⁵⁶ Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 92-95.

görülen memur, görevinden alınabilecektir. Bu memurun suçu cinayet veya memuriyetden uzaklaştırılmasını gerektirecek kadar ağır bir suç ise, usule uygun olarak ilgili memurun mahkemeye sevki için emir verecektir. Bununla birlikte, bu denetleme sırasında tanık olacağı hata ve kusurlar memurun görevinden alınmasını gerektirecek derecede değil ise, hata veya kusur, merkez idaresi içinde ise düzeltilecek, dışında ise düzeltilmesini mutasarrıflara havale edecektir. Mülki memurların seçim ve tayin işlemlerinin vilayete bırakılmış olanlarını özel nizamnamesine uygun olarak seçer. Nahiye meclislerinin toplanma zamanlarını belirler. Bunların alacakları kararlar, liva mutasarrıfları aracılığı ile kendisine iletilir. Bunlardan Vilayet Nizamnamesi'ne uygun olup, yetkisi dahilinde olanları ise, Bâb-1 Ali'ye bildirir ve Bâb-1 Ali'den alacağı izin çerçevesinde uygulanmasını sağlar.

Vali, mülkiyece kararlaştırılmış olan görevleri dışında mülki idare ile ilgili ortaya çıkan bir meselede Bâb-1 Ali'nin katılımına ve emrine ihtiyaç duyulanları gerekli sebepler ve uygulama şekillerini içeren bilgiler ile beraber Bâb-1 Ali'ye gönderir. Ancak belirli, alışılmış konuları içeren maddeleri ise kendisi doğrudan doğruya uygular.

Aynı zamanda vali, vilayet dairesini her denetleme süreci üç ayı geçmemek şartıyla senede bir veya iki defa denetler. Fakat bazı önemli olaylar olduğu zaman eğer olağanüstü bir denetleme söz konusu ise, bu denetleme süresine bakılmaz. Fakat böyle bir durum ortaya çıktığında konunun önemine göre, denetlemenin ardından Bâb-1 Ali'ye bilgi verir. Vilayetin bütün vergi gelirlerinin tahsilatına, tahsil edilmiş malların genel idaresine, bunlardan kaynaklanan bütün tartışma ve anlaşmazlıklar ve tahsil muameleleri vali tarafından kontrol edilecektir. Ancak, vilayetin mali idaresiyle, tahsil işleri ve tahsil heyetinin oluşturulup istihdam edilmesi özel bir

nizamname ile söz konusu edilecektir. Diğer taraftan gelirlerin paylaşılmasında ortaya çıkacak tartışma ve anlaşmazlıklar Vilayet Umum Meclislerinin genel ve özel birimleri ile, İdare Meclisinin ilgili biriminde, belirlenen kurallara göre araştırılıp, karar verilir. Alınan bu karar dolaylı veya dolaysız, elde dilen gelirlerin, genel oranına zarar vermeyecek şekilde düzeltilmesini gerektiriyorsa, doğrudan vali tarafından uygulandıktan sonra, uygulamanın nasıl yapıldığı Maliye Nezareti'ne bildirilecektir. Her çeşit vergiler ile dolaylı ve dolaysız yollardan alınan vergilerin oranı vali tarafından değiştirilemez. Bir değişim söz konusu ise ancak, Bâb-ı Ali ve Maliye Nezareti'nin uygun gördüğü şekilde, gerekli şekilde düzenlemeler yapılarak uygulanmasına geçilebilir.

Vilayetin genel ihtiyaçları ve idari harcamalar için vilayetin bütçesinde gösterilmiş olan meblağların dışında az veya çok bir masraf yapılması gerektiği durumlarda, önce yapılacak bu masrafın sebepleri açıklanarak hükümetten izin alınacak ve resmi yetki verilmedikçe bu bütçeden tek kuruluş harcanmayacaktır. Vilayet dahilinde genel eğitim, terbiye, ticaret, ziraat ve sanayinin şartlarının hazırlanması, bütün yolların inşası ve tamiri, sahilde liman ve rıhtım yapımı, nehir ve göllerin temizlenmesi, genel sağlık durumunun korunması, kullanılmayan arazilerin imarı, vilayet ile ilgili bilgilerin istatistik kurallara uygun olarak toplanıp cilt haline getirilmesi, Menâfi-i Umumiye Sandıklarının kurulması, hastaneler, şirketler ve fabrikalar yapılması, maden ve ormanların çoğaltılarak faydalanılması ve korunması birinci derecede valilere bırakılmış olup, bu görevlerin her birinin yerine getirilmesi ikinci derecedeki ilgili daire ve idarelere havale edilecektir. Zabtiye kuvvetlerinin özel nizamnamesi çerçevesinde istihdamı ve idaresi, yollarla geçitlerin emniyetini sağlamak, halkın asayişini korumak, genel kanun ve nizamların

belirlediği kurallara karşı, devlet, memleket ve şahıs aleyhinde hareket edenlerin ortadan kaldırılması, şehirlerin genel emniyeti için her türlü denetim ve soruşturmanın yapılması gibi konulardan vali sorumludur.

Vali, vilayet sınırları içerisinde devletin veya halkın hukukunu, güvenliğini ve menfaatlerini, içerden veya dışarıdan ihlal edecek, küçük ya da büyük bir hareket meydana geldiğinde; bu olayın kaynağını, nasıl olduğunu, şiddet derecesini ve şeklini hemen Bâb-ı Ali'ye bildirecektir. Alınacak önlemlerde esas sorumlu olması itibari ile genel güvenlik açısından gerekli olan tüm geçici önlemleri alıp uygulayacaktır. Böyle durumlarda acilen gerekli masrafların tahakkuku, kendi sorumluluğu altındadır. Yerine getirilmesi için yetkili olmakla beraber, durumu hemen hükümete bildirecektir. Yine vilayetin asayişini bozacak olayların meydana gelmesi halinde, eğer zaptiye askerlerinin gücünü aşan bir durumda ise, yeni kişilerin istihdamına mecbur kalındığında, vali tarafından mecburiyet sebepleri beyan edilerek Asakir-i Nizamiye'nin en büyük zabıtine resmi bir senet vererek, ihtiyaç duyulan askeri kuvvet sevk ve istihdam edilecekti.

Toplumun genel güvenliğini bozan kişiler hakkında kanunen hüküm vermeye yetkili olan mahkeme tarafından bir kanuni hüküm verilip de, mülki sakıncalara mahsus, olağanüstü bir durum sebebiyle Bâb-ı Ali'den izin istenmesi sakıncalı olur ise, o hükmün valiler tarafından yapılması anında Bab-ı Ali'ye bildirmek gerekecekti.

Vilayet merkez mahkemelerinin, eşya ve hukukla ilgili maddelerde verdikleri ilamların, mahkeme usulünün belirlediği kurallara göre, Dersaadet'e müracaatı gerekmeyenleri, valiler tarafından uygulanacaktı¹⁵⁷.

---

¹⁵⁷ Kılıç, a.g.e., s. 98-102

Nizamnamenin Ankara'da uygulanması sonucu gerçekleşen vilayet yapılanması ile bilgileri vilayet salnamelerinden derlemiş bulunuyoruz. 1872 yılında Ankara valisi Nusret Paşa'dır. Erkân-ı vilayet; Hakimü'l-şer Tevfik Paşa, Defterdar Eyüb Efendi, Mektubi Ahmet Tahir Efendi'dir. Meclisi-i İdare-i Vilayet'in tabii üyeleri; vali, hakimü'l-şer, defterdar ve mektubi olmak üzere 4 kişidir. Seçimle gelen üyeleri ise 6 kişidir. Bunlar; Gani Bey, Hacı Mustafa Efendi, Miken Efendi, Agob Efendi, Mehmet Efendi ve Ali Efendi'dir. Divan-ı Temyiz-i Vilayet, Muhasebe-i Vilayet Kalemî, Mektubi Vilayet Kalemî, Emlak Kalemî, Evrak odası, Meclis-i Deavi, Ticaret Meclisi, Belediye Meclisi, Arazi Kalemî, Rûsûmat memurları, Matbaa-i Vilayet, vilayetteki diğer birimlerdir. Birinci Ordu-yu Hümâyûn'un altıncı alayının birinci taburu Kayseri'deydi. Ankara'da ise İkinci Ordu-yu Hümâyûn'un beşinci redif alayının birinci taburu Ankara'daydı. İkinci taburu Çankırı, üçüncü taburu Beypazarı, dördüncü taburu Asi Yozgat'ta idi. İkinci Ordu-yu Hümâyûn'un altıncı alayı Çorum'da , ikinci taburu ise Kırşehir'deydi.¹⁵⁸

1883 yılında ise vali Hacı Akif Efendi idi. Erkân-ı vilayette bazı değişiklikler vardır. Merkez mutasarrıfı Mahmut Bey Efendi, merkez naibi Ömer Hulusi Efendi, defterdar Hakkı Efendi, mektubi Hakkı Efendi, müftü-i belde İsmail Efendi idi. 1872 yılından farklı olarak erkân-ı vilayetten hakimü'l-şer çıkarılmış merkez mutasarrıfı, naib ve müftü girmiştir. Meclis-i İdare-i Vilayetin reisi yine vali idi .Tabii üyeleri yine 4 kişi olup, bunlar naib, defterdar, mektubi ve müftü idi. Seçilmiş üyeler ise 5 kişi olup, Hacı Bayram Veli Postnişini ve Kaimakam-ı Nakibü'l Eşraf Muhlis Efendi ,Hacı Arif Efendi, Melkon Efendi ve Kirkorus Efendi idi. Vilayetteki diğer birimler Muhasebe-i Vilayet Kalemî, Evrak Odası, İdare Kalemî, Adliye, Mahkeme-i İstinaf

---

¹⁵⁸ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1289, s. 27-30, 60-80.

Heyeti, Mahkeme-i Bidayet heyeti, Mahkeme-i Ticaret Heyeti, Aşar Nezareti Dairesi, Evkâf Kalemî, Vergi Dairesi, Defter-i Hakâni Kalemî, Belediye Dairesi, Ankara ve Sivas vilayeti Telgraf ve Posta İdaresi ve Matbaa-i Vilayettir. Hassa Ordu-yu Hümâyûn-u Sınıf-ı Mukaddem 16. Fırka-i Askeriyesi'nin sınıf-ı mukaddem 61.alayı Ankara'da idi. 61. alayın 1.taburu Ankara'da, 2. taburu Kalecik'te, 3. taburu Beypazarı'nda, 4. taburu Seferihisar'da idi. 62. Yozgat alayının 1. taburu Yozgat'ta, 2.taburu Çorum'da, 3. taburu Kırşehri'de, 4. taburu Salmanlı'da idi. 63. sınıf-ı mukaddem alayının 1.taburu Kayseri'de, 2. taburu Nevşehir'de, 3. taburu Niğde'de, 4. taburu Aksaray'da idi¹⁵⁹.

1889 yılında Ankara valisi Abidin Paşa idi. Erkan- ı vilayet naib Ömer Hulusi Efendi, defterdar Mehmet Efendi, mektupcu Mustafa Rükneddin Bey idi. Meclis-i İdare-i Vilayetin tabii üyeleri diğer yıllar 4 iken bu yıl 6 kişiye çıkmıştır. Bunlar; naib ve defterdar efendiler, mektubi bey, müftü Abdullah Efendi, ser piskopos Ohannes Efendi, metropolid vekili Yerasmos Efendi idi. Seçilmiş üyeler ise Abdi Paşa, Ali Efendi Kırkoros Efendi, Covani Efendi idi. Meclis-i İdare-i Vilayet Heyet-i İthamîyesi reisi müftü efendi, azalar Ali ve Covani Efendiler idi. Meclis-i İdare-i Vilayet müdde-i umumisi mektubi bey, müstantıkı Rauf Bey idi. Diğer kalemler ve birimler şöyle idi. Mektubi Kalemî, Meclis-i İdare-i Vilayet Kalemî, Evrak Kalemî, Matbaa-i Vilayet, Muhasebe-i Vilayet, Vilayet Mal Sandığı, Vergi Dairesi, Evkaf Muhasebe Kalemî, Vilayet Nüfus Nezareti, Defter-i Hakani Kalemî, Maarif Dairesi, Orman İdaresi, Ziraat Bankası Şubesi idi. Komisyonlar ise şunlardı: Ankara Emlak-ı Seniyye Komisyon-ı Alisi, Nafia Komisyonu, Maarif Meclisi, Medrese-i Hamidiye İdare Komisyonu, Sicil-i Ahval Komisyonu, İstatistik Komisyonu, Ziraat Bankası

---

¹⁵⁹ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1300, s. 53-66-80.

Şubesi İdare Meclisi, Ziraat ve Ticaret ve Sanayi Odası, Heyet-i Fenniye idi. Mahkemeler; Mahkeme-i Şeriye, Mehakim-i Nizamiye ve Adliye Daireleri; İstinaf-ı Hukuk Dairesi, İstinaf Ceza Dairesi, Müdde-i Umumi Dairesi, İstinaf Kalemi, Mahkeme-i Bidayet Hukuk Dairesi, Mahkeme-i Bidayet Ceza Dairesi, Merkez Bidayet Müdde-i Umumi Muavinliği Dairesi, Mahkeme-i Bidayet Kalemi, İstinaf Dairesi, İcra Dairesi, Mukavelat Dairesi idi. Telgraf ve Posta İdaresi, Reji Nezareti, Divan-ı Umumiye Nezareti, Muhasebe Kalemi, Tahrirat Kalemi, Nezaret-i Mezkure Aşar Kalemi, Daire-i Belediye, Vilayet Sıhhiye Dairesi, Vilayet Jandarma Dairesi (1. merkez dairesi) , Polis İdaresi, Hapishane Dairesi diğer dairelerdi¹⁶⁰ .

3.3.1 Ankara'nın İdari Taksimatı (1871-1908)

1871- 1908 yılları arasında ve de ayrıca toplamda Ankara vilayetine ait 13 salname bulunmaktadır. Bu vilayet salnamelerinden taradığımız bilgilere göre Ankara'nın idari taksimatı bağlı kaza ve nahiye ve köyleri¹⁶¹ tespit etmiş bulunuyoruz. Değişik yıllara ait taksimatlarda küçük de olsa değişiklikler olduğu için hepsini tablolar halinde düzenledik. Tablolardan sonra değişikliklere ayrıca değineceğiz.

---

¹⁶⁰ Salname- i Vilayet-i Ankara 1307, s. 104-122.

¹⁶¹ Köyler Ek –I de tablolar halinde verilmiştir.

1871'de Ankara Vilayeti¹⁶²

Livalar	Kazalar	Nahiyeler
Ankara Sancağı	Zir kazası	
	Ayaş kazası	Uruş (Oruş) ve Güdül
	Beypazarı kazası	
	Korupazar-ı Nallu kazası	
	Mihalıccık kazası	Akköprü
	Seferihisar kazası	Günyüzü
	Haymana kazası	Şeyhbızınlı
	Bala kazası	Tabanlı
	Çubukabâd kazası	
	Yabanabâd kazası	Şorba nahiyesi
Yozgad Sancağı (Sorgun,Hüseyinabâd, Kızılkoca Nahiyeleri)	Boğazlıyan kazası	Akdağ nahiyesi
	Budaközü kazası	Samanlı
	Çorum kazası	
	Karamağara kazası	Karahisar
Kayseriye Sancağı	Develü kazası	Köstere
	İncesu kazası	Karahisar
Kırşehir sancağı	Keskin kazası	Konur
	Mecidiye kazası	
	Avanos kazası.	

¹⁶² Salname-i Vilayet-i Ankara, 1288, s. 139–178.

1872'de Ankara Vilayeti¹⁶³

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Sancağı	Zir kazası	
	Ayaş kazası	Uruş (Oruş) ve Güdül
	Beypazarı kazası	
	Korupazar- Nallu kazası	
	Mihalıccık kazası	Akköprü
	Seferihisar kazası	Günyüzü
	Haymana kazası	Şeyhbızınlı
	Bala	Tabanlı
	Çubukabâd	
	Yabanâbâd kazası	Şorba
Yozgad Sancağı (Sorgun, Hüseyinâbâd, Kızılkoca nahiyeleri)	Boğazlıyan kazası	Salmanlı
	Budaközü kazası	
	Çorum kazası	
	Karamağara kazası	Karahisar-ı Behramşah
Kayseriye Sancağı	Develü kazası	Köstere
	İncesu kazası	Karahisar
Kışehri Sancağı (Mucur, Hacıbektaş nahiyesi)	Keskin kazası	Konur
	Mecidiyye kazası	
	Avanos kazası	

¹⁶³ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1289.

1873'de Ankara Vilayeti¹⁶⁴

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Sancağı	Zir kazası	
	Ayaş kazası	Güdül
	Beypazarı kazası	
	Korupazar- Nallu kazası	
	Mihalıccık kazası	Akköprü
	Seferihisar kazası	Günyüzü
	Haymana kazası	Şeyhbızınlı
	Yabanabâd kazası	Şorba
	Bala kazası	
	Çubukabâd kazası	
Yozgad Sancağı (Sorkun, Hüseyinabâd, Kızılkoca, Akdağ, Karahisar, Süleymanlı)	Boğazlıyan kazası	
	Budaközü kazası	Salmanlı
	Çorum kazası	
	Maden kazası	
Kayseriye Sancağı	Develü kazası	
	İncesu kazası	Karahisar , Köstere
Kırşehir Sancağı (Mucur, Hacıbektaş nahiyesi)	Keskin kazası	Konur
	Mecidiyye kazası	
	Avanos kazası	

¹⁶⁴ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1290.

1874'de Ankara Vilayeti¹⁶⁵

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Vilayeti	Ayaş kazası	Güdül
	Beypazarı kazası	
	Nalluhan kazası	
	Seferihisar kazası	
	Ma yörük Günyüzü Kazası	
	Haymana kazası	
	Mihalıccık kazası	Akköprü
	Yabanabâd kazası	Şorba
	Çubukabâd kazası	
	Bala kazası	
Kayseri Sancağı	Develü kazası	Yahyalı ve Köstere
	İncesu kazası	Karahisar
Yozgad Sancağı (Sorkun, Hüseyinabâd, Kızılkoca, Akdağ Karahisar, Salmanlı)	Sungurlu kazası	
	Çorum kazası	
	Maden kazası	
	Boğazlıyan kazası	
Kırşehir Sancağı (Mucur, Hacıbektaş, Konur nahiyeleri)	Keskin kazası	Konur
	Mecidiyye kazası	
	Avanos kazası	

¹⁶⁵ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1291.

1876'da Ankara Vilayeti¹⁶⁶

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Sancağı	Ayaş kazası	Güdül
	Beypazarı kazası	
	Sivrihisar kazası	
	Nalluhan kazası	
	Haymana kazası	Şeyhbızınlı
	Bala kazası	Tabanlı
	Çubukabâd kazası	
	Yabanabâd kazası	Şorba
	Mihalıccık kazası	Akköprü Evkâf-ı Hümâyûn
	Zir kazası	
Kayseriye Sancağı	Develü kazası	Köstere
	İncesu kazası	Karahisar
Yozgad Sancağı (Sorkun, Hüseyinâbâd, Karamağara, Kızılkoca, Akdağ, Salmanlı)	Çorum kazası	
	Sungurlu kazası	
	Maden kazası	
	Boğazlıyan kazası	
Kırşehri sancağı	Keskin kazası	Konur
	Avanos kazası	
	Mecidiye kazası	

¹⁶⁶ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1293.

1878 Yılında Ankara Vilayeti¹⁶⁷

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Sancağı	Ayaş Kazası	Güdül
	Beypazarı kazası	
	Nalluhan kazası	
	Mihalıccık kazası	
	Yabanabâd kazası	Şorba
	Zir kazası	
	Çubukabâd kazası	
	Bâlâ kazası	
Yozgad Sancağı (Sorgun nahiyesi)	Çorum kazası	
	Sungurlu kazası	
	Maden kazası	Karamağara
	Boğazlıyan	Hüseyinâbâd, Kızılkoca, Akdağ
Kırşehirli Sancağı (Mucur, Hacıbektaş nahiyesi)	Keskin kazası	
	Mecidiye kazası	Konur
Kayseriye Sancağı	Develü kazası	Köstere
	İncesu kazası	
	Haymana kazası	

¹⁶⁷ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1295.

1882 Yılında Ankara Vilayeti¹⁶⁸

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Sancağı	Sivrihisar kazası	Günyüzü
	Haymana kazası	Şeyhbızınlı
	Bala kazası	Tabanlı
	Çubukabâd kazası	
	Yabanabâd kazası	Şorba
	Zir kazası	
	Mihalıccık kazası	
	Beypazarı kazası	
	Ayaş kazası	
	Nalluhan kazası	
Kayseriye Sancağı	İncesu kazası	Karahisar
	Develü kazası	Köstere
Yozgad Sancağı	Çorum kazası	
	Sungurlu kazası	Salmanlı
	Akdağ Maden kazası	Karamağara
	Boğazlıyan kazası	Akdağ, Hüseyinabâd, Sorgun, Kızılkoca
Kırşehir Sancağı Mucur nahiyesi	Keskin kazası	Konur
	Mecidiye kazası.	

¹⁶⁸ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1299.

1883 Yılında Ankara Vilayeti¹⁶⁹

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Sancağı	Seferihisar Kazası	Günyüzü
	Haymana kazası	
	Bala kazası	Tabanlı
	Çubukabâd kazası	
	Yabanabâd kazası	Şorba
	Zir kazası	
	Mihalıccık kazası	
	Beypazarı kazası	
	Ayaş kazası	Güdül
	Nalluhan kazası	
Kayseriye Sancağı	İncesu kazası	Karahisar
	Develü kazası	Köstere
Yozgad Sancağı	Çorum kazası	
	Maden kazası	Karamağara
	Sungurlu kazası	Salmanlı
	Boğazlıyan kazası	Akdağ, Sorgun, Kızılkoca, Hüseyinâbâd
Kırşehir Sancağı	Keskin kazası	Konur
	Mecidiye kazası	

¹⁶⁹ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1300.

1890 Yılında Ankara Vilayeti ¹⁷⁰

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Vilayeti	Zir kazası	
	Ayaş kazası	Güdül
	Beypazarı kazası	
	Nalluhan kazası	
	Mihalıccık kazası	Akköprü kura-yı humayun ve dairesi
	Seferihisar kazası	Günyüzü
	Haymana kazası	Şeyhbızınlı
	Bala kazası	Tabanlı
	Çubukâbâd kazası	
	Yabanâbâd kazası	Şorba
	Kalecik kazası	İnallu Ballu, Konur
Yozgad Sancağı (Hüseyinâbâd, Kızılkoca, Sorgun Nahiyeleri)	Çorum kazası	
	Maden kazası	Karamağara
	Sungurlu kazası	Salmanlı
	Boğazlıyan kazası	Akdağ
Kayseriye Sancağı (Telas, İndirlik .nahiyeleri)	İncesu kazası	Karahisar
	Develü kazası	Köstere
Kırşehir Sancağı (Hacıbektaş, Mucur Nahiyeleri)	Keskin kazası	
	Avanos kazası	
	Mecidiyye kazası	

¹⁷⁰ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1307.

1894 Yılında Ankara¹⁷¹

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Sancağı	Zir kazası	
	Ayaş kazası	Güdül
	Beypazarı kazası	Karaşar
	Nalluhan kazası	
	Mihalıccık kazası	Akköprü kura-yı Hümâyûnu dairesi
	Sivrihisar kazası	Günyüzü
	Haymana kazası	Şeyhbızınlı
	Bâlâ kazası	Tabanlı
	Çubukabâd kazası	
	Yabanabâd kazası	Şorba
	Kalecik kazası	İnallu Ballu, Konur
Yozgat Sancağı (Hüseynâbâd, Kızılkoca, Sorgun nahiyeleri)	Çorum kazası	
	Maden kazası	Karamağara
	Sungurlu kazası	Salmanlı
	Boğazlıyan kazası	Akdağ
Kırşehir Sancağı (Mucur, Hacıbektaş) nahiyeleri)	Mecidiye kazası	
	Keskin kazası	
	Avanos kazası	
Kayseriye Sancağı	İncesu kazası	Karahisar
	Develü kazası	Karamağara

¹⁷¹ Salname-i Vilayet-i Ankara 1311.

1901 Yılında Ankara Vilayeti ¹⁷²

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Sancağı	Zir kazası	
	Ayaş kazası	Güdül
	Beypazarı kazası	Karaşar
	Nalluhan kazası	
	Mihalıccık kazası	
	Sivrihisar kazası	Günyüzü
	Haymana kazası	Şeyhbızınlı
	Bâlâ kazası	Tabanlı
	Kalecik kazası	İnallu Ballu, Konur
	Çubukabâd kazası	
	Yabanabâd kazası	Şorba
Kayseriye Sancağı	Develü kazası	Köstere
	İncesu kazası	Karahisar
Yozgad Sancağı (Sorgun, Kızılkoca nahiyeleri)	Boğazlıyan kazası	Akdağ
	Akdağ Maden kazası	Karamağara
Kırşehir Sancağı (Hacıbektaş, Mucur nahiyeleri)	Keskin kazası	Salmanlı
	Avanos kazası	
	Mecidiyye kazası	
Çorum Sancağı (Hüseyinâbâd nahiyesi)	İskilib kazası	
	Sungurlu kazası	
	Osmancık kazası	Kargı

¹⁷² Salname-i Vilayet- i Ankara, 1318.

1902 Yılında Ankara Vilayeti¹⁷³

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Sancağı	Zir kazası	
	Ayaş kazası	Güdül
	Beypazarı kazası	Karaşar
	Nalluhan kazası	
	Mihalıccık kazası	
	Sivrihisar kazası	Günyüzü
	Haymana kazası	Şeyhbızınlı
	Balâ kazası	Tabanlı
	Kalecik kazası	Konur
	Çubukabâd kazası	
	Yabanabâd kazası	Şorba
Kayseriye Sancağı	Develü kazası	Konur
	İncesu kazası	Karahisar
Yozgad Sancağı (Sorkun, Kızılkoca nahiyeleri)	Boğazlıyan kazası	
	Akdağmadeni kazası	Karamağara
Kırşehir Sancağı (Hacıbektaş, Mucur nahiyeleri)	Keskin kazası	Salmanlı
	Avanos kazası	
	Mecidiye kazası	
Çorum Sancağı (Hüseyinâbâd nahiyesi)	İskilib kazası	
	Sungurlu kazası	
	Osmancık kazası	Kargı nahiyesi

¹⁷³ Salname-i Vilayet- i Ankara, 1320.

1907 Yılında Ankara Vilayeti¹⁷⁴

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara Sancağı	Ayaş kazası	Güdül
	Beypazarı	Karaşar
	Nalluhan kazası	
	Mihalıccık kazası	Akköprü emlak-Hümâyûn dairesi
	Sivrihisar kazası	Günyüzü
	Haymana kazası	
	Bâlâ kazası	Tabanlı
	Kalecik kazası	Konur
	Yabanabâd kazası	Şorba
Kayseriye Sancağı (İncesu, Karamağara Nahiyesi)	Develü kazası	Köstere
Yozgad Sancağı (Sorgun ve Kızılıkoca nahiyesi)	Boğazlıyan kazası	Akdağ
	Akdağmadeni kazası	Karamağara
Kırşehir Sancağı (Hacıbektaş ve Mucur nahiyesi)	Keskin kazası	
	Avanos kazası	
	Mecidiye kazası	
Çorum Sancağı (Hüseyinâbâd nahiyesi)	İskilip kazası	
	Sungurlu kazası	
	Osmancık kazası	Kargı

Ankara'ya ait 1892 ve 1893 ve 1907 yıllarına ait iki harita Eklerde verilmiştir.

¹⁷⁴ Emiroğlu, a.g.e., s. 105-161.

verilmiştir.

1871 yılına ait tabloda da belirtildiği gibi bu yılda Ankara sancağına bağlı on kaza ve bu kazalara bağlı altı nahiyeye vardı. 1872 yılında Ankara Sancağına bağlı kaza ve nahiyelerde bir değişiklik yapılmamıştır. Yozgad Sancağının Budaközü kazasına bağlı Salmanlı nahiyesi ise Boğazlıyan kazasına bağlanmıştır. Boğazlıyan'a bağlı Akdağ Madeni nahiyesi buraya bağlı görünmemektedir. Karamağara kazasına bağlı Karahisar nahiyesi, Karahisar-ı Behramşah adıyla da anılmaktadır. Kayseriye Sancağında da Ankara Sancağında olduğu gibi bir değişiklik yapılmamıştır. Kırşehir sancağına Mucur ve Hacı Bektaş nahiyeleri bağlanmıştır¹⁷⁵.

1873 yılında Ankara valisi Mehmed Rafet Paşa idi. Ankara'ya bağlı kazalarda bir değişiklik yoktu. Ayaş kazasına bağlı Uruş (Oruş) nahiyesi bu tarihte nahiyeye statüsünden çıkarılmıştı. Yozgad Sancağına Sorkun, Hüseyinabâd, Kızılkoca'nın yanısıra Akdağ, Karahisar, Süleymanlı nahiyeleri bağlanmıştır. Boğazlıyan kazasına bağlanan Samanlı nahiyesi yeniden Budaközü kazasına bağlandı. Maden kaza haline getirilerek Yozgad'a bağlandı. Kayseriye Sancağının Develü kazasına bağlı Köstere nahiyesi İncesu kazasına bağlandı¹⁷⁶.

1874 yılında, Ankara Sancağında Seferihisar kazasına bağlı Günyüzü nahiyesi Ma Yörük Günyüzü kazası adıyla kaza haline getirilmiş, Zir ise kaza statüsünden çıkarılmıştır. Bala kazasına bağlı Tabanlı nahiyesi ile Haymana kazasına bağlı Şeyhbızınlı nahiyesi, nahiyeye statüsünden çıkarılmıştır. Böylece Ankara vilayetine bağlı nahiyeye sayısı 1874'te üçe düşmüştür. Kayseri Sancağına bağlı İncesu kazasına bağlanan Köstere nahiyesi Yahyalı nahiyesi ile birlikte yeniden Develü kazasına

---

¹⁷⁵ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1289.

¹⁷⁶ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1290.

bağlandı. Sungurlu kaza haline getirilerek Yozgad Sancağı'na bağlandı¹⁷⁷.

1876 yılına gelindiğinde Yörüklerle birlikte Günyüzü kazası, kaza statüsünden çıkarılarak Zir kazası yeniden kurulmuştur. Seferihisar, 1876 yılı vilayet salnamesinde Sivrihisar olarak yazılmıştır. Akköprü nahiyesi Akköprü Evkâf-ı Hümâyûnu nahiyesi olarak belirtilmiştir. Şeyhbızınlı nahiyesi yeniden Haymana'ya Tabanlı nahiyesi de yeniden Bala'ya bağlanmıştı. Kayseriyye Sancağı Develü kazasına bağlı olan Yahyalı nahiye statüsünden çıkarılmıştı. Yozgad Sancağı nahiyelerine Karamağara eklenmişti. Kırşehir sancağına 1872'de bağlanan Hacı Bektaş ve Mucur nahiyeleri 1876'da bu sancağa bağlı değildir¹⁷⁸.

1878 yılında Ankara valisi Haydar Paşa'dır. Ankara'ya bağlı kazaların sayısında bir değişiklik yapılmıştır. 1871 yılından beri on olan kaza sayısı sekize indirilmiştir. Haymana kazası Kayseri'ye bağlanmıştı. Seferihisar'da başka bir eyalete bağlanınca kaza sayısında azalma olmuştur. Yozgad Sancağı'na nahiye olarak sadece Sorgun nahiyesi bağlı idi. Çorum, Sungurlu, Maden kazası Karamağara nahiyesi ile, Boğazlıyan kazası Hüseyinâbâd, Kızılkoca, Akdağ nahiyeleri ile birlikte Yozgad'a bağlıydı. Kırşehir Sancağı'na Mucur ve Hacıbektaş nahiyeleri bağlı olmakla birlikte Avonos bu tarihte kaza statüsünden çıkarılmıştı. Keskin kazası'na bağlı Konur nahiyesi ise Mecidiye kazasına bağlanmıştı. Kayseri'ye bağlı kazalara bu tarihte eskiden Ankara'ya bağlı olan Haymana kazası katılmıştı¹⁷⁹.

1882 yılına gelindiğinde Ankara'ya bağlı kaza ve nahiyelerde yine değişiklik yapılmıştı. 1878'de Kayseri'ye bağlanan Haymana, Şeyhbızınlı nahiyesi ile yeniden

---

¹⁷⁷ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1291.

¹⁷⁸ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1293.

¹⁷⁹ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1295.

Ankara'ya bağlandı. Tabanlı nahiyesi de yeniden Bala'ya bağlanmıştı. Kayseri'de Karahisar nahiyesi İncesu'ya bağlanmıştı. Yozgat Sancağında Boğazlıyan'a bağlı olan Sorgun, Yozgat Sancağına bağlanmıştı. Sungurlu'ya bağlı Salmanlı nahiyesi bu statüden çıkarılmıştı. Kırşehir Sancağına da Hacı Bektaş nahiyesi eklenmişti.

1883 yılında Ankara valisi Hacı Akif Efendi idi. Bu tarihte bir yıl ara ile de olsa küçük değişikliklerin yapılması, idari taksimatta her yıl yenilik yapıldığının göstergesidir. Haymana'nın Şeyhbızınlı nahiyesi bu yıl nahiye olarak gözükmemektedir. Güdül yeniden Ayaş'a bağlanmıştı. Yozgad'a bağlı Sorgun nahiyesi yeniden Boğazlıyan kazasına bağlandı. Kırşehir'ye bağlı Mucur nahiyesi bu tarihte bu sancağa bağlı değildi.

1890 yılında Ankara valisi Abidin Paşa idi. Bu tarihte Ankara'ya bağlı kazaların sayısı Kalecik kazasının eklenmesi ile on bire çıktı. Mihalıccık kazasına Akköprü nahiyesi yeniden bağlandı. Şeybızınlı nahiyesi yeniden Haymana'ya bağlandı. Kalecik kazasına bağlı nahiyeler ise İnallu Ballu ve Konur nahiyeleri idi. Yozgad'ın Boğazlıyan kazasına bağlı Hüseyinabâd, Kızılkoca ve Sorgun yeniden Yozgad'a bağlandı. Kayseri merkeze Telas ve İndirlik nahiyeleri bağlanmıştı.

1894 yılında Beypazarı kazasına bağlı bir köy olan Karaşar nahiye haline getirilerek Beypazarı kazasına bağlanmıştı. Develi'ye bağlı Köstere nahiyesi yerine bu tarihte Karamağara nahiyesi bağlı idi.

1901 yılında Ankara valisi yine Abidin Paşa idi. Bu yıl Ankara vilayetine Çorum sancağı eklendi. Mihalıccık'a bağlı Akköprü ise nahiye olarak gözükmemektedir. Kayseri'ye daha önce bağlanan Telas ve İndirlik nahiyeleri bu yıl Kayseri'ye bağlı değildir. Yozgad sancağındaki en önemli değişiklik daha önceden Yozgad'a bağlı olan Çorum kazasının sancak haline getirilmesidir. Yozgat'a bağlı

kazalar Boğazlıyan ve Akdağ Madeni olmuş ve Akdağ Madeni kazasına Karamağara nahiyesi eklenmişti. Yozgat'a Sorgun ve Kızılkoca nahiyeleri bağlanmıştı. Yozgat'a bağlı Sungurlu kazası Çorum sancağına bağlanmıştı. Yozgat'ın Hüseyinabâd nahiyesi de Çorum sancağına bağlanmıştı. Çorum'un kazaları Sungurlu, İskilip ve Osmancık'tı. Osmancık kazasına Kargı nahiyesi bağlanmıştı. Kırşehir Sancağında ise Salmanlı nahiyesi yeniden Keskin'e bağlanmıştı¹⁸⁰. 1902 yılında herhangi bir değişikliğe gidilmemişti. Ankara valisi Mehmet Cevad Bey idi.

1907 yılında eskiden beri Ankara'ya bağlı bir kaza olan Zir ve Çubukabâd kaza statüsünde değildir. Merkez vilayete bağlı nahiye haline getirilmiştir. Ankara'ya bağlı kazaların sayısı on birden dokuzaya düşmüştür. Bir önemli değişiklik de Kayseri de yaşanmıştır. İncesu nahiye haline getirilerek Kayseri sancağına bağlanmıştı. Yozgat'ta Boğazlıyan'a bağlı Akdağ nahiyesi bu statüden çıkarılmıştı.

3.3.2.1864'ten 1908'e Kadar Ankara Valileri ve Görev Süreleri

Valileri ve görev sürelerini tespit ederken, 1300, 1307 ve 1325 yıllarına ait Ankara vilayet salnamelerindeki valiler listesinden yararlandık. Ayrıca Mehmet Süreyya'nın Sicil-i Osmani adlı eserinden valileri araştırırken, burada verdiği tarihleri de değerlendirdik. Vilayet gazetesinden de göreve başladıkları tarihleri tespit etmeye çalıştık. Vilayet gazetesini hariç diğer bu kaynaklarda, bazı çelişkilere rastladık. Valileri tek tek ele aldığımız bölümde bu çelişkilere ayrıca değineceğiz. Aşağıdaki tabloyu saydığımız eserlerdeki değerlendirmelerimiz sonucu oluşturmuş bulunuyoruz.

---

¹⁸⁰ Salname-i Vilayet- i Ankara, 1318.

VALİLER	GÖREV YAPTIĞI YILLAR	SÜRE
Hamdi Paşa	1288 – 1288 (1871)	yaklaşık 2 ay
Hacı Muammer Paşa	1288 – 1288 (1871)	yaklaşık 2 ay
Esat Paşa	1288 – 1288 (1871-1872)	yaklaşık 2 ay
Nusret Paşa	1288 – 1288 (1871-1872)	yaklaşık 7 ay
Refet Paşa	1288 – 1289 (1871-1872)	1 yıl
Derviş Paşa	1289 – 1291(1872-1874)	2 yıl (iki kez görev yapmış)
Abdurrahman Paşa	1290 – 1291 (1873-1874)	1 yıldan az
Refet Paşa (Defa-i Saniye)	1291 – 1292 (1874-1875)	1 yıl
Raşit Naşit Paşa	1292 – 1293 (1875-1876)	1 yıl
Mustafa Süreyya Paşa	1293 – 1294 (1876-1877)	1 yıl
Haydar Efendi	1294 – 1294 (1877-1877)	1 yıldan az
Sait Paşa	1294 -1295 (1878)	1 yıldan az
Hurşit Paşa	1295 – 1298 (1878-1881)	3 yıl
Hacı Akif Paşa	1298 – 1299 (1881-1882)	1 yıl
Hakkı Paşa	1299 – 1300 (1883)	1 yıldan az
Aziz Paşa	1300 – 1302 (1883-1884)	1 yıl
Sırrı Paşa	1302 – 1304 (1884-1886)	2 yıl
Abidin Paşa	1304– 1310 (1886-1894)	8 yıl
Memduh Paşa Hazretleri	1310 – 1311 (1894-1895)	1 yıl
Müşir Tefvik Paşa Hazretleri	1311 – 1317 (1895-1899)	5 yıl
Cevat Beyefendi Hazretleri	1317 – 1322 (1899-1904)	5 yıl
Reşit Beyefendi Hazretleri	1322 – 1324 (1904-1906)	2 yıl
Mustafa Nuri Paşa ¹⁸¹	1325-1326 (1907-1908)	1 yıl

¹⁸¹ Kırmızı, a.g.e., s. 90.

Hamdi Mahmut Paşa

Gürcü asıllıdır. Sarayda hizmet görmüştür. Daire-i Hümayûn'da çalışmıştır. 1842 Ağustos ayında baş mabeynci oldu. 1849'da mir-i mîrânlıkla Bolu kaymakamı oldu. 1850 Haziran ayında Amasya Mutasarrıfı , 21 Aralık 1850'de vezir rütbesiyle Kastamonu valisi oldu. Ocak 1855'te Cezayir-i Bahr-ı Sefid ve Aralık 1856'da Konya valisi oldu ve 1857'de bu görevinden ayrıldı. 1859'da Meclis-i Vâlâ azası olup 1860 sonlarında bu görevinden ayrıldı. Haziran 1866'da Bursa, Temmuz ayında Kastamonu valisi olup 1867 düzenlemesi ile bu görevi de son bulmuştur. M. Süreyya ,1869 Temmuz'unda Ankara valisi olduğunu yazsa da Ankara vilayet salnamelerinde tablo da da belirttiğimiz gibi bu tarih 1871'dir. Sonra Şûrâ-yı Devlet azası ve 1871'de yeniden Bursa valisi olmuş sonra azledilmiştir. 1 Mart 1877'de Sultan Abdülaziz Han Daire-i Seniyyesi Nazırı olup, 4 Haziran 1878'de ikinci kez baş mabeynci olmuştur. 24 Eylül 1882'de vefat etmiştir. Sultan Mahmut Han Türbesi bahçesine defnedilmiştir¹⁸².

Hacı Muammer Mehmet Paşa

Erzurumlu Kaymakam Rüşdü Mehmet Paşa soyundandır. 1813'de doğdu. Enderun-u Hümayun'a ve Asâkir-i Şahâne'de eğitim aldı. 1830'da kol ağası, sonra binbaşı, 1835'te miralay oldu. 1836'da Dâr-ı Şûrâ azası olup, 1842'de Girit'e memur oldu. 1843'te miraliva ve 1846'da ferik oldu. Ekim 1847'de Anadolu Reis-i Erkânı olup, Ağustos 1848'de Dâr-ı Şûrâ reisi oldu. Temmuz 1854'te vezir rütbesiyle Vidin valisi ve Ekim 1857'de Edirne valisi oldu. Şubat 1858'de Edirne'de hükümet konağı yakılınca azledildi. Temmuz 1859'da İzmir ve Haziran 1860'da Şam valisi olup

---

¹⁸². Süreyya, a.g.e., c.II , s. 272, 273.

Ekim 1860'da bu görevinden azledildi. Ocak 1862'de Meclis-i Vâlâ azası, Ağustos 1866'da Hicaz valisi oldu. M. Süreyya 1870'de Ankara valisi oldu ve 1872'de azledildi dese de, bu tarih Ankara vilayet salnamelerinde 1871 olarak verilmiştir. 1873'te Şûrâ-yı Devlet azası ve 24 Nisan 1873'te Muhacirin Komisyonu Reisi olup 7 Mart 1875'te vefat etmiştir¹⁸³.

Esad Ahmet Paşa

Sakızlıdır. Mekteb-i Harbiye'den erkan-ı harb çıkıp, kolağası olarak Şam'a gönderilmiş ve Fuad Paşa'ya yaver olmuştur. Fuad Paşa sadarete gelince onu binbaşılıkla Paris'e Mekteb-i Harbi Osmani müdürü ve ataşe-i askeri olarak göndermiştir. Daha sonra miralay olmuştur. Dönüşünde 1867'de Dâr-ı Şûrâ azası olup, Eylül 1878'de ferik rütbesi ile Hersek ve Bosna kumandanı ve İşkodra valisi oldu. Daha sonra Hassa Reisi ve Kasım 1869'da Dâr-ı Şûrâ Reisi ve 27 Ağustos 1870'de vezir rütbesiyle hassa müşiri oldu. Haziran 1871'de Yemen valisi olarak çıkarıldıysa da, Çanakkale'den döndürülüp, dört gün sonra görevlerine Seraskerlik ve sonra Tophane Müşirliği ilave edilmiştir. Aynı yıl içinde Dördüncü Ordu Müşirliğiyle Erzurum valisi olmuştur. Bir gün sonra Ankara valisi olmuştur. Burada valilerin bir günlüğüne bile atanmakta olduğunu görmekteyiz. Tarih yine salnamelerdeki bilgilere dayanarak tabloda 1871 olarak verilmiştir. Mayıs 1872'de Sivas valisi olup sonra Bahriye Nazırı, daha sonra ikinci kez Serasker ve sonra Sadrazam olmuştur. 16 Nisan 1873'te azledilerek ertesi gün Konya valisi oldu. Eylül 1874'te beşinci ordu müşirliğiyle Suriye valisi ve 27 Ocak 1875'te ikinci kez Bahriye Nazırı ve 25 Nisan 1875'te ikinci kez Sadrazam oldu. Daha sonra Nafiâ Nazırı ve Aydın valisi olmuştur. Vilayeti devrettikten sonra Sakız'a gidip İzmir'e dönüşünde

---

¹⁸³ Süreyya, a.g.e., c.IV/II, s. 88.

hastalanarak birkaç gün içinde öldü. (29 Kasım 1875).Yaşı kırkı henüz geçmişti. Lisan bilen, zeki, çalışkan, iyi bir askerdi. Yaşı ilerleyip tecrübesi artsaydı devletçe kendisinden çok istifade edilecekti. Tecrübesizliği nedeniyle sadaretlerinde gösterdiği heves neticesiz kalmış ve daha sonra azledilmişti ¹⁸⁴ .

Nusret Paşa

Çerkez asıllıdır. Sultan II. Mahmut Han'a yakın olup, Enderûn-ı Hümâyûn'da eğitilmişti. Sonra Mekteb-i Harbiye kurulunca Enderûn-ı Hümâyûnla Mızıka-i Şahane'den talebe alındığı sırada oraya alındı.Tahsilinden sonra Avrupa'ya gönderildi. Dönüşünde imtihanla Erkan-ı Harbiye sınıfına geçti. Dönüşünde iki bölük asker ile Rumeli'ye Niş'e kadar olan bölgelere teftişe gönderildi. Daha önce, Kırım Harbi'nde bulundu, miralay ve sonra liva olarak Şam ve Haleb'e memur oldu. İstanbul'a dönüşünde Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye aza olup Ocak 1872'de Dâr-ı Şûrâ Reisi ve 15 Mart 1872'de vezir rütbesi ile Selanik valisi oldu. Mayıs 1872'de Ankara valisi olup Aralık 1872'de azledilmiştir. Bu bilgiye dayanarak Ankara'da 7 ay valilik yaptığını tablomuzda belirttik. Aralık 1873'te Muhacirin İdaresi Muavini ve 12 Şubat 1874'te Şûrâ-yı Devlet azası olmuştur. 1875'te Trabzon valisi olmuş birkaç ay sonra azledilerek Bosna ve İşkodra taraflarına kumandan olmuş sonra da Yaver-i Ekrem olmuştur. 1883'te İran şahına nişan götürüp dönüşünde dördüncü ordu ve daha sonra altıncı ordu müfettişliğine tayin edildi. Aralık 1893'te öldü. İlim sahibi bir zat olup, mükemmel coğrafya atlasıyla küre-i musattahayı (düzlem küre) vücuda getirmiştir¹⁸⁵ .

Derviş Mehmet Paşa (Kimyacı)

Mühendishane muallimi olup miralay, mirliva ve ferik olarak (Ekim 1848)

¹⁸⁴ Süreyya, a.g.e., c.I,s. 331.

¹⁸⁵ Süreyya, a.g.e., c.IV/II, s. 454.

Eylül 1858’de Meclis-i Vâlâ azalığıyla İran hududuna gönderildi. 1859’de Petersburg sefiri, 16 Ağustos 1860’da Maarif Reisi, Eylül 1861’de Maarif Müsteşarı, 9 Ekim 1867’de Mekâtib-i Askeriye Nazırı, Mayıs 1868’de Şûrâ-yı Devlet azası, 8 Ocak 1870’de vezir rütbesi ile Halep valisi olmuştur. 25 Ocak 1870’de Maarif Nazırı, 15 Mayıs 1872’de Islahat Meclisi azası olmuştur. 20 Eylül 1873 günü Ankara valisi olmuştur. Tabloda salnamelere dayanarak Ankara’da görev yaptığı süreyi 1872-1874 olarak verdik. 1873-1874 tarihleri arasında Abdurrahman Paşa da Ankara valiliği yapmıştır. Yani Derviş Paşa, Abdurrahman Paşa’dan sonra ikinci kez bu göreve gelmiş olmalıdır.

Ekim 1874’te Tahdit-i Hudut Komisyonunda memur oldu. 4 Ocak 1879’da 63 yaşında vefat etti. Kırk beş sene hizmet etmiştir. İlim ve fenne meraklı idi¹⁸⁶.

Said Paşa

İzmit mütesellimi iken 1822’de ölen Hassa ağası Eğinli Seyid Mustafa Ağa soyundan olup 1830’da doğmuştur. Mühendishanedeki tahsilinden sonra 1852’de yüzbaşı rütbesi ile mektepte muallim muavini olmuştur. Kol ağası olduktan sonra 1854’te Edinburg Darülfünûnu’na tahsile gönderilmiştir. 1860’da dönmüştür. 1862’de binbaşı rütbesi ile bahriyeye geçmiştir. 1864’te silah alımı için Tophane’den Avrupa’ya gönderilerek kaymakamlık verildi. 1866 yılında döndüğünde miralay oldu. 1868’de İdare-i Bahriye meclisine aza olup, 1869’da Mekteb-i Bahriye Nazırı ve mirliva oldu. 1875’de Tophane tecrübe dairesine reis olup, Temmuz 1876’da ferik ve Bahriye Nezareti kaymakamı oldu. Ağustos’da ilaveten Mabeyn-i Hümayun feriki olup, Ocak 1878’de vezirlik rütbesi almıştır. 1878’in ilk aylarında Ankara valiliği verilmiştir. Aynı yılın son aylarında ise Kastamonu valisi ve birinci komiser ve

---

¹⁸⁶ Süreyya, a.g.e., c.II, s. 370-371.

1880’de Halep valisi ve 1882’de Konya ve 1897’de Mamuretü’l-aziz valisi oldu. Kısa sürede azledilerek selamlık memuru oldu. Ocak 1896’da vefat etmiştir. Sultan Mahmut Türbesi’ne defnedilmiştir. Yabancı lisanlara hakimdi ve matematiğe yeteneği vardı. Avrupa’dan birinci derecede şهادetname almıştı¹⁸⁷.

Said Paşa 18 Nisan 1878’de Ayan Riyaseti’ne yükselmiş, Ali Suavi olayı üzerine İstanbul’dan uzaklaştırılmak amacıyla 6 Haziran’da Ankara valiliğine atanmıştı¹⁸⁸. 11 Haziran 1878’de Ankara’ya gelerek görevine başlamıştı.

Yeni Vali Sait Paşa’nın Ankara’da göreve başladığı zaman yolda yapılan karşılama töreni Ankara vilayet gazetesinde şöyle yer almıştı:

“Vilayetimiz valliğine tayin buyurulmuş olan Mabeyn-i Hümayün Müşiri sabık devletlü Sait Paşa hazretlerinin yollarda hıdmet-i devletlerinde bulunmak üzere asakir-i zabtiye tabur ağası Refetlü Hafız Ağa evvelce izan olduğu gibi meclis-i idare-i vilayet heyeti tarafından dahi evkaf muhasebecisi Refetlü Mehmed Emin Ağa Refetlü Epik Efendi li-ecli’l – istikbal birkaç gün evvel buradan hareket etmişlerdir. Müşarünileyh Hazretlerinin merkez-i vilayet-i celilerine mah-i hal-i ruminin onbirinci pazar günü müşerref buyurmuşlardır¹⁸⁹”

Hurşid Mehmet Paşa:

Musullu Abdülcemizade Yahya Paşa kölesidir. Mektubî-i Hariciye’ye girip Fuad Paşa ile memuren Suriye’ye gitti. Şubat 1863’de Rumeli payesiyle Kudüs mutasarrıfı ve Şubat 1864’te vezir rütbesi alarak Sayda ve bir sene sonra Erzurum valisi oldu. 20 Mayıs 1864’te Maliye Nazırı, Aralık 1865’te Edirne valisi oldu. 25

¹⁸⁷ Süreyya, a.g.e., c.IV/II, s. 442.

¹⁸⁸ Güneş, a.g.e., c.II., s. 693.

¹⁸⁹ Ankara Vilayet Gazetesi No:362, 15 Haziran 1294 (22 Haziran 1878).

Nisan 1869'da Evkaf Nazırı, 14 Ağustos 1870'de Hicaz valisi oldu. Daha sonra azledilerek 2 Ağustos 1872'de Sivas valisi, 23 Nisan 1873'de Evkâf Nazırı ve 7 Mayıs 1873'te Sadâret Müsteşarı, 20 Eylül 1873'de Ahkâm-ı Adliye Nazırı oldu. 4 Mart 1874'te azledildi. 26 Mart 1874'te yine Edirne valisi olup Eylül 1875'te azledildi. Kasım 1875'te İzmir valisi olup Ağustos 1876'da azledildi. Ağustos 1876'da Kavaim-i Nakdiye Komisyonu Reisi, daha sonra Halep valisi, 25 Ocak 1878'de Sadâret Müsteşarı ve İntihâb-ı Memurin Komisyonu Reisi ve daha sonra Adliye nazırı olup Nisan 1876'da bu görevinden ayrılmıştır. Aynı yıl Adliye Nazırı ve haftasında Ankara valisi olup 1879'da vefat etti¹⁹⁰. Paşa'nın Ankara valiliği vilayet salnamelerinde de olduğu gibi 1878 olmalıdır. Ankara vilayet gazetesinin eksik sayılarından dolayı Hürşid Mehmet Paşa'nın valiliği ile ilgili bilgiye ulaşamadı.

Hacı Akif Paşa

Hacı Akif Paşa 1881-1882 yılları arasında Ankara'da valilik görevinde bulunmuştur. 13 sene önce de Ankara'ya defterdarlık görevi ile gelmiştir. Vali Akif Paşa'nın Ankara'da görevine başlarken verdiği nutukta şunları ifade etmişti:

“Buraya yine gelmek mukadder imiş ki, Padişahımız beni bu defa da bu memuriyete gönderdi. Ben Ankara'yı ve ahalisini sevdiğim için bu ikinci geliştten hakikaten memnun oldum. Yalnız Ankara gibi her suretde terkedilen bir memleketi bu halde bulduğuma üzüldüm. Bu konuda ahaliye bir şey denemez, çünkü 1873 senesinden beri birbirini takip eden çeşitli afetler memleketi bu hale getirdi. Her dinde ve mezhepte ittifakla kabul edildiği gibi Cenâb-ı Hak bir memleket ahalisinin fiilleri ve amelleri nispetinde mu'aheze eder. Tiftik fiyatlarına gelince fiyatların bu

---

¹⁹⁰ Süreyya, a.g.e., c.II, s. 342-343.

derece düşmesi Avrupalıların Ümit burnunda külliyetli tiftik keçisi yetiştirmesinden kaynaklanıyor.

Yüksek fiyatlarla keçiler satılarak, küçük menfaatler için memleketin daimi sermaye kaynağı mahvedildi. İnşallah buna sebep olan insanlar hatalarını anlar ve tövbe ederler. Emin olunuz ki padişahımız büyük küçük bütün memurlarını millete hizmet için gönderiyor. Şunu bilin ki mahkemeler hükümlerinde ve muhakemelerinde bağımsızdır. Zengin olmak, rahat bulmak için birbirimizin ve devletimizin hukukuna saldırmayıp, o konudaki arzularımızı vicdanların emniyetiyle memleketimizin mamuriyetinde arayalım. El ele baş başa verip çalışıp yollarımızı yapalım, arazimizi imar edelim, sanayimizi arttıralım, evlatlarımızı okutalım; görüyorsunuz ki bu yolsuzluk ve sanatsızlık bizi ne hale getirdi? Kıtık senelerinde muntazam yollar olsaydı bu kadar yokluk çekilir miydi? O kadar canlar telef olur muydu? Elimizde kendi ihtiyacımıza yetecek kadar sanatımız olsaydı, her ihtiyacımızı ellerin memleketinden beklemezsek ve elimize geçen paraları onlara vermezsek bu sefalet düşülür müydü? Şu tiftik mahsülünü haraca esir etmeyecek kadar sanayimiz olsaydı, Avrupalının bizden bir paraya alıp yine bize beş guruşa sattığı emtiayı kendimiz çıkarsak bu tefavüt görülür müydü? Vaktiyle akı parayı seçecek ve düşüp kalktığımız yeri görecek kadar okuyup yazarak tahsil edilmiş olsaydı, memleketin evlad ve ahvadına intikal edecek olan serveti böyle bir akşam mezesine değişilir miydi? Vel hasıl mademki nasip imiş buraya geldim ben burada buldukça rica ederim beni bu işlerde kullanınız, ya da ben sizi kullandığım halde darılmayınız¹⁹¹”. Görüldüğü gibi

---

¹⁹¹ Ankara Vilayet Gazetesi ,No:502/2, 19 Şaban 1299 (05.07.1882), Nigar İpek Şahin, **Ankara Vilayet Gazetesi, (1876-1886)**, Ankara, 2001, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış Yüksek Lisans tezi, s.183,184.

vali Ankara'nın sorunlara oldukça vakıftır. Sanayiden eğitime, yol yapımından tiftik keçisi ihracaatında yapılan hatalara kadar bir çok konuya kısa konuşmasında değinmiştir.

Hakkı Paşa (Arap İsmail Hakkı Paşa)

Beşiktaşlı Seyyid Ali Yaver Paşa'nın yaveridir. 1842'de Musul'da doğdu. İlk tahsilden sonra, babasının memuriyetle bulunduğu Şam Askeri Rüşdiyesinde okudu. 1856'da, on dört yaşında olduğu halde, beşinci ordu meclis kalemine girdi, sonradan Şam eyaleti mektubi kalemine nakledildi. 1859'da İstanbul'da Meclis-i Vâlâ mazbata odasına alındı. 1865'de salise rütbesi ile taltif edildi. 1869 senesine kadar on sene içinde aylığı 1.150 kuruşa yükseldi.

Şûrâ-yı Devletin teşekkülünde, 1.500 kuruş maaşla, mülkiye dairesine mülâzımlıkla alındı. İki ay sonra 3.000 kuruş maaşla muavin oldu. Aralık'ta Tuna Vilayetinde çıkan ihtilalin müsebbiplerinin muhakemesi için fevkalade vazife ile gönderilen Şûrâ-yı Devlet reisinin maiyyeti başkatipliğinde bulundu. 1869'da saniye sınıf-ı saniliğine, bir kaç ay sonra 5.000 kuruş maaşla Dahiye Dairesi Başmuavinliğine terfi etti.

1871'de, 9.020 kuruş maaşla, Trablusşam mutasarrıflığına tayin edildi. 1872'de rütbesi mir-i mîrânlığa terfi etti. 1874'te istifa etti. Aynı sene 20.000 kuruş aylıkla San'a mutasarrıflığına tayin edildi. Bir buçuk sene sonra bu görevden ayrıldı ve Cedide mutasarrıflığına tayin edildi. 1876'da istifa etti.

1876'da Rusçuk'ta teşkil olunan Fevkalade Mahkeme Reisliğine tayin edildi. İki ay içinde vazifesini tamamlayıp İstanbul'a dönünce, tahkikat icrası için Sırbistan'da İzover Askeri Mevkiine gönderildi. Dönüşünde Rumeli Beylerbeyi payesiyle Vidin mutasarrıflığına tayin olundu. 1877'de İstanbul'a döndü. Aynı

sene 12.500 kuruş maaşla Canik (Samsun) mutasarrıflığına tayin edildi. 1879'da Mamuretü'l-aziz mutasarrıflığına nakledilmiş ise de, yeni vazifesine gitmeden Sivas valiliğine terfi olundu. 1882'de bu görevden ayrıldı. 4.250 kuruş mazuliyet aylığı bağlandı.

M. Z. Pakalın 1882'de Ankara valiliğine tayin edildi¹⁹² dese de vali Ankara'daki görevine 5 Mayıs 1883'te atanmış, 30 Mayıs 1883'te Ankara'ya gelerek görevine başlamıştır. Vali Hakkı Paşa'nın Ankara vilayetine gelişi, yapılan tören, okunan ferman ve Paşa'nın konuşması Ankara vilayet gazetesinde haber olarak verilmişti. Vilayete geliş merasimi gazetede şöyle anlatılmıştır:

“Yeni Ankara Valisi Hakkı Paşa Hazretleri'nin 30 Mayıs Pazartesi günü Ankara'ya gelişinde Fırka-i Askeriye kumandanı Ahmet Paşa ve diğer zabitan-ı askeriye, bütün memurlar ve memleket ileri gelenlerinin bulunduğu karşılama merasimi düzenlendi. Bir kısmı yarım saat ileri giderek karşıladılar, resmi elbiseler içindeki vali iltifat ve taltifatlarla karşılandı. Valinin her şeyden önce hayati ihtiyaçların karşılanması ile ilgili nutkunun tesiri ile büyük takdir toplamıştır. Arkasında oradan hareketle zabıta askerleri Müslim ve Gayr-i Müslim sıbyan ve rüştiye mektebi öğrencileri yol üzerinde saf tutarak valiye güzel manzumeler okumuşlar ve “Padişahımız çok yaşa!” duaları ile büyük ve şaşalı grup hükümet dairesine ulaşmışlardır. Valilik görevi ile ilgili ferman Haziran'ın ikinci Perşembe günü hükümet dairesi meydanında lazım gelen davetliler huzurunda okundu ve akabinde bir nutuk-i kelam buyuruldu, nutkun arkasından müftü efendi dualar okuduktan sonra hazır bulunanlar üçer defa “Padişahım çok yaşa!” denilerek hükümet dairesine dönüldü. Bütün memurlar tarafından vali için tekrar bir tebrik

---

¹⁹² Mehmet Zeki Pakalın, **Sicil-i Osmani Zeyli**, Yay. Haz. Mehmet Metin Hülagü, T.T.K., Ankara, 2008, c.V/II, s.130-131

merasimi düzenlendi. Valiyi Cenab-ı Allah görevinde muvaffak eylesin Amin!’’.

Ankara valisinin şehre gelişi ve göreve başlaması ile ilgili düzenlenen merasim töreni, ayrıntılarıyla gazetede açıklanıyordu. Karşılama töreninde Askeri fırka kumandanı, vilayet erkânı, bütün memurlar, yöre ileri gelenleri hazır bulunuyor ve hatta şehre yarım saat mesefe ileride valiyi karşılıyorlardı¹⁹³. Ayrıca yolda öğrenciler tarafından şiir ve manzume okunarak Padişahım çok yaşa sesleriyle Hükümet Konağı’na ulaşıyordu. Hükümet Konağı’nda memurlar tarafından yeniden bir tebrik merasimi düzenleniyordu.

Ankara Valisinin tayini ile ilgili padişah fermanının suretinde ise şöyle denmektedir: *“Sivas vilayeti valisi olup bu defa Ankara vilayeti valiliği ile görevlendirilen Hakkı Paşa! Fermanım vasıl olunca malum ola ki devlet adamlarından Ankara vilayeti valisi Akif Efendi'nin yerine memalik-i mahruse-i şahânemde yaşayan her sınıf ahalinin, devlet-i aliyemin rahat ve huzuru, asayişin temini ile görevlendirildin. Sen vasıflarınla idare ve efkâr ve mesalih-i umûmiyeye vâkıf, kanun ve nizamât-ı adliyenin icrasının muktedirsin. Saltanat-ı seniyyemde bulunman nedeniyle işbu 1300 senesi Cemaziye'l-Ahir'in 27. gününde (5 Mayıs 1883) emr-i hümayûnum gereğince adı geçen Ankara vilayeti valiliği uhdenize verilmiştir. Uhdenize verilen mahalleri gezerek her sınıf ahali ve Teb'a-i Devlet-i Aliyemi kanun ve nizamlara uygun hareket ederek cümle üzerinde adaletle davranmaya dikkat oluna. Mülkiye, maliye ve diğer memurların marifetleriyle çalışmaları hakkında ve durumları Der-saadetime bildiresin¹⁹⁴”*

¹⁹³ Ankara Vilayet Gazetesi No: 543/1, 10 Şaban 1300 (16.06.1883), Şahin, a.g.e.,185.

¹⁹⁴ Ankara Vilayet Gazetesi ,No: 543/1-2, 10 Şaban 1300 (16.06.1883), Şahin, a.g.e.,s. 185, 186.

Ankara valisi Hakkı Paşa'nın padişah fermanı okunduktan sonra verdiği nutukta şunları söylemişti:

“Cümlenizin malûmatıdır ki; Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin emr-i hümayûnlarından anlaşıldığı üzere asayiş ve emniyetin sağlanması, ahkâm-ı adaletin temini, memleketin imarı, maarifin geliştirilmesi ile görevlendirildim.

İş bu beyan eylediğim şeylerin bir kısmı mahsusen ve münhasiren büyük ve küçük her sınıf memurin-i mülkiye, şeriye, adliye, zabtiye ve belediyeye ait vazifeden olduğu misüllü ve diğer umûm-ı ahaliye vilayetin mesai müşterekelerinin fiil ve icrasına hasıl olacağı icraattan ibarettir.

Binaenaleyh bu günden itibaren vilayete ait her sınıf memur vazife ve kanunlara uygun olarak, padişahımızın emirleri doğrultusunda icraat ve muamelata aykırı hareket edilirse hiçbir hatır ve gönüle bakılmaksızın haklarında kanuna uygun hareket edeceğimi şimdiden beyan eylerim. Artık bundan sonra memleketin istikbalde rahat ve mutluluğu için çalışmak zamanıdır. Cenab-ı Hak bizi çalışmalarımızda muzaffer eylesin¹⁹⁵”.

Vali tarafından vilayet ileri gelenlerine yazılan yazının suretinde ise şöyle denilmektedir: *“Bu gün memuriyet merkezi olan Ankara'ya gelindi. İzaha hacet yoktur ki padişahımız Efendimizin istekleri her sınıf teb'a ve bereyânın istisnasız emin ve rahat, refah ve saadet içinde olmalarından ibarettir. Bu da önce daire-i vilayette asayiş-i umumiyenin temini, kanunlara uyularak adaletin sağlanması padişahımızın emri gereğince günü gününe süratle sağlanması ile mümkündür.*

Fevkalede gayretle umumi mekteplerin ıslahı ile maarifin gelişmesi, ziraat, ticaret ve sanata dair çalışmalarda vilayette bulunan büyük küçük memurların bu

---

¹⁹⁵ Ankara Vilayet Gazetesi No: 543/2, 10 Şaban 1300 (10.06.1883), Şahin, a.g.e., s.185, 186.

yolda hareket edeceklerine şüphem yoksa da; padişahımız tarafından mükafatlandırılacaklarını temin edebileceğim gibi aksi halde hareket edenlerin tabii göreceklere muameleyi beyana lüzum görmüyorum¹⁹⁶”.

Hakkı Paşa, 1883'te birinci rütbe mecidi nişanıyla taltif olundu. 1884'te Cezayir-i Bahr-ı Sefid, 1885'de 17.000 kuruş maaşla, Selanik valiliğine nakledildi.

1885'de vezir oldu. Resmi sicilinde, vezirliğin “*kariha-i seniyyeden*” tevcih olduğu yazılıdır. Dört gün sonra imtiyaz nişanının altın ve gümüş madalyası verildi. 1885'de, 20.000 kuruş maaşla Aydın (İzmir) valiliğine nakledildi. Aynı yıl Ticaret ve Ziraat Nazırlığına tayin edildi. Sicilinde nazırlığa 30.000 kuruş maaşla tayin edildiği yazılıdır.

1886 yılında , 15.000 kuruş maaşla, İntihabi Memurin Komisyonu Reisliğine, aynı sene 17.000 kuruş aylıkla Hüdavendigâr valiliğine tayin olunarak 1888'te azledildi.

1890'de Hicaz valiliğine tayin oldu. 1892'de azledildi. 15.000 kuruş mazuliyet aylığı bağlandı. 1893'te 20.000 kuruş maaşla Erzurum valisi oldu. 1895'te bu görevden ayrıldı. 15.000 kuruş mazuliyet aylığı bağlandı. 1894'te ölmüştür. Sultan Mahmut Türbesi'ne gömülmüştür¹⁹⁷.

Aziz Paşa (Ahmet Aziz Paşa)

Vezirlerden eski Hüdavendigâr valisi Hakkı Paşazade Ahmet İzzet Paşa'nın oğludur. 1835'te İstanbul'da doğdu. Özel surette tahsilden sonra, henüz on üç yaşında iken Sadaret Mektubi Kalemine çirak oldu. 1854'te, 2500 kuruş maaşla, Varna Muhafızlığına memur edildi. O sırada Hristiyanların şikayetlerini tahkik

¹⁹⁶ Ankara Vilayet Gazetesi No:543/3-4, 10 Şaban 1300 (10.06.1883), Şahin, a.g.e.,s.187.

¹⁹⁷ Pakalın, a.g.e., c.VII. s.133, 134.

memuriyetiyle Bosna'ya gönderildi. 1858'de 2500 kuruş maaşla Tırhala Muhafızlığına tayin edildi. 1859'da azledildi. 1859'da 18.000 kuruş maaşla Filibe Mutasarrıfı oldu. 1860'da bu görevden ayrıldı. 1861'de 12.520 kuruş aylıkla Maraş, 1862'de 17.500 kuruş aylıkla Süleymaniye Mutasarrıflığına tayin edildi. 1863'de azledildi. 1864'ten itibaren bir sene kadar 4000 kuruş maaşla Tûrûk ve Meâbir Meclis Reisliğinde, 1865'den 1866'ya kadar 12.500 kuruş maaşla Edirne vali kaymakamlığında, 1867'den 1868'e kadar 12.335 kuruş aylıkla Sofya, 1868'den 1870'e kadar 14.335 kuruş aylıkla Vidin Mutasarrıflığında bulundu. 1871'de 1500 kuruş maaşla Kıbrıs Mutasarrıfı oldu. 1872'de bu görevinden ayrıldı. 1872'den 1873'e kadar Canik, 1873 yılında ikinci defa Tırhala valiliği yaptı. 1874'den 1875'e kadar Kıbrıs, 1876'dan 1877'ye kadar 12.500 kuruş maaşla tekrar Filibe valiliğiyle görevlendirildi. 1877'den 1878'e kadar 9000 kuruş maaşla Trablusşam, 1879'da ise 11.250 kuruş maaşla Mamuratülaziz Valiliğine terfi ederek 1883'de azledildi. 3750 kuruş mazuliyet maaşı bağlandı. 1883'te 17.000 kuruş maaşla Ankara valisi oldu¹⁹⁸.

Valimizin Ankara'daki faaliyetlerine dair Ankara vilayet gazetesinde önemli bilgilere ulaşıyoruz. Ankara'dan Kastamonu'ya, Yozgat'tan Samsun ve Kayseri hudutlarına ulaşan şose yollarının inşaatı onun zamanında tamamlanmıştı. Rumi ayın 25'inci pazartesi günü Akköprü'de kalabalık bir topluluğun önünde yolların açılışı yapılmıştı.

Vali Aziz Paşa'nın yolların açılışındaki nutkunda padişahın ahalisi için yaptığı en önemli eserlerden birinin de bu gün açılışı yapılan üç yol olduğu belirtiliyordu. (1.Ankara – Kastamonu 2.Yozgat- Amasya 3.Yozgat – Kayseri) bu yolların ziraat, ticaret ve maarifin gelişmesinde önemli katkı sağlayacağı ve bu konuda gayret sarf

---

¹⁹⁸ Pakalın, a.g.e. c.IV, s. 17.

eden memur ve ahaliye teşekkürlerini bildiriyordu.

Mutasarrıf Hacı Hasan Beyefendi yolların açılışı nedeniyle verdiği nutkunda, sancağı Kayseri ve Samsun yönü hudutlarına ulaştıran bu yolun yapılmasında ve tamamlanmasında emeği geçen herkese özellikle Vali Aziz Paşa'ya teşekkür ve şükranlarını sunuyordu.

Ermeni milleti ruhanisi ve Rum milleti ruhanisi de birer nutukla emeği geçenlere teşekkürlerini sunarak memnuniyetlerini dile getirmişlerdi. Ahali adına da bir teşekkürname okunmuştu.

Umum ahali adına valiye gönderilen telgrafın suretinde Yozgat, Samsun ve Mersin iskelelerini muhtehi olmak üzere Kayseri ve Merzifon hudutlarına kadar olan mahalleri ve iki yönü 44 saat bulan Yozgat livasının şose yolun, 37 adet köprü, 350'yi aşan mentez ile beraber takdire layık bir süratle tamamlanıp, büyük bir törenle açılışının yapılması ve doğrusu böyle büyük bir imarın büyük kısmının bu sene ilk bahardan beri inşa ve ikmal edilmesiyle, eski yolların intizamsızlığı ve köprülerin yokluğu nedeniyle geçişlerde hayvanlar telef olduğu, suların taşması sırasında 3-5 saatlik mesafelerdeki köprülerden geçmek gibi ahalinin karşılaştığı güçlükler giderildiği için padişaha, valiye, mutasarrıfa şükranlar sunuluyordu¹⁹⁹.

Onun döneminde Ankara'da iki mektebin inşaatı tamamlanmış ve gerekli olan bir muallim ile muallime Dersaadet'ten istenmişti. Vali Aziz Paşa'nın katkılarıyla merkez vilayette bir Darü'l Muallimin-i İptidaîye'nin yapımına başlanmıştı²⁰⁰.

Aziz Paşa döneminde Ankara Mekteb-i Rüştîyesinin tamirâtı tamamlanarak

---

¹⁹⁹ Ankara Vilayet Gazetesi, No:587, 30 Haziran 1300 (12 Temmuz 1884), No:588, 7 Temmuz 1300 (19 Temmuz 1884), Şahin, a.g.e., s. 227,228.

²⁰⁰ Ankara Vilayet Gazetesi No:600/ 1, 16 Muharrem 1302 (01.11.1884).

okul resmen açılmıştı. Eski mektep binasının mezbere denilebilecek bir halde gayet intizamsız dar ve karanlık iken mektebin şimdiki haliyle bazı müşkülpesentleri bile hayrete düşürecek intizam kazandığı belirtilmiştir. Vaktiyle mektep kara çamurdan sıvalı, görünüşü yangın yerinden çıkmış viraneler gibi iken; şimdi beyaz kireç ile sıvanmış, pencerelerin çevresi ile zeminden bir arşın yukarısı mavi boya ile boyanmış, kapısının iki tarafına ik adet büyük fener asılarak kapının ortasına da “Mekteb-i Rüşdiye-i Harbiye” ibaresi yazılmıştır. Mektebin içi de gayet güzel tanzim edilmişti. Orta yerinde duran çeşme bahçeye nakledilmiş, bahçenin parmaklıkları zarif bir tarzda boyanmış ve genel görünüşü ile güzel bir manzara teşkil edilmiştir. Mektebin iç düzenine gelince; alt kısmı tenefüs ve yemek odası olarak ayrılmış bir koğuş, merdivenle yukarı çıkıldığında büyük bir salon ve bu salona kapıları açılan bir kahve ocağı ve iç içe kapılarla girilen iki koğuş, muallimin-i evvel ve saninin ders vereceği iki oda ve bir de misafir odasından ibaret ki; toplam yedi oda kapısı vardır. Koğuşlarda birisi sınıf-ı evvel ve sani diğer sınıf-ı salis ve rabi öğrencilerine ayrılmıştır. Her öğrenciye mavi boyalı sıralar yaptırılmış ve o sıralar üzerine birer hokka konulmuştur. Muallim-i evvelin ders için ayrılan odasını da ortada yeşil örtülü bir masa, duvarda karşılıklı asılı Avrupa ve Asya haritaları, misafir odasında Asya ve Afrika haritaları asılmış, dışarısı gibi içeriside rengarenk boyalar ve boya renginde perdeler ile süslenmişti.

Resmi açılışa vali adına Mektubi Bey, Adliye müfettişi Şükrü Efendi, defterdar ve aşar nazırı beyefendiler ile diğer memurlar katılmış, davetlilere kahve şurup ikram edilmiş, belde müftüsü İsmail Hakkı Efendi tarafından dualar okunmuş, açılış konuşmaları yapılmış, yeni elbiseleri ile hazır bulunan öğrenciler “*Padişahım çok yaşa*” diyerek duaya katılmışlardı.

Mekteb-i Rüştîyenin açılışı esnasında bir konuşma yapan Adliye Müfettişi Şükrü Efendi; insanlığa yapılacak en hayırlı şeyin insanlık adına çalışmak olduğunu belirterek padişahın bütün ahalinin aydınlanması için burada bir mektep yapılmasını istediği ve bu konuda da Vali Aziz Paşa ve Miralay Hüsnü Beyefendi'nin çalışmalarının tebrike şâyân olduğunu belirtiyordu.

Şükrü Efendi ayrıca Ankara şehrinin vaktiyle Ankaralı Mehmet Efendi gibi bir şeyhülislamı yetiştirmesine rağmen bu gün ibtidaî mektebi muallimleri bir yere gidecek olsa yerlerine koyacak adam bulmanın zorlaştığını belirterek Ankara'da eğitimin ne kadar gerilediğini vurguluyordu. Eskiden öğrencilerin köy odaları gibi hücrelerde hasır üstünde oturarak, ısınmak için toprak mangaldaki kömürleri üfleyerek, üşüyerek, titreyerek eğitim gördüklerini bu nedenle şimdiki öğrencilerin daha şanslı olduğunu belirtiyordu²⁰¹.

Aziz Paşa, 1884'te 1500 kuruş maaşla Trabzon valisi olmuş 1885'te af edilmiştir. 5000 kuruş mazuliyet maaşı bağlandı. 1886'da 17.000 kuruş maaşla Diyarbakır valiliğine tayin edilmiş, 1887'de 20.000 kuruş aylıkla görevi Yemen valiliğine tahvil olunmuştu. 1887'de bu görevden ayrıldı. 7500 kuruş mazuliyet maaşı bağlandı. 1889'da 20.000 kuruş maaşla Beyrut valiliğine tayin ve ileride diğer bir memuriyete tayin edilmek üzere 1893'te, 20.000 kuruş maaşla Musul valisi oldu. 1895'te görevinden ayrıldı. 10.000 kuruş mazuliyet aylığı bağlandı.

1845 senesinde rabia ile başlayan rütbesi 1851'de mir-i miranlığa, 1856'te beylerbeyliğine, 1886'da vezirliğe yükseldi. 1854'de Üçüncü Mecidi, 1882'de Üçüncü Osmani, 1890'de Birinci Mecidi, 1894'de İkinci Osmani nişanı aldı. Fransa, Rusya devletleriyle Papalığın muhtelif rütbelerde nişanları da almıştı. 1903'te öldü.

---

²⁰¹ Ankara Vilayet Gazetesi No:600-3, 12 Muharrem 1302 (01.11.1884), Şahin, a.g.e., s. 214-216.

Karaca Ahmet'e gömüldü. Fransızca ve İtalyanca bilirdi²⁰².

Sırrı Paşa

Girit Kandiye'de Salih Tosun Efendi soyundandır. 1844'te doğdu. Tahsil-i ilimle mahkeme-i şeriye katibi olup daha sonra vüzerâya divan katibi ve Hekim İsmail Paşa'ya damat oldu. 1867'de Yanya Mektubcu Muavini, 1868'de Aydın Mektubcu Muavini, 1869'de Pizrin Mektubcusu, 1872'de Tuna Mektubcusu olup, 1876'da ula sanisiyle Bihke ve daha sonra Beylerbeyi payesiyle İzvornik ve daha sonra Vidin mutasarrıflığına nail olmuştur. 1878'de Asâkir-i Şahâne'ye ve muhacirin sevkıyatı hizmetiyle Vidin komiserliğinde ve müteakiben Karesi mutasarrıflığında bulunmuştur. 1879'da Trabzon valisi olmuştur. M. Süreyya'da Sırrı Paşa'nın Ankara valisi oluş tarihi 1881 olarak verilmiştir²⁰³ ki bu tarih yanlıştır. Vilayet salnamelerinde de bu tarih 1883 olarak verilmiştir.. Oysa vilayet gazetesinde valinin 27 Aralık 1884 yılında vilayete gelerek göreve başladığı belirtilmektedir.

Vali Sırrı Paşa Ankara'ya Çorum ve Sungurlu yolu ile gelmişti. Gelişi vilayet gazetesinde şöyle yer almıştı:

“Vilayetimizin vali-i lahiki saadetlü Sırrı Paşa Hazretleri iş bu mah-ı Rebüü'levvelin dördüncü gününe müsâdıf olan Kanûn-ı evvelin onuncu Pazartesi günü Çorum ve Sungurlu tarikiyle merkez vilayete vasıl olub bir mutad memurin-i mülkiye ve askeriye ve muteberân-ı ahali-i mahalliye taraflarından istikbal olunmuşlardır²⁰⁴.

Vali Sırrı Paşa 27 Aralık 1884 tarihinde Ankara'da göreve başlarken yaptığı konuşmada, nutuklarını tespit edebildiğimiz diğer valilerden farklı olarak, dönemin baskı altındaki bir memurunu yansıtan ve tamamen padişahı öven cümleler

²⁰² Pakalın, a.g.e.,c. IV, s.17,18.

²⁰³ Süreyya, a.g.e., c.III., s.16.

²⁰⁴ Ankara Vilayet Gazetesi No: 607,15 Kanun-ı evvel 1300 (27 Aralık 1884).

kullanmıştır. Bu ilgi çekici konuşmayı transkribiyle birlikte Ek-2 de vermiş bulunuyoruz.

Sırrı Paşa'nın nutkundan sonra redif ve zabtiye subay ve neferleri üç defa (Padişahım çok yaşa) demişlerdir²⁰⁵.

Sırrı Paşa döneminde tütün kaçakçılığını önlemekle görevli reji kolcularının keyfi davranışları Ankara'da önemli bir sorundur ve Paşa'nın tütün kaçakçılığı ve reji kolcuları ile ilgili bir tezkeresi vilayet gazetesinde yayınlanmıştır. Reji idaresindeki kolcular geceleri silahlı olarak sokakları dolaşmakta ve hanelere izinsiz girerek türlü suistimaller yapmaktadırlar. Buna tedbir olarak da Ankara şehrinde görevli reji kolcuları içinde sabıkalı ve kötü şöhretli olanların değiştirilmeleri için bunların isimlerinin yazılı olduğu bir kıta defterin merkez mutasarrıflığına verilmesini istemiştir. Ayrıca vali kötü davranışların derhal önüne geçilmesini gerekliliğini belirtmişti²⁰⁶.

Vali, vilayet alay beyliğine yazdığı bir başka tezkerede “*malum ve alâları olduğu vechle ya mehâkimi nizâmiye veya mecâlis-i idareden muvakkaf usul ve nizam olarak bir tevkif müzekkeresi sadır olmadıkça kimesnenin habs ve tevkifi caiz değildir*” demektedir. Tevkif müzekkeresi olmaksızın şahısları hapseden zabıta memurlarının kanunen mesul olduklarını belirtmektedir. Tutuklanan kişilerin yirmi dört saat içinde jurnallerinin yapılıp daireye verilmesini istemektedir. Reji memurlarının kaçakçı namıyla yakalayıp doğrudan doğruya zabıta memurlarına gönderdikleri bir takım kişileri habishane memurları, mahkeme veya meclis kararı olmadan günlerce hatta aylarca hapishanede tutmakta olduklarını, keyfi şekilde tutukladıkları kimseleri yine keyfi şekilde serbest bıraktıklarını belirtmektedir. Bu

²⁰⁵ Ankara Vilayet Gazetesi, No:607,15 Kanun-ı evvel 1300 (27 Aralık 1884).

²⁰⁶ Ankara Vilayet Gazetesi, No:608, 22 Kanun-ı evvel 1300 (3 Ocak 1885).

durumu önlemek için şunları söylemektedir: “...*Bu ise nizamât-ı mevzuâ ahkâmına mugâyir olub habishane memurları hakkında mesuliyet-i kanuniyeyi müstelzim idüğünden badezin kanunda musarrah olduğu vechle mecâlis ve muhakemeden tevkif müzekkeresi sadır olmadıkça veyahud ve vergiye olan deynlerini taksitli hulûlünde ifâ etmeyen veya aşar ve ağnamdan zimmetleri olan kesân için ser tahsildar ve aşar memurlarının takrirleri üzerine mukaddem hükümetten kezalik tahriren emir verilmedikçe her kimin tarafından olursa olsun tevkifhaneye gönderilecek eşhasın zinhar habs edilmemesini ve cürm-ü meşhud vukuunda veya sair bir vaka hudüsünde zabita-i adliye memurlarının derdest edecekleri eşhas-ı maznun-ı aleyhim ile mülhakâttan kaza kaymakamları ve nahiye müdürlerinin tahriratlarıyla gelecek mevkufiyetin aradan yirmi dört saat murur etmeksizin jurnallerini bi’t-tanzim daire-i aidesine vererek tevkif-i müzekkerelerinin istihsal ve şayed daire-i aidesinden vaktiyle tevkif müzekkeresi verilmez ise burada ise doğruca makam-ı vilayete ve mülhakatta ise mutasarrıfın- i kirâm ile kaza kaymakamlarına müracaatla beyan-ı hal olunması ve evâmir ve nizamât-ı seniyyeye müstenid olan iş bu tenbihât vesaireye mugâyir hareketleri vukubulursa mesuliyetleri mukarrer idüğüünün muhakkak bilinmesi hakkında merkez ve mülhakat vilayetteki umum habishane memurlarına icrâ-yı tebligat buyurulması lazım gelir”. Görüldüğü gibi valinin vilayetteki olumsuz olayları önlemek için memurlarına verdiği emirler vilayet gazetesinde de yayımlanmaktaydı.*

Sırrı Paşa döneminde yine vilayet gazetesinde yer alan bir haberde “vilayetimizde zahirenin akçe etmediği malûmdur” denilerek merkez ve mülhakât-ı vilayet anbarlarında birçok zahirenin satılmadığı ve anbarlarda beklediği bunların çürütülmeden iskelelere gönderilmesi gerektiği yazmaktadır. Çorum kazası

anbarlarında biriktirilmiş külliyyetli zahirenin Samsun iskelesine gönderilmesinin pahalı bir iş olduğu belirtilerek gazetenin yayınladığı bu ilanının amacının bu zahirenin iskelelere uygun bir ücretle nakletmeye talip olanların hükümet-i mahalliyeye müracaat etmelerini istemek olduğunu belirtilmektedir²⁰⁷. Aynı gazete sayısında Sırrı Paşa Ankara sancağındaki kaymakamlara bir ihtarı yayınlanmıştır. Bu ihtarda kaymakamların yazışma hiyerarşisini ihlal ederek, vilayetle doğrudan haberleştikleri merkez mutasarrıflığını atladıkları belirtilerek, *“fevkalade bir hal olmadıkça veyahud lüzum-u acil üzerine vilayetçe kendülerinden bir şey sorulmadıkça kaimakamların arasına doğrudan doğruya vilayetle muhabereleri usul-i mevzuaya mugayir idüğünden bu kere taraf-ı vilayetpenahiden kendülerine ihtarat ve tebligat-ı lazime icra buyurulmuştur.”* denilmektedir. Bunun gibi valilerin emirleri ve diğer yazışmalar da vilayet gazetesinde yer almıştır²⁰⁸.

Sırrı Paşa Ankara’da inşası kararlaştırılan Mekteb-i İdadiyi halka müjdeleyen nutkunda Ankara’nın geçmişte büyük medeniyetlerin eserler verdiği bir şehir olduğunu, o zamanki mamur şehrin bir harabeye dönüştüğünü, bunun sebebi nedir diye sorarak *“cehl!, cehl, cehl! demek ki bizim en büyük düşmanımız cehlimizdir”* diyerek cehalete vurgu yaptığını görüyoruz. Daha sonra da *“işte bugün saye-i şahanede resm-i tesisini icra ile müftehir olduğumuz iş bu mekteb-i âli o müdhiş o korkunc düşmanı müdafaâ edecek bir istihkamdır”* diyerek cehaleti en büyük düşman, okulları da düşmana karşı mücadele edilecek birer istihkama

---

²⁰⁷ Ankara Vilayet Gazetesi, No:609, 29 Kanun-ı evvel 1302 (10 Ocak 1887).

²⁰⁸ Örneğin *“asker firarisi ve kura bakayası hakkında) vilayetpenahiden elviye-i erbaa mutasarrıflıklarına ve vilayet nüfus nezaretine yazılan tahrirat suretidir”* Ankara Vilayet Gazetesi, No:610, 5 Kanun-ı sani 1300 (17 Ocak 1885). *“Vilayetpenahiden elviye-i mülhakaya tamimen tebliğ buyurulan telgrafname suretidir-hayvan tezakinin hasılatı”*, Ankara Vilayet Gazetesi, No:611, 19 Kanun-ı evvel 1300 (31 Aralık 1884).

benzetmiştir²⁰⁹. Aynı gazete sayısında Ankara’da kadın ve erkekler için inşa olunacak gureba hastanesinin inşaat şartlarını içeren bir pusulanın yayınlanmasından bir gureba hastanesinin yapımının kararlaştırıldığını görmekteyiz. Ayrıca yol yapımı Sırrı Paşa döneminin de önemli bir mesesidir. Şimendifer hakkında da bir girişim başlatılarak Dahiliye Nezareti’ne dilekçe gönderilmiştir.²¹⁰

M.S Süreyya Ankara valiliğinden sonra 1883’te Sivas valisi olmuştur dese de bu tarihte Ankara valisi olduğunu yukarıda belirtmiştik. Sırrı Paşa Sivas valisi Abidin Paşa ile becayiş yapılarak Sivas’a tayin edilmiştir²¹¹. Dolayısıyla Paşa ile ilgili M. Süreyya’ya dayanarak verdiğimiz bilgilerin tarihlerinde hatalar bulunduğunu ve bu hataların başka bir araştırmamanın konusu olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Sırrı Paşa Diyarbakır, 1888’de Adana ve 1889’da vezir rütbesi ile Bağdat valisi olmuştur. 1890’da yeniden Diyarbakır valisi olmuş ve hastalığı sebebiyle İstanbul’a gelmiş ve istifa etmişti. 11 Aralık 1895’te vefat etmiştir.

Bulunduğu yerlerde hizmeti görülmüş bir zattır. Eser bırakan valilerden biridir. Ahsenü’l-kıyas, Sırr-ı Furkan, Sırr-ı İnsan, Sırr-ı Meryem ünvanıyla Suver-i Kuraniyeden: Sure-i Yusuf ve Furkan ve İnsan ve Meryem’i müfessir dört kıta tefsiri gibi daha birçok eserleri vardır²¹².

Abidin Paşa (Zeynelabidin Paşa)

Arnavutluk hanedanından Ahmet Dino’nun oğludur. Babası Arnavutluk’tan Preveze’ye göç etmiş birçok emlak, çiftlik ve gemiye sahip bir zattı. 11 Nisan 1843’de Preveze’de doğdu. Yedi yaşında Türkçe ve Rumca okumaya başladı. Dokuz yaşında iken evinde hususi hocası varken Preveze’de kale içindeki mektebe devam

²⁰⁹ Ankara Vilayet Gazetesi, No:636, 14 Ağustos 1301(26 Ağustos 1885)

²¹⁰ Ankara Vilayet Gazetesi, No:641, 9 Teşrin-i evvel 1301(21 Ekim 1885).

²¹¹ Ankara Vilayet Gazetesi, No:667, Temmuz 1302 (Temmuz 1886).

²¹² Süreyya, a.g.e., c.III, s.16.

etti. İlim tahsiline hevesli olduğu için Arapça ve Acemce'de büyük bir ihtisas sahibi olan hocası Osman Efendi'den, Preveze Camii'nde diğer beş arkadaşı ile birlikte medrese ilimleri tahsiline başladı. Arapça'dan sarf, nahiv, mantık, Acemce'den de Gülistan ve Hafız Divanı'na kadar okudu. Sonra da Mesnevi ile uğraştı. Ayrıca kitabet da tahsil etti. O sırada Yunanistan'dan Preveze'ye gelen meşhur hoca Komonos'tan Omirus'un şiirlerine kadar Yunanca eserleri okudu. Hesap, coğrafya, kozmografya gibi ilimlerle beraber haftada üç defa Fransızca dersi de almaya başladı. Osman Efendi ve Komonos'tan ders alması da birkaç sene sürdü. Sonra Yanya'ya gitti. Orada da Fransızca'yı ilerletmek için Fransızca hocası Kaftaçoğlu'dan uzun müddet ders aldı. 1862'de İstanbul'a geldi. 1866'da 250 kuruş maaşla, silahşörlük hizmetiyle saraya alındı. Bu hizmette iken Keçecizade Fuat Paşa'nın emriyle Fransızca'yı iyiden iyiye öğrenmek için Fransız mektebine iki sene yedi ay devam etti. Yirmi iki ay hizmetten sonra silahşörlüğün lağvı üzerine açıkta kaldı. 1868'de 2.200 kuruş maaşla Mutasarrıf Muavinliği inzimamıyla Preveze Merkez Kaymakamlığına tayin edildi. Yedi ay sonra merkez kaymakamlığının lağvı ile açık da kaldı.

1869'da 4000 kuruş maaşla Narda Kaymakamlığına tayin edildi. On yedi ay süren memuriyetinde yaptığı yol ve gördüğü diğer hizmetler nedeniyle takdimnameler aldı. Sonra İstanbul'a gelerek irade ile Aydın (İzmir) vilayeti maiyetine memur oldu. Bazı hırsız kumpanyalarını ortaya çıkardığından vali Sadık Paşa tarafından 1871'de saniye rütbesi verildi. 22 Nisan 1871'de 2.200 kuruş maaşla İzmir'deki Nizamiye Medresesi İkinci Reisliğine tayin edildi. On ay sonra vazifesinin lağvı nedeniyle açıkta kalmış ise de çok geçmeden 1872'de mütemayiz rütbesiyle Sofya Mutasarrıflığına tayin edildiği halde İstanbul'a gelerek vazifesinin

başına gitmeden aynı o sene, 4500 kuruş maaşla, kaza-yı Erbaâ Mutasarrıflığına nakil edildi. Daha sonra 6500 kuruş aylıkla Tekirdağ, 1873'te 8500 kuruş maaşla, Varna Mutasarrıflığına tayin edildi.. Aynı sene 10.000 kuruş aylıkla Galata Borsa Komiserliğine tayin edildi. Bu memuriyetine ilave olarak 1876'da Kanun-ı Esasi Komisyonu, Bosna ve Hersek İnat Komisyonu ve 1877'de Meclis-i Ganâim-i Bahriye Azalıkları da uhdesine verildi. Aynı sene Bursa Komiserliği uhdesinde bulunduğu halde, evvel-i ulâ rütbesi verilmesiyle mahalli eşraftan terekküp eden Fevkalade Komisyon Reisliğiyle Yanya'ya gönderildi. Umumi tenkihat sırasında komiserlik maaşı 6000 kuruşa indirildiğinden komisyon reisliği nedeniyle maaşına 4000 kuruş zam yapıldı. Komisyonun lağvından sonra İstanbul'a gelerek vazifesine devam etti. Daha sonra Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile birlikte Yunan hudut komisyonuna memur oldu. 1879'da 20.000 kuruş maaşla ve 225 lira harcırahla, yine memuriyetine ilave olarak, Diyarbakır vilayetiyle Mamuratü'laziz Birinci Islahat Komiserliğine tayin edildi. 28 Ağustos 1879'da Diyarbakır, Mamuratü'laziz, Sivas Komiserliği, evvelki gibi uhdesinde kalmak üzere, Rumeli Beylerbeyi payesiyle ve 20.000 kuruş maaşla Sivas valiliğine tayin edildi. Altı ay sonra 1880'de Selanik valiliğine nakledildi. Aynı sene vezirlik rütbesi ile Hariciye Nazırı oldu. Üç ay sonra diğer vükelâ ile birlikte görevinden ayrıldı. (13 Eylül 1880). 1881'de 13.000 kuruş aylıkla Adana, 1885'de ikinci defa Sivas, tahvil talebi üzerine 1886'da Ankara valiliğine tayin kılındı.(6 Temmuz 1886)²¹³. Abidin Paşa'nın Ankara valiliği içeren ferman 11 Ağustos 1886'da vilayet gazetesinde yeyinlandı²¹⁴. Abidin Paşa Ankara'da göreve başladıktan kısa bir süre sonra Ankara'nın nafiâyâ ait işlerini görüşmek üzere

---

²¹³ Pakalın, a.g.e., c.I, s. 161,162

²¹⁴ Ankara Vilayet Gazetesi, No:671, 30 Temmuz 1302 (11 Ağustos 1886).

kendi başkanlığında bir komisyon kurmuştu²¹⁵. Onun döneminde Ankara’da yapımına Aziz Paşa döneminde yapımına başlanan bir Darü’l Muallim açılmış, okulun açılışında iki muallim hanım konuşma yapmışlardır²¹⁶. Ankara’nın bu dönemde önemli sorunlarından biri de kuraklıktır. Ve bu nedenle Eymür Gölü’nün şehre icrası düşünülmektedir²¹⁷. Abidin Paşa’nın valiliği döneminde, özellikle 1886-1887 yılları içerisinde vilayet gazetesinde kuraklıkla ilgili pek çok yazı göze çarpmaktadır²¹⁸. Nafia Nezareti’nden vilayete gelen Elmadağ suyunun Ankara’ya getirilmesi ile Ankara vilayetine gelen yazı bir başka tedbir olarak Elmadağ suyunun düşünüldüğünü göstermektedir²¹⁹. Bu düşünce faaliyete geçirilmiş, suyun şehre getirilmesi ile Ankara’nın su sorunu nisbeten çözümlenmiştir. Ankara’nın büyük bir derdi olan su sorunu gelmiş geçmiş tüm valilerin çözemedikleri veya vazifelerinin kısa sürmesinden dolayı üzerine ciddiyetle eğilemedikleri bir mesele idi. Abidin Paşa valiliği sırasında şehrin bu sorununu halletmek için önemli çalışmalar yapılmıştı. Şehrin en yüksek yeri olan At Pazarı’na tarafından karşılanan Nakşibendi Medresesi önünde yine aynı şekilde som mermerden yapılmış Elmadağı çeşmesi yapılmıştı. Bu sular şehrin büyük su derdine cevap vermiş ve Ankara’yı ihya etmiştir. Ayrıca bu sudan, Hacı Bayram hanesinde bir havuz inşâ edildiği gibi şehrin muhtelif bölgelerine de su verilmiştir. Cumhuriyet dönemine kadar Ankara bu su teşkilatından faydalanmıştır. Abidin Paşa, At Pazarı’na suyun çıkmasını çok arzu

---

²¹⁵ Ankara Vilayet Gazetesi, No:674, 20 Ağustos 1302 (1 Eylül 1886).

²¹⁶ Ankara Vilayet Gazetesi, No:690, 28 Kanun-ı sani 1302 (9 Şubat 1887).

²¹⁷ Ankara Vilayet Gazetesi, No:696, 25 Mart 1303 (6 Nisan 1887)

²¹⁸ Ankara Vilayet Gazetesi No:703, 27 Mayıs 1303 (8 Haziran 1887), No:704, 10 Haziran 1303 (22 Haziran 1887), No 705, 24 Haziran 1303 (6 Temmuz 1887) No:709, 22 Temmuz 1303 (3 Ağustos 1887), No:716 14 Teşrin-i evvel 1303 (26 Ekim 1887), No:717, 11 Teşrin-i evvel 1303 (23 Ekim 1887), No:719, 2 Kanun-ı evvel 1303 (14 Aralık 1887), No: 727, 30 Mart 1304 (11 Nisan 1888).

²¹⁹ Ankara Vilayet Gazetesi, No:788, 16 Ağustos 1305 (28 Ağustos 1889).

etmişti. Mühendisler suyu ancak Cebelağası yokuşunun başına kadar getirmişler, daha yukarı çıkmasına tazyik ve seviye müsait olmadığı için çıkaramamışlardı. Rivayete göre Paşa, mühendisleri toplamış ve suyun bir haftaya kadar Kale önünde yaptırdığı çeşmeden akmasını, aksi takdirde hepsini azledeceğini emir buyurmuştu. Bu tehdit sonuç vermiş ve su bir hafta sonra kale önündeki çeşmeden akıtılmıştı²²⁰. Abidin Paşa Mesnevi'nin 1. cildini Sivas valiliği sırasında Sivas vilayeti matbaasında, 2. cildini ise 1887'de Ankara vilayeti matbaasında yayınlamıştı²²¹. Mesnevinin 3. cildini de 1888'de yine Ankara'da yayınlamıştı²²². Paşa'nın Mesnevi ile uğraşmasını eleştiren bir memur; "*Abidin Paşa'nın telifine himmet buyurmakta oldukları şerh-i latif-i Mesnevi-i Şerif hakkında Muhasebeci Emir Efendi tarafından tariz yollu kasidedir*" başlığı ile bir kaside yazmıştır²²³.

İzmit'ten Ankara'ya kadar yapılacak olan şimendifer hattı onun döneminde Dersaadet tarafından kararlaştırılmıştır²²⁴. 16 Kasım 1892 tarihinde şimendifer Ankara'ya 8 kilometre mesafeye kadar gelmişti²²⁵. 4 Ocak 1893'de ise şimendiferin Ankara'dan Polatlı'ya kadar olan son kısmı da geçici olarak açılmıştı²²⁶. 31 Mart 1893 tarihli gazetede Ankara'dan Kayseri'ye ve Eskişehir'den Kütahya'ya ve Afyonkarahisar'dan geçerek Konya'ya kadar bir demiryolu inşa edilmesi hakkında mukavale şartnamesi yayınlanmıştı. Yani Abidin Paşa döneminde Ankara'da demiryolu yapımı hız kazanmıştı. Ankara valiliği sırasında da kendisine rütbe

---

²²⁰ Şeref Erdoğan, *Ankaram*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s.164,165.

²²¹ Ankara Vilayet Gazetesi, No: 15 Temmuz 1303 (27 Temmuz 1887).

²²² Ankara Vilayet Gazetesi, No:720, 6 Kanun-ı sani 1303 (18 Ocak 1888).

²²³ Ankara Vilayet Gazetesi, No:721, 27 Kanun-ı sani 1303 (8 Şubat 1888).

²²⁴ Ankara Vilayet Gazetesi, No:756, 14 Kanun-ı evvel 1304 (26 Aralık 1888).

²²⁵ Ankara Vilayet Gazetesi, No:924, 4 Teşrin-i sani 1308 (16 Kasım 1892).

²²⁶ Ankara Vilayet Gazetesi, No:929, 23 Kanun-ı evvel 1308 (4 Ocak 1893).

verilmiştir²²⁷.

Abidin Paşa'nın 20 Temmuz 1887 tarihinde vilayet sancakları olan Kırşehir, Yozgat ve Kayseri sancaklarını teftiş ettiği bildirilmektedir²²⁸.

Abidin Paşa 1895 tarihinde Abdülhamit'e yazdığı bir arizada; *"Ankara'da bulunduğum 8 yıl sonunda Ankara, Sivas ve Yozgat bölgeleri için başlıca mesele teşkil eden Ermeni komitelerinin teşekkülü işini vaktinde haber almış ve buna cüret edenleri tamamıyla yakalayıp suçlarını kendilerine söyletmiş ve layık oldukları cezaları vermiş idim. Ankara'dan ayrılışım sırasında yalnız Yozgat'a Ermeni komitelerinin tertibiyle iki İslamın öldürülmesi olayından başka, idare zamanımda vukuat olmamıştır"*²²⁹ demiştir.

Ankara valisi iken aylığına münasip miktar zam yapılmasını padişahın istemesi üzerine maaşının 5000 kuruş ilavesiyle 22.000 kuruşa çıkarılması için 17 Şubat 1887 tarihinde irade çıkmıştı.

13 Mart 1897'de tenkihatında maaşı 19.800 kuruşa indirildi. Aylığı 1900'de 30.000, 1903'te 40.000 kuruşa çıkarıldı. Son memuriyeti Cezayir-i Bahr-ı Sefid valiliği iken, Yemen'e dair verdiği layihalar üzerine İstanbul'a çağrılarak Dahiliye Nazırı'nın reisliği altında toplanan komisyona memur edildi.

Sultan Hamid'e takdim ettiği bir arıza ile payitahtta istihdam edilmeyecek ise de, Hüseyin Hilmi Paşa'nın muvaffak olamadığını ileri sürerek Rumeli Vilayat-ı Selasesi Müfettiş-i Umumiliğini istedi.

Memur edildiği Yemen Islahat Komisyonu Azası sıfatıyla Yıldız Sarayı'nda bulunduğu sırada kalp krizinden 20 Nisan 1906'da öldü. Fatih Türbesi'ne gömüldü.

²²⁷ Ankara Vilayet Gazetesi, No:775, 26 Nisan 1305 (8 Mayıs 1889).

²²⁸ Ankara Vilayet Gazetesi, No:707, 8 Temmuz 1303 (20 Temmuz 1887).

²²⁹ Hayri Orhun, Celal Kasaroğlu, Mehmet Belek, Kazım Atakul, **Meşhur Valiler**, İç İşleri Merkez Valileri Bürosu Yay., Sayı:1, Ankara, 1969, s. 31,32.

Murassa Osmani, birinci dereceden Mecidi, gümüş imtiyaz madalyası almıştı. 1879'da padişah tarafından kendisine bir kılıç ve rovelvör ihsan edilmişti. Ayrıca hizmetlerinden dolayı 1891 yılında eşi Ümmü Gülsüm Hanımefendi'ye Şefkat Nişan-ı Hümâyûnu'nun birinci rütbesinden bir kıtası verilmişti. Yabancı devletlerin bazılarında da nişan almıştı. İyi ahlaklı, ilmi faziletlerle donanmış, dindar, bir zat idi.

Resmi işleri arasında ilmi tetkikatlarla da uğraşır, eserler neşrederdi. Basılmış bulunan eserlerinin en büyüğü ve kendisini en çok tanıtmış olanı "*Mesnevi*" tercümesidir. Mevlana'nın bu meşhur eserinin birinci cildini, altı cilt halinde tercüme ve şerh ettiği gibi "*Kaside-i Bürde*"yi de tercüme ve şerh etmiştir. Ahlâka dair "*Meal-i İslamiye*" , iktisada ait "*Borsa*", Türkçe "*Nahv-ı Arabi*" edebi eserleri, "*Saadet-i Dünya*" adında bir kitabı Türkçe ve Rumca şiirleri vardır. Türkçe dışında Yunanca, Fransızca, Arapça, Farsça olmak üzere bu dört dili de iyi derecede bilmekteydi. Gazetelere de pek çok bend yazmıştır. Ayrıca Devlet-i Aliyye ve sair devletlerin ve düyûnâtı ve istikrâzâtının suret-i akdi ve borsalarda konsolit vesair fonda muameleti hakkında Maarif Nezareti'nin 3 Mayıs 1874 tarihli ruhsatnamesi ile bir teklifi olmuştur. Avrupa devletlerinin usulü gözetilerek hazırlanan Meclis-i Mebusan Nizamnamesi'ni tanzim etti. Yunan lisanında yazdığı eş'arın (vezinli ve kafiyeli sözler) bir kısmını, İstanbul'da yayınlanan Neogolos ve Konstantinopolos gazetelerinde neşretmiştir²³⁰. Rumca şiirleri Nevagolos mecmuasında yayınlanmış, Rumca Manzumeler adlı eseri de İstanbul'da basılmıştır. Arapça'ya vukufunu *Kaside-i Bürde Tercüme ve Şerhi* ve Türklere bu dilin gramerini öğretmeyi amaçlayan *Nahv-ı Arabi* neşirleriyle göstermiş, ilahiyat ve ahlakla ilgili olarak

---

²³⁰ Pakalın, a.g.e., c.I, s. 161-170.

Müdafaa-yı Alem-i İslamiyet (Mısırlı Papaza Reddiye) (İstanbul 1915) Saadet-i Dünya ve Meali İslamiye gibi kitaplar yazmıştır²³¹.

Memduh Paşa

Mazlum Fehmi Paşa'nın oğludur. 1839 yılında İstanbul'da doğdu. Sıbyan Mektebinden sonra bir müddet Bayezid, bir müddet de Valide Rüştîyelerinde okudu. 1855'de mülâzımlıkla Mektûbî Hariciye Odasına girdi. Burada altı sene maaşsız çalıştı. Kaleme girmeden evvel haiz olduğu hocalık rütbesi devam ederken saliseye terfi olundu. 1860'de Sultan Aziz'in cülûsunda 15.000 kuruş maaşla Mabeyn Başkatipliğine tayin olundu. Bu sırada uhdesine mütemayiz rütbesi ve üçüncü rütbeden Mecidi nişanı verildi. 1861'de 4000 kuruş maaşla Amedî Odasına alındı. Bir zabtına memur olmasından dolayı maaşı 6000 kuruşa çıkarıldı. 1872'de 5000 kuruş maaşla ve ulâ evvelliği rütbesiyle Sadaret Mektupçusu olmuş, 1876'da 7000 kuruş maaşla Maliye Nezareti Mektupçuluğuna tayin edilmiştir. 1878'de maliyeye ıslahat icrası ve bazı memuriyetlerin kaldırılarak başka memuriyetlere çevrilmesi üzerine bu görevinden ayrıldı. 2000 kuruş mazuliyet maaşı bağlandı.

1881'de 5000 kuruş maaşla Şûrâ-yı Umûr-ı Maliye Azalığına ve 1882'de maaşıyla Şûrâ-yı Devlet azalığına tayin olundu. 1883'de ikinci rütbeden Mecidi, 1887'de ikinci rütbeden Osmani nişanı verildi. 1887'de bâlâ rütbesiyle ve 17.000 kuruş maaşla Konya valisi oldu. Başka bir vilayete nakli lüzumundan 1889'da maaşıyla Sivas valiliğine nakledildi. Tebdili lüzumuna mebni 1892'de infisal etti. 6000 kuruş mazuliyet maaşı bağlandı.

Sivas vilayetinde bulunduğu sırada Ermeniler tarafından hakkında vuku bulan

---

²³¹ Kırmızı, a.g.e., s.78.

şikayetler nedeniyle 1893'de 17.000 kuruş aylıkla Ankara valiliğine tayin edildi²³².

Görevlendirildiğine dair ferman ile paşanın nutku 1 Ocak 1894'te tarihinde vilayet gazetesinde yayınlanmıştı²³³. Diğer valiler gibi eğitime önem vermiştir. Ankara'da eğitimle ilgili yaptığı çalışmalar nedeniyle Maarif Nezareti'nden Paşa'ya teşekkürname verilmiştir²³⁴. Ayrıca sanayileşmeye yönelik çalışmalar da yapmış ve Ankara'da bir şal fabrikası kurulması çalışmaları başlamıştır. Ayrıca onun döneminde Ankara'da bir de Darü's-Sinâi açılmıştır²³⁵. D. Aslanian isimli seyyaha göre; Memduh Paşa'nın Ankara valiliği sırasında tiftik keçisi ticareti, tiftik keçisinin yurt dışına çıkarılması nedeniyle²³⁶ oldukça zayıflamıştır. Fakat Memduh Paşa'nın Sivas'tan getirerek Ankara'da canlandırdığı halıcılık sayesinde Ankara'da yeni bir endüstri başlamıştır²³⁷. Bu dönemde halı ve şal tezgahları kurulmuş eksik malzemeler

---

²³² .Pakalın, a.g.e., c.XII., s. 33.

²³³ Ankara Vilayet Gazetesi, No:960, 20 Kanun-ı evvel 1309 (1 Ocak 1894)

²³⁴ Ankara Vilayet Gazetesi, No:969, 9 Mart 1310 (21 Mart 1894)

²³⁵ Ankara Vilayet Gazetesi, No:970, 16 Mart 1310 (28 Mart 1894).

²³⁶ Anadolu'nun tabiat zenginlikleri hakkında bir kitap yazan bir Alman subayı olan Kannenberg'e göre tiftik keçisi büyük bir ihtimalle Osmanlılar ile Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmiştir. Yayılma sahası çok geniş olup Merkezi Ankara'dır. En iyi tiftik Beypazarı'nda elde edilir. Tosya ve Çankırı'dakinin de kalitesi iyidir. 1894'te Ankara'da 1.230.000 tiftik keçisi vardır. Bunların herbiri ortalama 1.200 gram yün verir. Dünyaca meşhur bu tiftik 12-15 cm. uzunluğunda olup 30 cm.yi bile bulur. Vaktiyle bu İngiltere ve Fransa'da peruk yapımında da kullanılırdı. Seyyah, 1812'de 1000 tezgahın çalıştığını, bu yünleri işleyen bir endüstri olduğunu, bunlarda 10.000 kadar işçi çalışırken 50 yıldır bu sanayinin tamamen söndüğünü ve Avrupa makine tekniği karşısında, Ankara'da bu sanayiinin yok olduğunu ifade eder. 1897'de ise bu malzeme ham olarak Ermeniler tarafından İstanbul'a yollanmakta, İstanbul'da yıkanma dahil bütün muamelesi yapıldıktan sonra Fransa (bilhassa Raubaix) ve İngiltere'ye sevkedilmektedir. Bir buçuk milyon kilo kadar dışarı yollanmaktadır. Ankara'da mahalle aralarında tek tük tezgah kalmıştır. Tiftik keçisi 1820'de Fransa'da Mont Dore'ye, İspanya'da Escorial'e götürmüşler ise de başarı elde edememişlerdir. 1860-1865 yıllarına doğru tiftik keçileri Güney Afrika'ya götürülerek orada verimli olmuş ve rekabet başlamıştır. Ankara keçisinin başka bir yerde yetiştirilmiş olması, Ankara ticaretini büyük darbe vurmuştur. Bkz: Semavi Eyice, Ankara'dan Uçan Kuşlar, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s.92-93.

²³⁷ Eyice, a.g.e., s. 90-91.

tedarik edilmeye çalışılmıştı. Ayrıca yolların yapımı ve tamiri çalışmaları devam etmişti²³⁸. Ankara'daki başarılı çalışmalarından dolayı Memduh Paşa'ya rütbe tevcih edilmişti²³⁹. Memduh Paşa'nın Ankara'ya geldiğinden beri vilayetin her tarafında pek çok ıslahat ve bir çok düzenlemenin yapıldığını anlatan ve valimizi öven bir yazı da vilayet gazetesinde yayınlanmıştı.²⁴⁰

Ankara valiliği görevinden sonra vezir oldu. 1895'te 40.000 kuruş maaşla Dahiliye Nazırlığına tayin edildi²⁴¹. 1887'den itibaren Konya ve Ankara'da başarılı bir vali olan Mehmet Faik Memduh Paşa, Kasım 1895'ten Temmuz 1908'e kadar, Türk tarihinde en uzun süre Dahiliye nazırı olmuş kişidir. Kendisinden sonraki on üç yılda otuz üç kişinin bu görevde bulunmuş olduğunu belirtmek bu sürenin uzunluğunun anlamaya yardımcı olacaktır²⁴². 1896'da birinci rütbeden Osmani nişanı verildi. Umumi tenkihat meyanında maaşı 1897'de onda bir kesilmek suretiyle 36.000 kuruşa indirildi. 1897'de murassa Mecidi, 1899'da da murassa Osmani nişanı verildi. 1902'de Altın Liyakat madalyası, Hicaz Demiryolu için verdiği ianeden dolayı da 1901'de Hicaz ianesine mahsus Altın madalya aldı 1902'de murassa İftihar nişanı verildi. Yabancı devletlerin bazılarının da nişanları vardı. 1908'de görevinden ayrıldı.

Azlından dört gün sonra evine polis gelip Sadrazamın kendini Bâb-ı Alî'de görmek istediğini söyleyerek birlikte yola çıktılar. Memurlar Bâb-ı Alî'ye götürecekleri yerde Zabtiye Nezareti'ne götürdüler. Halk tarafından emsaline yapıldığı gibi kendisine hakaret edildi. Başına çürük yumurta, kırmızı domates atıldı.

---

²³⁸ Ankara Vilayet Gazetesi, No: 972, 6 Nisan 1310 (18 Nisan 1894).

²³⁹ Ankara Vilayet Gazetesi, No:984, 20 Temmuz 1310 (1 Ağustos 1894).

²⁴⁰ Ankara Vilayet Gazetesi, No:1029, 3 Temmuz 1311(15 Temmuz 1895).

²⁴¹ Pakalın, a.g.e., c.XII., s. 33.

²⁴² Kırmızı, a.g.e., s. 11.

Daha sonra getirilen Bahriye Nazırı Hüseyin Rami, Tophane Müşiri Zeki, Şehremini Reşid Mümtaz ve Mabeyn Başkatibi Tahsin Paşalarla birlikte Harbiye Dairesine nakil olunarak bir odada muhafaza altına alındı. Otuz gün orada tevkif edildikten sonra onlarla birlikte Enkaz-ı İstibdâd namıyla ve Efendi ünvanıyla Büyükkada'ya daha sonra Sakız'a gönderildi. Haklarında verilen karar sureti şöyledir: *“Payitahtta bulunmaları asayiş-i mahalliye ihlal edecek derecede sû-i tesir hasıl etmekte olduğu lede't- tahkik anlaşılan Hükümet-i Hamidiye enkazının evvel emirde 10 Temmuz 1324 tarihinden sonra icra ettikleri intikal ve ferağ muamelatı nazar-i mutalaâyâ alınmamak şartıyla emval ve emlaklarının taht-ı hacze alınması ve rütbe ve nişan ve madalyalarının ref ve istirdadı ile hakkı tekaüdden iskatları ve kendilerinin Memalik-i Osmaniyenin bir kalasında taht-ı nezarette bulundurulmaları, temin-i asayiş ve nokta-i nazarından ehem ve elzem görülmüş olduğundan bilahere elde bulunan vesaik-i müteaddidenin tedkikiyle haklarında hükm-ü kanun icra edilmek üzere iktizasının icrasına Divan-ı Harbi Örfî kararıyla bilistizan irade-i seniyye sadır oldu”*.

1925'de Boğaziçi'nde Kireç burnundaki yalısında öldü. Cenazesi Çarşamba'da İsmet Efendi Dergahı hazirasına gömüldü.

Zeki, nüktedan bir zattı. Şair olduğu gibi nesri de kuvvetliydi. Şiirde Faik mahlasını kullanırdı.

Eserleri şunlardır: Berk-i Sebz (taş basmasıyla 22 sayfadan ve birkaç kaside, manzume ve gazelden ibaret olan bu eser muhteviyatı sonradan Divana naklolunmuştur), Eser-i Memduh (kalemin kılıca rüchanına dairdir), Tercüme-i Hikaye-i Jönevyü, Divan-ı Eş'ar, Bedayi'i Asar (mektuplarının bir kısmını havidir), Fevaran-ı Ezman, Mirat-ı Şu'unat, Tasvir-i Ahval-Tenvir-i İstikbal, Haller-İclaslar,

Kuvvet-i İkbal-Alamet-i Zeval, Esvad-ı Sudur, Yemen Islahatı ve Bazı Mutalaatı, Serair-i Siyasiye ve Tahavvülat-ı Esasiye.

Resmi tercüme-i halinde Fransız hekimlerinden Gabato'nun Hikmet-i Tabiiye'ye dair *Fevr u Fizik* ve *Kızıl Elma Nedir* eserlerini tercüme ettiği yazılı ise de bunların bastırılıp bastırılmadığı belli değildir. Hal tercümesinde bunlardan başka *Edebiyattan Birkaç Parça Evrak-ı Perişan* yazdığı da kayıtlıdır²⁴³. Bazı eserlerinden oluşan “*Tanzimat'tan Meşrutiyete Mehmed Memduh Paşa*” valimizle ilgili yeni sayılabilecek bir yayındır²⁴⁴.

Müşir Mehmet Tevfik Paşa

Mehmet Tevfik Bey 1867 İstanbul doğumludur. 1885'de Mülkiye'den mezun olmuştur. Tercüme odasında iki ay çalıştıktan sonra on iki yıl Mabeyn'de çalışmıştır. Mehmet Tevfik Bey de mabeyn kökenli bir vali idi. İlk taşra görevine Kudüs mutasarrıfı olarak çıkmıştır. Selanik, Konya, Yemen, Bursa valisi olarak görev yapmıştır. Vilayet idaresindeki kariyeri II. Abdülhamit döneminden sonra bitmişse de, sonraki devirde de Cumhuriyet'e kadar maliyeci yönüyle devlet adamlığına devam etmiştir²⁴⁵. Valilere sarayla doğrudan iletişim kurabilmeleri için için telgraf gönderirken kullanacakları özel şifre anahtarları veren padişah Abdülhamit her konuyu ilk elden öğrenmek istemiştir. Bu nedenle valiler ya önce doğrudan padişaha yazmışlar, ya da Bâb-ı Alî'yle yaptıkları her yazışmayı anında padişaha da iletmişlerdir. Mehmet Tevfik Bey'in Selanik valiliğinden alınmasına neden olan kusuru, asayişle ilgili bir olay hakkında Bâb-ı Alî ile yaptığı yazışmaları Mabeyn-i

---

²⁴³ Pakalın, c.XII., a.g.e., s. 33-37.

²⁴⁴ Mehmed Memduh Paşa, Çeviren ve Yayına Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin, *Tanzimat'tan Meşrutiyete Mehmed Memduh Paşa*, 2 Cilt, Nehir Yay, İstanbul, 1990.

²⁴⁵ Kırmızı, a.g.e., s. 82.

Hümâyûn'a bildirmemesi olmuştur²⁴⁶. Selanik'teki memurlardan Fazlı Necip Bey, oraya *Paşa* olmadan tayin edilen ilk vali Mehmet Tevfik Bey'in verimsiz çalıştığını, çalışmalarından netice alamadığını, çekimser kararsız bir tabiata sahip olduğunu, padişahdan da çok korktuğunu yazmıştır. Ona göre; Valinin yaklaşımları hep teoriktir, pratikte hiçbir şey yapmamıştır ve işleri resmiyete dökerek yokuşa sürmeyi tercih ettiğinden vilayeti yönetememiştir. Aynı vali hakkında bir kaymakamı, Tahsin Bey, benzer şekilde olumsuz görüşlerini kaydetmiş, valinin Bulgarlar ve Yunanlılarla ilgili kendisinin verdiği bilgilendirmeleri anlayamadığını, meselelere nüfuz edemediğini, genç olmasına rağmen devlet ve millet işlerini yürütecek kabiliyette olmadığını fark etmiştir. Tahsin Bey'e göre, Tevfik Bey sürekli yorgun ve fikri sürekli meşgul olduğu için Makedonya sorununu dinleyemiyor ve anlayamıyordu. Başkalarına danışmadığı gibi, yaptığı iş de teoriden öteye gitmiyordu. Bursa valisi iken Mehmet Tevfik Bey hakkındaki iddiaları ciddiye alan hükümet, vilayete teftişen bir Şûrâ-yı Devlet üyesi göndermiş ve kendisini savunması için İstanbul'a davet etmiştir. Başka bir vaka da Ankara valiliği sırasında yaşanmıştır. Ankara valisi iken rüşvet talep etmekle suçlanmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli vakfının iki mütevellisinden rüşvet istediği gibi, bu vukuatla ilgili Kırşehirli kaymakamlığından gelen muhaberebatı engellediği ve hatta gelen yazıları değiştirdiği, evrakta sahtecilik yaptığı iddia edilmiştir. Bizzat Dahiye Nazırı valinin rüşvet talep ettiğine, dair delillerin mevcut olduğunu, Kırşehir'den gelen evrakın tahrib edildiğini yazmıştır. Alt düzey memurluklarda çalışan akrabalarının maaşlarının arttırılması yönünde de talepleri vardır²⁴⁷.

Ankara'daki çalışmalarını tespit etmeye çalıştığımız vali ile ilgili diğer valilerde olduğu gibi vilayet gazetesinde haberlere rastlayamadık. Yukarıdaki

---

²⁴⁶ Kırmızı, a.g.e., s. 102 ,103.

²⁴⁷ Kırmızı, a.g.e., s. 61.

bilgiden de anlaşıldığı gibi vali Ankara valiliği sırasında rüşvet iddiaları nedeniyle zor günler geçirmiş olmalıdır. Tefvik Bey'in Ankara valiliğine getirilmesi ile ilgili ferman 9 Aralık 1895 tarihli vilayet gazetesinde yayınlanmıştır²⁴⁸.

Padişah genellikle sadrazamdan usulünce gelen “arz ve istizan buyurulan” adayı ya da adaylar arasından seçtiği birini valiliğe münasip bulmaktaydı. Ankara valisi Tefvik Paşa yaşlılığından dolayı değiştirilmek istendiğinde padişah onun yerine ehil ve muktedir ve sadık bir zatın intihâbını istemişti. Meclis-i Vükelâ, Ankara’da valinin yaşlılığından dolayı görevlerini yerine getiremediğine hükmederek ve yerine iki ismi sultana arz etmişti²⁴⁹.

Selanik, Konya, Yemen ve Bursa valiliklerinde de bulunan Mehmet Tefvik (Biren) Bey, Damat Ferid Paşa ve Ahmet Tefvik Paşa (1920- 21) hükümetlerinde Maliye Nazırlığı yaptıktan sonra, başında bulunduğu divan-ı muhasebâttan emekli oldu²⁵⁰. Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye, Maliye ve Nafia Dairesi Reisliğinde bulundu. 10 Mart 1919’da Ayân Meclisi üyeliğine atandı. 16 Mart 1919’da Maliye Nazırlığına getirilen Mehmet Tefvik Bey, 1 Ağustos 1921’de Şûrâ-yı Devlet Reisliğine atandı. Mehmet Tefvik Bey, Ticaret Mektebi’nde, Hukuk Mektebi’nde, İnas Darülfünûn’unda öğretmenlik yaptı²⁵¹. Akademisyenlik hayatı yirmi yıl daha devam etmiştir. İktisat hocası olarak ordinaryus profesörlüğe yükselmiş ve üç ciltlik *İktisat Prensipleri* I-III (İstanbul: Yüksek Mühendis Mektebi Matbaası, 1930-1940)’ni kaleme almıştır. Milletlerarası Akademik Tarih Araştırmaları Derneği’nde aza olan Tefvik Bey Fransızca, İngilizce, Almanca ve Arapça dillerine hakimdi.

---

²⁴⁸ Ankara Vilayet Gazetesi, No:1049, 27 Teşrin-i Sani 1311(9 Aralık 1895).

²⁴⁹ Kırmızı, a.g.e., s. 48.

²⁵⁰ Kırmızı, a.g.e., s.79.

²⁵¹ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi**, Ankara, 1998, c.II, s. 180.

Cevad Bey(Mehmet)

1865 yılında İstanbul'da doğmuştu²⁵². Mehmet Cevad Bey'in babası Servi/Edirne eşrafından Ahmet Necati Bey idi. Mehmet Cevad Bey sıbyan mektebi ,Muallim-i Mahsus ve Mekteb-i Mülkiye mezunudur. Bazı valiler taşra idaresindeki kariyerlerine Mabeynde katıplık yaptıktan sonra başlamışlardır. Mehmet Cevad Bey, Mekteb-i Mülkiyeden mezun olduktan sonra (1885) Bâb-ı Alî'deki tercüme odasında çalışmaya başlamış ve dört yıl sonra Mabeyn'e çağırılmıştır. Mabeynde on iki yıl katıplık yaptıktan sonra Kudüs mutasarrıfı olarak taşraya çıkan Cevad Bey (1901-1903), daha sonra sırasıyla Ankara, Konya ve Adana'ya vali olmuştur²⁵³.

Ahmet Reşid Bey

Ahmet Reşid Bey 1880'de Edirne'de doğdu. 1888'de Mekteb-i Mülkiye'den mezun oldu. Mekteb-i Mülkiye'de beş yıl muallim muavini olarak çalıştı. Daha sonra Mabeyn'e geçerek burada da on iki yıl çalıştı. Daha sonra Kudüs mutasarrıflığına gönderildi (1904-1906). Daha sonra Abdülhamit'in (1906-1907) Manastır ve Ankara valiliği yapan Ahmet Reşid (Rey) İttihat ve Terakki döneminde Aydın'ı yönetmiştir. Ayrıca Halep valiliği de yapmıştır.

Ahmet Reşit Bey ile birlikte son üç Ankara valisinin ortak özellikleri göze çarpmaktadır. Birinci ortak özellikleri Mülkiye mezunu olmalarıdır. İkincisi üçünün de Mabeyn'de çalışmış olmalarıdır. Üçünün de Mabeyn hizmetinden sonra Kudüs'e vali olarak gönderilmesi mabeyn orijinli valilerin, doğrudan Dahiliye Nezareti'ne bağlı mümtaz bir sancak olan Kudüs'te görevlendirildiklerini göstermektedir. Padişah, üç din için de büyük bir öneme sahip olan Kudüs'e siyonist akımın başlattığı göçlerden dolayı bu sancağa özel önem vermiş ve burayı dini bir cazibe

²⁵² Kırmızı, a.g.e., s. 83.

²⁵³ Kırmızı, a.g.e., s. 69,71,74,82,83.

alanından idari bir merkeze dönüştürmeye çalışmıştır²⁵⁴. Bu özelliklere sahip valilerin şehrimiz açısından önemi ise üçünün de incelediğimiz tarihler arasındaki ardarda Ankara valisi olmalarıdır.

Nazarriyat-ı Edebiyye (2 cilt) gibi özgün edebiyat eserleri verdiği gibi, Jean Racine'den 5 ciltlik tiyatro çevirileri yapmış ve Virgil'in, Eneide (2 cilt) adlı meşhur kitabını da Türkçe'ye çevirmişti. Ahmet Reşid Bey aynı zamanda şair, Mekteb-i Sultani'de edebiyat muallimi ve Hüseyin Nazım mahlasıyla Servet-i Fünûn'da yazan bir gazeteci idi.

Mustafa Nuri Bey

II. Abdülhamit döneminin güçlü isimlerinden Arap İzzet Paşa'nın kardeşidir. Kısa bir müddet Şam Meclis-i İdaresinde hizmet ettikten sonra Kerek murasarrıfı ve Musul valisi olmuştur. Aynı zamanda Abidin Paşa'nın damadıdır. İlk ve orta öğrenimini Kandiye'de görmüştür. Esasen taşra kökenlidir .A. Kırmızı, s.79'da Mustafa Nuri Bey'den yedi vilayette valilik yapan , Selim Sırrı Paşa'nın kardeşi ve Abidin Paşa'nın torunu diyerek bahsetmiştir. Torunu mu damadı mı olduğu konusunda eserde bir çelişki vardır. Mustafa Nuri Bey'in Yezidiler hakkında *Abede-i İblis* (İstanbul ,1910) adlı bir risalesi vardır.²⁵⁵

Mustafa Nuri Paşa, Mithat Paşa'nın yetiştirdiği devlet adamlarından birisidir. Aydın, Prizren ve Tuna vilayetlerinde memuriyet hayatına başlamış, Bağdat, Girit ve Adana vilayetlerine mektubcu olmuştur. Mutasarrıf olarak Gelibolu, Sakız, Canik ve Siroz'da (Haziran 1882- Temmuz 1897) bulunan Mustafa Nuri Paşa, kısa müddet Ankara vali muavinliği yaptıktan sonra tekrar mutasarrıf olarak, bu sefer Dedeğaç sancağına gönderilmiştir. (Mayıs 1898-Nisan 1900). Tedavi için gittiği

²⁵⁴ Kırmızı, a.g.e., s. 82.

²⁵⁵ Kırmızı, a.g.e., s.78, 62, 70 ,71, 79.

Avrupa'dan dönüşünden sonra sırasıyla Musul, Diyarbekir, Mamuretülaziz, Erzurum, Ankara ve İşkodra valisi olmuş ihtilalden sonra Sivas vilayetine atanmıştır²⁵⁶. Mustafa Nuri Bey 1907 yılında Ankara valiliğine atanmıştır²⁵⁷. Meşrutiyetin ilanından sonra Hazine-i Hassa Nazırlığı'na getirildi. 27 Aralık 1908'de Ayân Meclisi üyeliğine atandı. 1923'de vefat etti²⁵⁸

3.4. Vilayet Umum Meclisi

Vilayet Umum Meclisi 1864 yılında hazırlanan Tuna Vilayet Nizamnamesi ile vilayetlerde oluşturulması istenilen bir meclisti. Nizamnamenin fasl-ı salis kısmında *Vilayetin Umur-ı Hususiyesi* başlığı altındaki 27.-30. maddelerde nasıl oluşturulacağı ve görevlerinin neler olduğu açıklanıyordu. Buna göre bu meclisin de başkanı vali idi. İki Müslim ve ikisi Gayri Müslim olmak üzere her sancaktan seçilip gönderilen azalar ile, yılda bir kez toplanacaktı. Toplanma ve müzakere süresi kırk günü geçmeyecekti. Meclisin görüşeceği konular 29. maddede şöyle sıralanmıştı: “*Meclis-i Umumi Vilayet evvelen dahil-i vilayette bulunan turuk-ı sultaniye (devlet yolları) ve kaza ve kurada bulunan turuk-ı hususiyenin(kaza ve köyleri birbirine bağlayan özel yollar) tesviyye ve muhafazası ve bu hususlarda elviye ve kaza ahalisinin müstediyyatının tedkik ve müzakeresi saniyen muhafaza-i turuka dair hususatın mütalaâsı salisen umur-ı ziraat ve ticaretin tevsii ve teshiline dair keyfiyatın müzakeresi rabian elviye ve kaza ve kura virgülerinin tadil ve tesviyesine dair hususatın mütalaası maddelerine memurdur*”. Görüldüğü gibi Vilayet Umum Meclisi, yol yapımı, yolların korunması, ziraat ve ticaret konuları ile

---

²⁵⁶ Kırmızı, a.g.e., s. 80.

²⁵⁷ Kırmızı, a.g.e., s. 90.

²⁵⁸ Güneş, a.g.e., s. 142.

vergi meselesine dair konuların görüldüğü bir meclisti.

Her sancaktan gelecek azalar sancakları ve kazaları ile ilgili sorunları dilekçeleri ile meclise arz edeceklerdi. Vali hangi maddelerin mecliste görüşülmesini emreder ise o maddelerdeki konular mecliste müzakere edilecekti. Ayrıca vilayet menfaatine olan bir konuyu vali doğrudan doğruya ortaya koyar ise o konu da müzakere olunacaktı. Meclis-i Umumi yalnız müzakere ve görüşülen konuları oylamaya memur idi. İcraat ise hükümete aitti. Meclis-i Umumi kararlarını içeren mazbatalar vali tarafından hükümet merkezine arz ve tebliğ olunacaktı. Hükümet merkezinden buyurulacak emir ve irade-i seniyye üzerine yapılmasına müsaade edilen maddeler icraya konulacaktı²⁵⁹. 1871 Vilayet Nizamnamesi'nin fas-ı evvel kısmınının 62. maddesinde de meclisin görevleri ve görüştükleri konular 1864 Nizamnamesi maddelerine benzer şekilde sıralanmıştı. 62. maddeden 76. maddeye kadar Meclis-i Umumi'ye ayrılmıştı.²⁶⁰

Ülkenin her tarafından merkeze ulaşan istekler, ilgili komisyon ve bakanlıklara iletilir, bayındırlıkla ilgili olanlara öncelik verilerek, Dâr-ı Şûra'da görüşme konusu yapılırdı. İsteklerden yerinde görülenlerin gerçekleştirilmesi için mali destekle birlikte proje ve teknik yardım da gönderilerek uygulamaya konulurdu.

Vilayet Umum Meclisi'nin toplantısı herkese açık değildi. Gizlilik genel kuraldı. Yaptırım yetkisi olmadığı gibi özel bütçesi de yoktu. Alınan kararların ve önerilerin İstanbul'a iletilmesi için bazen meclis üyelerinden birkaçı görevlendirilir, gidiş yollukları vilayet gelirlerinden sağlanırdı. Dönüş için kendilerine hazine tarafından yolluk ve yevmiye ödenirdi. Meclislerin tüzel kişiliği yoktu. Daha sonra

---

²⁵⁹ Seyitdanlıoğlu, "Tuna Vilayeti Nizamnamesi", s.73,74.

²⁶⁰ Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri VII: 1871 Vilayet Nizamnamesi", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, c.5, S.6, Kasım 1996, s. 89-91

kurulacak olan il özel idarelerinin sahip olduğu olanakların tümünden yoksundu. 1871 yılında bütün vilayetlerde bu kurulların faaliyete geçtikleri, aldıkları karar ve önerileri hükümete ileterek uygulanması için çaba gösterdikleri görülmektedir²⁶¹.

Verdiğimiz bu bilgiler doğrultusunda Ankara vilayetinde de Vilayet Umum Meclisinin çalışmalar yaptığı görülmektedir. Ankara Vilayet Umum Meclisi, ilk toplantısını 13 Şubat -5 Mart 1869 tarihleri arasında yapmış, alınan kararları ise 13 Mart 1869'da tutanağa geçirerek mühürlemişlerdi. Ankara Vilayeti Umum Meclisi, vali, defterdar, hakim, müftü, mektubi, muavin ile birlikte aza olarak biri Gayri Müslim, üçü Müslim Ankara azası, dördü de Müslim Kayseri azası ile, Yozgat sancağından üç Müslüman aza olmak üzere on sekiz katılımla toplanmıştı. Bütün üyeler, aldıkları kararların altına mühürlerini basmışlardı. (Mühürlerden isimleri okumak mümkün olmadı). Bu sırada Ankara valisi Hacı Ali Paşa idi. Belgeden anlaşıldığı üzere, vilayetimize merkez sancağı dışında iki sancak bağlıydı ve her ikisi de meclise üçer temsilci göndermişlerdi²⁶².

1869 tarihinde Ankara Vilayeti Umum Meclisi'nin görüştüğü konuları ve aldıkları kararları vilayetimizin incelenen tarihler arasındaki sorunlarını göz önüne serdiği için özetleyerek veriyoruz.

Ankara'da üretilen ürünlerin denize ulaştırılması gerektiği, bunun için yola ihtiyacı olduğu, yolların çok bozuk olduğu belirtilerek hem yolların düzeltilmesi ve yapılması hem de şimendifer yapılması düşünülmüş ise de ikisinin birden yapılması güç olacağından bu senelik yol yapımı uygun görülerek, demir yolunun yapımı konusunun ertesi seneye bırakılması uygun görülmüştü.

---

²⁶¹ Çadırcı, Anadolu Kentleri, s. 262.

²⁶² B.O.A. İ.Ş.D. 14/645, 29 Zilkade 1285 (13 Mart 1869) 5 varakalık belge, 2 üst yazısı ile birlikte Ek-3'de verilmiştir.

Ankara sancağına bağlı Keskin kazasında bulunan Kalecik Keskini ile Yahşiyân köyü arasında Öz tabir olunan yerde, posta tarikleri olduğu halde kışın etraftan gelen sular yolu bozmakta, kaza ve köy arasındaki Demürlübel denilen yol ile Keskin kurasından Geçili köyünün ve Seferihisar köyünün dört tarafından kışın hayvan geçirmek ihtimalinin olmadığı ve yol bozukluğu sebebiyle ahalinin mahsulatı başka yerlere nakledemediği, bu bölgedeki yolların yol yönetmeliğine uygun olarak ahalisine yaptırılmasına karar verildiği gibi, Yozgat'a tabi Boğazlıyan ve Kayseri'ye tabi Develi ve İncesu nahiyelerinden Kayseri'ye giden yollardan Boğazlıyan ve İncesu yolları, Kayseri ile Samsun ve Bozok ve Adana ve Konya ve Niğde ve Mersin sancak ve iskelelerinden Kayseri'ye işleyen tüccar vesairenin en işlek yolu olup, Develi yolu ise ahaliye geçit vermeyip ve onları Boğazlıyan ve İncesu yollarını kullanmaya mecbur bırakıyordu. Bu nedenle Boğazlıyan yolunun Samangediği isimli yerden Kayseri'ye kadar olan sekiz saatlik yerinin Boğazlıyan ahalisine ve Kayseri ile Develi ve İncesu yolunun da Kayseri ve İncesu ahali tarafından düzeltilmesine, ayrıca Yozgat'a tabi Çorum kasabasına beş saatlik yerde bulunan Kırkdilim isimli mahalde bulunan Osmancık yolunun bozukluğu nedeniyle ilk baharda yapımına başlanacağı kararlaştırılmıştı.

Ankara'da ziraat ve ticaretin gelişmemesinin sebeplerinden birisinin bakımsızlıktan harap durumda olan köprüler olduğu belirtilerek, Osmancık köyünün tarlalarının Kızılırmak nehrinin öte tarafında olduğu, köylünün tarlalarına geçecek köprülerinin olmadığı bu nedenle kadın ve erkeklerin suların mümkün mertebe çekildiği zaman üryan ve perişan olarak boğazlarının çukuruna kadar su içinde tarlaya geçerek sel önünden binbir güçlükle toplayabildikleri çok az bir mahsulat ile yetinmeye çalıştıkları belirtilmekte idi. Yine Yozgat'a bağlı Konur nahiyesinin Köprü

karyesindeki Çeşgir köprüsünün çok harap olduğu, Bozok Sancağına tabi Salmanlı nahiyesinde, Abdülcabbarzade Fettah Bey merhumun Delice nehri üzerinde yaptırmış olduğu iki adet büyük köprü ile Yozgat ve Sungurlu kazalarında Abdülcabbarzade Mustafa ve Fettah Beylerin yaptırdığı köprüler üzerinden geçmek oldukça tehlikeli bir hal almış, Boğazlıyan yolunun ortasında bulunan Çokgöz köprüsü de biraz daha ihmal edilirse tamiri mümkün olmayacak duruma geleceğinden bunların tamir ve inşası ile ilgili kararlar alınmıştı. Buna göre; Yahşyanlıların arazileri ile tarlaları arasında yeni bir ahşap köprü inşasına ve Konurlular Çeşgir Köprüsünü yaptırmaya muktedir olmadıklarından bunların süratle tamir ve inşası için mahallerine tebligat yapılması ve Fettah Bey merhumun Delice nehri üzerindeki iki köprüsünün Evkâf-ı Hümâyûn Hazinesine yaptırılması ve daha sonra Mustafa ve Fettah Beylerin vakıfları hasılatından karşılanmasına karar verilmişti. Çokgöz köprüsünün ise tamiratının 30-40 bin kuruşa mal olacağı bunun Zamantı suyu için masrafta bulunan Kayseri halkına yüklenmesinin ağır olacağı belirtilerek bu işin belediye hazinesine bırakılması kararlaştırıldı.

Yozgat Sancağı ahalisinin refah ve rahata ulaşmasını engelleyen bir başka sorun Rişvan Aşireti idi. Kızılkoca ve Salmanlı nahiyelerine tabi ve iki üç bin haneyi içine alan otuz kırk kadar köy halkının eski ziraatgahı olan geniş arazi civarından akan Delice nehrinden açılan harklar ve bendler vasıtası ile su ayırarak her türlü mahsül ün yetiştirildiği bu bölge, Rişvan Aşiretinin tasallutundan dolayı otuz seneden beri işletilmemiş, bend ve harklar bile tamamen kapanmıştı. Daha sonra yapılan iskan faaliyeti sonucu bölgede emniyetin sağlanması üzerine bendler ve harklar köylüler ve Rişvanlılar tarafından tamir edilerek açılmıştı. Toprakların lüzumu kadarının Rişvanlılara verilmesi ve kalanının satılması halinde sağlanacak

menfaatlerin çok olacağı belirtilmişti. Kayseri'ye yarım saat mesafede olan Sarmısaklı nahiyesinin yolları yapılırsa, nehrin ağzına gelen mahsullerin harap olmayacağı ve iki tarafında belirtilenlerin yapılmasına hazır olduğu belirtilmişti. Ankara Sancağı'na tabi Kalecik Keskini kazası dahilindeki, Denak Keskini nahiyesindeki, Gazili karyesinden cereyan eden Delice nehrinden bir bend açıldığı takdirde 2000 dönüm kadar boş arazinin canlanacağı belirtilmişti. Yozgat Sancağına tabi Çorum kasabasının doğusunda bulunan Çomar ve İçeridere isimli yerlerden boşu boşuna cereyan eden birer değirmenlik sulardan birer bend ve hark açılacağı ve böylece araziden otuz kırk kat fazla verim alınacağı belirtilerek ilk baharda harklarla Sarmısaklı nehri mecrasının tamir edilerek açılması ve bir de Sakarya nehrinin Ankara Sancağına tabi Seferihisar kazasına bağlı altı, Günyüzü nahiyesine bağlı altı köyün toplam on iki köyün önünden geçip giderken etrafında bulunan arazinin susuzluk nedeniyle kuru mahsülden başka bir şey vermemesinin, üzücü bir durum olduğu belirtilmişti. Eğer arazide su olsa her türlü mahsülün ekilebilmesi yanında bir hayli dut vesair ağaçların yetiştirilebileceğinden bahsedilerek masrafı köylerin ahalisinden karşılanmak suretiyle bir nefer dolap ustasının gönderilmesi Amasya Merzifon'a yazılarak istenmişti.

Ankara'da şeker kamışı yetiştirilebileceğinden Ankara'da bir şeker fabrikası yapılması, Kayseriye'de ise hem şeker hem de aba fabrikası yaptırılması hakkında meclisin yaptığı müzakereler sonucunda Ankara ve Kayseri muteberanından birer kumpanya teşkil olacağına dair verilen teminata göre kumpanyaların şekli, fabrikaların masraflarının hesap edilmesinden sonra, önce fabrika ilmini bilir bir ustanın bulunmasıyla beraber bu konudaki görüşler Nafia Nezareti'ne bildirilmişti.

Kayseri'de afyon, kendir, keten ve pamuk ziraatinin bilinmediği oysa

bunların en gerekli ve ahali menfaatine ürünler olduğu, Ankara'da da iki sene öncesine kadar bilinmediği ancak bunların ziraatinin teşviki üzerine bu sene 15.000 okka kadar afyon hasıl olduğu bunun Kayseri'de de yetiştirmek için ahali ziraate alışincaya kadar, afyon, kendir, keten ve pamuk mahsulatının sancaktaki yüz dönümünün üç sene aşardan muaf tutulacağı, lüzumu kadar keten ve kendir tohumuyla bunların ziraatini bilen birer adamın gönderilmesinin Kastamonu vilayetine yazıldığı belirtilmişti. Pamuk ve afyon tohumlarıyla ustası da Ankara'dan getirilecekti. Ayrıca Çorum kasabası ile Hüseyinabad nahiyesine yeterli miktarda afyon gönderileceği belirtilmişti.

Ankara'da en önemli ticaret aracı olan tiftik keçisi başka yerlerde yetişmiyor ise de Kayseri'nin Erciyes Dağı civarında olan Uzunyayla eteklerinde yetiştirilmiş olması nedeniyle Ankara'daki en meşhur olan mahaller hububatından yüz tane tiftik keçisinin ve bir çobanın güz mevsiminde Kayseri'ye gönderilmesi kararlaştırılarak bu hayvanların ve alınması ve gönderilmesi hakkında Günyüzü, Ayaş, Beypazarı ahali ile söyleşilmiştir.

Ankara vilayeti Anadolu'nun ortasındaki şehirlerin en büyüğü olup halkı da fazla olduğu halde birkaç çeşmeden başka suyu olmadığı gibi çamaşırlarını civardaki çayırları yıkarlardı. Susuzluk nedeniyle ağaç bile yetiştirilememekteydi. Yaz mevsiminde ise halk susuzluktan ve şiddetli hararetden bin türlü hastalığa yakalanırdı. Bu büyük şehirde toplam üç hamam vardı. Bunlardan Karacabey Hamamı bu susuzluktan dolayı harap olunca ahali acınacak derecede müşkül duruma düşmüştür. Bu hamamın suyunun, Ankara'ya on iki saat mesafede bulunan Elmadağı'ndan geldiği, bu su yolunun da zamanla bozulduğu, tamirine hamamın vakfının müsaid olmadığı, Ankara hanedanından Abdi Bey birkaç sene önce şehrin

20 dakikalık yakınına kadar olan yolları tamir ettirmiş ve suyu oraya kadar getirmiş ise de su hamama verilmiş ve ona bağlı yedi çeşmeden su aktarılmış ancak bununla sorunlar bitmemiş ve bu suyun daha muntazam bir şekilde verilmesi ve çeşmelerin on beş arşın daha yukarıya çekilmesi ve suyun hisar içinden şehrin her tarafına dağıtılması, keşifden sonra bir üç yük kuruşa ve ve sonunda dört yük kuruş masrafla olacağı ve bunun halkı çok memnun edeceği belirtilerek padişahın halkı bu durumdan kurtarması istenmekteydi. Hamamın tamirinin ise on veya on iki senelik imtiyaz ile hamam vakfının muhasebesine takdim olunacağı, hem suyun hem hamamın tamirine bakmak için imtiyaz meselesinin icab eden muamelesine emir bildirilmesi istenmektedir.

Kayseri merkezinde içme suyu sıkıntısı olmasa da etrafında bulunan büyük köyler ise susuzluktan muzdarip ve perişandı. Çocuklar bir yudum suya muhtaçtı. Gayet verimli ve her mahsulün yetiştiği iki milyon dönüm arazide dahi kuraklık ve susuzluktan dolayı en adi mahsulün bile yetişmediği, Kayseri'ye on beş saat mesafede olup Sivas sancağına bağlı olan Aziziye kaymakamlığı içinden ve Kayseri'nin doğusundan akan Zamantı suyu buralar için kazanç sağlayacağı gibi sahipleri elinde bulunan, bir milyon dönüm kadar arazi şimdiki halinden yirmi kat fazla servet ve kıymeti olacağı, ve boş olan yedi sekiz bin dönüm arazinin satışında ise devlet hazinesine kırk kat daha fazla menfaat sağlayacağı belirtilmişti. Sözü edilen hususların gerçekleştirilmesi için şimdiye kadar bir çok görüş belirtilmiş ve girişimde bulunulmuşsa da hepsi yarım kalarak tamamlanamamıştır. Mesela; Şehbender Hacı Halil Efendi ile müteveffa Beyler Oğlu Agob tarafından hükümete başvurularak, sulanacak arazinin kumpanyalarına verilmesi, bu araziden alınacak aşarın uzun bir müddet kendilerine bırakılması şartı ile gereken önlemleri alarak

araziyi sulayabileceklerini ifade etmişlerse de, şartları devletçe ağır görülmüş ayrıca oğlunun vefatı ile bu girişim sonuçsuz kalmıştı. Halbuki arazisi sulanacak halkın yapılacak masraflara katılması ile bu işin çözülebileceği, tahmin edilen dört bin keseeye yakın paranın yüzde yetmişinin sulanacak tarlası olanlardan, yüzde otuzunun ise arazisi olduğu halde sudan yararlanamayacaklar tarafından karşılanarak sağlanabileceğini halk uygun görmekteydi. Eğer buna imkan ve izin verilirse Kayseri bugünkü konumuna oranla yüz derece daha ileri gidecektir denilmekte idi.

Bağımsız vilayetlerde Menafi ve Emniyet Sandıklarının açılmasının nedenleri Ankara Vilayeti için de geçerli olup açılacak sandıkların sermayeye ihtiyacı olacaktı. Bu yıl, halkın daha önceden yükümlü tutulduğu vergileri olduğundan sandıklar için ayrıca para istemek halkı zora sokacağından, ileride faizinden ve diğer yollarla sağlanacak gelirden yararlanmak mümkün olacaktı. Aşardan yüzde on alınmaya başlanıncaya kadar, üç sene geçerli olmak üzere 1869, 1870, 1871 yıllarında Yozgat ve Ankara sancaklarında yalnız hububatdan yüzde on beş ve Kayseri'nin eşcar ve kürümünden yüzde on iki buçuk ve hububatından yüzde on üç ve dörtte bir öşür alınıp eşcarın yüzde onu ve hububatın yüzde on iki buçuğu hazineye kalarak Ankara ve Yozgat hububat öşrünün iki buçuğu ve Kayseri eşcar ve kürüm öşrünün kezalik iki buçuk ile hububat öşrünün dörtte birinin yarısının Menafi Sandıklarına verilmesi uygun görülmüştü. Kayseri hububat öşrünün yarısının dörtte birinin alınması ile beraber eşcarından eşcarından dörtte bir alınarak (Kayseri'nin) iki yönden Ankara ve Yozgat'a benzememesi (dikkate alınarak) Kayseri ahalisinin çoğunda tarla olmayarak yalnız bağ ve bahçe bulunmasından hareketle eşcar ve hububattan alınacak şey hububatın tam ve dörtte biri miktarına tekabül ettiğiinden bu vilayet öşrünün 1869 senesinden itibaren bu şekilde ihaleye verilmesi ve sandıkların

açılmasını öneriyorlardı.

Meclisin amacının halkın memlekette ihtiyaç duyduğu bayındırlık, onarım, medeniyete dair ve şimdiye kadar akıllara gelmeyen ve hiç kimse tarafından hayal edilmeyen menfaatlerin padişahın müsaadesiyle istendiği belirtildikten sonra yapılmasına ve onarılmasına karar verilen yollar ve suların tamir ve inşasına bakacak bir mühendise ihtiyaç olduğu, Ankara hamamının imtiyaza verilerek tamiri verilecek emre bağlı olduğundan daha önce istenilen mühendisin hemen şu günlerde gönderilmesi ile adı geçen hamam hakkındaki padişah buyruğunun bildirilmesi istenmişti.

10 Mayıs 1869 tarihinde Ankara Meclis-i Umumisi'nde cereyan eden görüşmeleri içeren mazbata, Kadızade İbrahim Efendi ve Kolbesnek Ağa'ya verilmiş ve mazbata bu kişiler tarafından Şûrâ-yı Devlet Nafia Odasına getirilmişti. Maliyeyi ilgilendiren bir maddesi dışında Nafia ile ilgili bölümler burada okunup görüşülmüştü. Yazılan yazıda Şûrâ-yı Devlet Nafia Dairesi, Nafia Odası başkanı ve üyelerine ait altı mühür bulunmaktaydı. İki üye ise toplantıya katılmamıştı. Ayrıca muhalefet eden bir üye bulunmaktaydı. Ankara Vilayet Umum Meclisi'nin görüş ve önerileri, Şûrâ-yı Devlet Nafia Odasında görüşülmüş ve ne yapılması gerektiği kararlaştırılmıştı. Buna göre; inşa edilecek demiryolu için demir ve diğer lazım gelen masrafların karşılanması devletten istense ve yol için gerekli kereste ve iş gücünü ahali karşılasa da köyler ve kasaba arasındaki yolların fenalığı ikisinin birden ele alınmasını engellemekte ayrıca ikisi birden ahaliyi kendi işlerinden men edeceğinden demiryolu yapımının gelecek yıla ertelenmesi uygun görülüyordu.

Bu sene, Ankara sancağına tabi Keskinler kazasında bulunan Kalecik Keskini ile Yahşiyân köyü arasında Öz tabir olunan posta yollarının ve bu kaza ile

Bala arasındaki Demirlibel yolunun ve Keskin köylerinden Geçili köyünün ekili arazilerinden köye kadar olan yerlerin yol yönetmeliğine uygun olarak ahali tarafından bedenen hizmet edilerek yapılması ve Demirlübel yolunun araba yolu diğerlerinin adi olmak üzere düzeltilmesi kararlaştırılmıştı.

Yozgat'a tabi Boğazlıyan ve Kayseri dahilinde bulunan Develü nahiyeleri yolları ile İncesu nahiyesinden Kayseri'ye giden yolun nahiyelerin ahalisine yaptırılması ve Yozgat sancağına tabi Çorum kasabasının Osmancık yolunun da düzeltilmesi için daha önceden istenen mühendislerin gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

Vilayette bulunan harap köprülerden ikisinin ahali ve birkaçının vakıfları tarafından tamiri kararlaştırılmış ise de Boğazlıyan yolunda bulunan Çokgöz köprüsünün tamiri için 30-40 bin kuruşa ihtiyaç olduğu ve bu masrafın belediye sandığına terk olunan vergilerden karşılanarak köprünün tamir edilebileceği düşünülmüştü.

Kayseri etrafında bulunan köylerin susuzluk çektiği ve iki milyon dönüm arazinin kuraklıktan dolayı metruk hükmüne girmiş olduğu ve Kayseri'nin doğusundan akan Zamantı suyunun buraya verilmesi durumunda arazinin su sıkıntısı kalmayacağından bunun masrafları olmak üzere tahmin edilen dört bin keseye yakın meblağın yüzde yetmişinin su üzerinde tarlası olanlar ve otuzunun arazisi olmayıp, sudan istifade edenler tarafından yapılmasına mahallince istek gösterilmesi nedeniyle bu sene icra edilmesine karar verilmişti. 85 (1869), 86 (1870) ve 87 (1871) senelerine mahsuben Yozgat ve Ankara sancaklarının yalnız hububatından yüzde on beş ve Kayseri için ağaç ve kürümetten on iki buçuk ve hububatından yüzde on üç dördte bir öşür alınıp, ağacın yüzde on ve hububatın yüzde on iki buçuğunun hazine için ayrılması ile Ankara ve Yozgat öşür hububatının iki buçuk ve Kayseri eşcar ve kürümünün(bağ kütüğü) öşrünün iki buçuk ile hububat öşrünün dördte birinin

yarısının toplanarak hasılatı ile 85 (1869) senesinden itibaren Menafî Sandıklarının açılması uygun görülmüştü.

Ankara'nın mahsulatının sürat ve kolaylıkla sahile nakli için bir muntazam ve mükemmel yolun açılması lüzumu açık ise de tetkikat ve keşfe muhtaç olması nedeniyle bu düşüncenin şimdilik ertelenmesi ile vilayet dahilinde bulunup düzeltilmesi gerekli olan yolların yapılması hakkında belirtilen görüşler uygun olduğundan vilayetten önceden yapılan talep üzerine gönderilmeleri bahara kalan bir mühendis ile iki konduktorun hemen seçilip tayinleri konusunun Nafia Nezareti'ne havalesi uygun görülmüştü. Belediye sandıkları sermayesi şehir ve kasaba dahilinde bulunan mahallerin düzenlenmesine ait olduğundan başka şeylere sarfı caiz olmayacağından Çokgöz köprüsü için gerekli olan kerestenin ahali tarafından verildiği ve nizamına uygun olarak beden hizmeti yapıldığı takdirde masrafların devletten karşılanması şartıyla keşfin icrası ve Zamantı Suyu bahsine gelince bunun gerçekleştirilmesi ile etraf ve civarda bulunan arazinin hayat bulacağı ve ahalinin susuzluktan kurtulacağı açık ise de işin büyüklüğüne nazaran nerelere harklar açılacak ve ne miktar masraf olacak layıkıyla bilinemediğinden ve boş yere akçe sarf edilmemesi için bunun öncelikle keşfettirilmesi lazım geleceğinden bu hususun gidecek mühendislerden birine havalesi ile işin etraflıca incelenmesi gerektiği vurgulanmıştı.

Menafî Sandıkları için öşür namıyla ve diğer adlarla ahaliye vergi yüklenmesi caiz olmayacağından ve Tuna Vilayetince yapılan usule göre orada kurulmuş olan sandıklar sermayesinin büyük kısmı çift başına birer ikişer dönüm yer ekilerek onun hasılatının toplanıp satılarak elde edilen akçeler oduğu ve bu sandıkların her vilayette kurulması için verilen karar gereği sermayelerin bu yolla ve mümkün

olmayan yerlerde diğere icra olabilecek yollarla elde edilmesi lazım gelip Ankara vilayetince dönüm itibariyle sandıklar için sermaye tedariki dahi imkan dahilinde bulunduğundan bu yöntemin uygulanması uygun görüldüğünden, icrasına başlanması valiye bildirilmiş ise de son sözün padişaha ait olduğu belirtilmişti.²⁶³

16 Mayıs 1869'da yani Ankara Meclisi mazbatasının Nafia Odasında görüşülmesinden altı gün sonra Sadrazam, Nafia Odasının kararlarını özetleyerek Padişaha bir üst yazı ile sunmuştu²⁶⁴. Ancak Padişahın onaylayıp onaylamadığı ile ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Bununla birlikte bu tür kararların ve önerilerin çoğunlukla aynen onandığı dikkate alındığında bu isteklerin de kabul gördüğünü belirtebiliriz.

Ankara Vilayeti Umum Meclisi'nin 1871 yılında görüştüğü konuları da Dâr-ı Şûrâ Nafia Dairesinde yazılan yazıdan ve Sadrazamın Padişaha yazdığı üst yazıdan tespit etmiş bulunuyoruz. Ankara Vilayeti Umum Meclisi'nin 1871 yılı toplantısında aldığı kararlar Dâr-ı Şûrâ Nâfia Dairesinde görüşülmüş, yapılmasına karar verilen işler 18 Eylül 1871 tarihli Sadrazamlık yazısı ile Padişaha arzedilmişti. Belge yedi üyenin imzasını taşıyordu²⁶⁵. Sadrazamın Padişaha sunduğu onay için sunduğu üst yazıda meclisin istekleri şöyle belirtilmişti:

Kırşehir'i'ye bağlı Avanos kasabasının üst tarafında bulunan derenin üst tarafına masrafi arazi sahibinden alınmak üzere inşası lazım gelen bendin keşfinin yapılmaması nedeniyle ne kadar masraf yapılacağı bilinemediği gibi inşasının mutlaka yapılacağı kesin olmaması nedeniyle keşif neticesinin ve bunun inşasına ne dereceye kadar lüzum olduğunun tahkik edilerek bildirilmesi uygun görülmüştü.

---

²⁶³ B.O.A., İ.Ş.D., 14 /645, 28 Muharrem 1286 (10 Mayıs 1869).

²⁶⁴ B.O.A., İ.Ş.D., 14/ 645, 5 Safer 1286 (16 Mayıs 1869).

²⁶⁵ B.O.A., İ.Ş.D., 22/ 944, 3 Receb 1288 (18 Eylül 1871).

Keskin kazasına tabi Karabekir köyü civarında cereyan eden Delice nehri üzerine inşa olunacak, ahşap köprünün lazım olan 10.000 kuruşun nehir civarındaki on adet kaza ahali tarafından karşılanması icab eder ise de bu köprülerin inşaatında taş ve kireç gibi edevatın ahaliye hazırlatılarak usta yevmiyeleri dahi mal sandıklarından verilip, yol yönetmeliği hükümlerine uygun olduğu ve bu icraatın yolunda olduğunun vilayete yazıyla bildirilmesi belirtilmiştir.

Sof, şal ve nesic (ip eğme, dokuma) imali için makine getirilmesine ve Ankara'dan Nallıhan'a kadar düzeltilmesi kararlaştırılan yollar ile biri Mersin diğeri Amasya ve Merzifon yoluyla Samsun'a kadar yapılması planlanan yolları keşfetmek ve vilayetin kazaları arasında özel yolların yapımı ve bakımı ile orman hizmetinde çalıştırılmak üzere iki mühendis gönderilmesi ve ziraat aletleri gönderilmesi hususlarına ait işlerin Maliye ve Ticaret Nezaretlerine havale edildiğini, gelecek cevaplara göre gereğinin mahalline daha sonra bildirileceği kararlaştırılmış ise de son sözün Padişaha ait olduğu bildiriliyordu²⁶⁶.

3.5.Vilayet İdare Meclisi

“Memleket Meclisi” daha sonra “Büyük Meclis” daha sonra “Eyalet Meclisi” adını alan ve 1864'e kadar eyalet yönetiminde görev üstlenen kuruluş kaldırılmış görevi “İdare Meclisi”ne bırakılmıştı. Ayrıca yukarıda değindiğimiz ve yılda bir kere toplanarak daha çok bayındırlık, onarım, sağlık gibi konularda önerilerde bulunan Vilayet Umum Meclisleri oluşturulmuştu. Bu meclislerin başkanı vali idi. Vali başkan olarak hükümeti temsil eden en üst düzeyde yetkili olup mecliste denge unsuru veya kararların alınmasında etkin olan tek kişi durumunda idi. 1864

---

²⁶⁶ B.O.A., İ.Ş.D.22/ 944, 9 Recep 1288 (24 Eylül 1871).

Nizamnamesi ile oluşturulan vilayet idare meclisleri ufak tefek değişikliklerle 1867 ve 1871 Nizamnamelerinde de yer almış, meclisin yapısı ve görevleri belirlenmiştir. Bu sıralarda Nizamiye Mahkemelerinin kuruluşu tamamlandığından meclisin doğal üyesi olan müfettiş-i hükkam-ı şer'îye'ye gerek kalmamış onun yerini merkez naibi almıştı.

Yönetimle ilgili görevleri arasında hükümetin gerek gördüğü her türlü satın almalarla, mukavelelerin yapılması, kurallar çerçevesinde öşür ve diğer vergilerin iltizama verilmesi vardı²⁶⁷.

Ayrıca devlet ormanlarının müzayedesini, orman ve maden işleriyle kamuya ait binaların korunması ve bakımı ile güvenliğin sağlanması vardı. Zaptiye askerinin yönetilmesi, olağanüstü durumlarda istenecek düzenli askerin gereksinmelerinin karşılanması, gelir ve giderlerin denetlenmesi, menkul ve gayrimenkul devlet gelir kaynaklarının idare ve korunması, belediye meclislerinin aldıkları kararların incelenmesi, livalar arasında yol yapımı, vilayet sınırları içinde, ziraat ve ticaret ile diğer kamu yararına işlerin geliştirilmesi, kaza ve köylerin kurulması, birleştirilmesi, bağlantılarının düzenlenmesi, genel sağlığın korunması, ıslahhane, hastahane tesisi, panayır ve pazar yerleriyle kabristan alanlarının saptanması, hiç kimseye ait olmayan yerlerin kamu yararına değerlendirilmesi gibi işlerle, valinin yönetimle ilgili havale ettiği bütün konuları incelemek, müzakere etmek, tutanaklarını vilayete sunmakla yükümlü tutulmakta idi. (77. madde) Ayrıca liva idare meclislerinin görüşüp havale ettikleri işlere de bakılacaktı.

Vilayet idare meclislerinin ikinci önemli görevleri yargılama idi. Devlet memurlarının suç işleyenleri, kural gereği burada yargılanacaklardı. Özellikle hazine

---

²⁶⁷ Çadircı, a.g.e., s. 254, 255.

malını zimmetine geçirme, rüşvet alma ve benzeri suçlardan yargılanacaklar bu meclise havale ediliyorlardı. Memurlar arasında görev anlaşmazlıkları ve benzeri yetki sorunları da burada çözümlenecekti. Halkın memurlar ve hükümet aleyhine yapacağı şikayetlerin mercii de vilayette bu meclisti. Vergi anlaşmazlıkları ve taksiminde ortaya çıkan uyuşmazlıklar, buraca çözümlenecekti. Nihayet hükümetle, mültezimler arasındaki anlaşmalarla uyuşmazlıklarla ilgili davalara da bakacaktı²⁶⁸.

Özel hukuka ve şer'îye mahkemelerine ait işlere kesinlikle karışılmayacaktı. Kendisine havale edilen konularda önerilenleri değiştirme ya da düzeltme yetkisine sahipti. Vereceği kararlardan merkeze bildirilmesi gerekenler vali tarafından Bâb-ı Alî'ye sunularak onay istenecekti. İdareye ilişkin önemsiz işlerle küçük anlaşmazlıklar, şikayetler sonuçlandırılıp uygulamaya konulacaktı. Ancak hükümetin onayını gerektiren konularda vali, sorumluluğu üstlenerek gerekli önlemleri alabilecekti. Böylesi durumlarda daha sonra onay istenecekti.

Cezayı gerektirir davalarda en az beş üye ile görüşme yapılacak, yönetimi ilgilendiren konularda ise yarıdan bir fazla üye yeterli olacaktı. Oy eşitliği durumunda valinin veya onun adına başkanlık yapan kimsenin oyu ne tarafta ise o tarafın kararı geçerli olacaktı. Muhaliflerin gerekçeleri tutanaklara yazılacaktı.

Vilayet idare meclislerine birer başkatip yeterli sayıda katip verilmişti. Bütün yazışma ve kayıtlardan başkatip sorumlu idi. Meclise havale olan evraktan inceleme ve açıklama gerektirenler, valinin veya vekilinin isteği ile önce başkatip veya katipler tarafından gözden geçirilip, gerekli açıklama ya da kısaltmalar yapıldıktan sonra meclise sunulacaktı.

Görüşmelerin tutanakları toplantı günü, saati belirtilerek, katılan bütün

---

²⁶⁸ Çadircı, a.g.e., s. 255, 256.

üyelerce ayrı ayrı imzalanarak, muhalefet şerhleri ile birlikte sonuçlandırılmayan konular bir sonraki toplantıda yeniden gözden geçirildikten sonra görüşmeler sürdürülecekti. Görüşme tutanakları her gün vali ve başkatip tarafından da imzalanacaktı.

Mecliste yasa, tüzük, yönetmelik gibi kayıtlar için ayrı bir defter, meclisce hazırlanan layiha ve mazbatalar için ayrı, gelen evrak içinde ayrı bir defter tutulacaktı. Bu defterler her ay başında meclis mühürüyle mühürlenecekti.

Yönetmelikle meclise tanınan yetkiler böyle belirlenmişti. Görüldüğü gibi günümüz il ve ilçe idare kurullarının görevleri arasında bulunan idari anlaşmazlıkların incelenmesi, memurlara disiplin cezalarının verilmesi, mülkiye, maliye, bayındırlık ve devlete ait gelir kaynaklarını ilgilendiren konularda meclislere görev ve sorumluluk verilmekte idi. Görüşülecek konular, gündeme valiler tarafından alınıyordu. Alınan bütün önlemler ve yapılan uyarılara rağmen, meclisler verimli bir çalışmayı gerçekleştirememişlerdi. Bazen çok önemsiz konular bile Bâb-ı Alî'ye soruluyor, yanıt gelinceye dek iş işten geçmiş oluyordu. Arada sırada ise yetkilerini aşarak, her işe karışıyor, kişiyi ilgilendiren özel hukuk davalarına el atıyordu²⁶⁹.

Ankara Vilayeti İdare Meclisinin yapacağı yargılamalar vilayet gazetesinde de duyuruluyordu. Örneğin; emval-i miriyeyi zimmetine geçiren Ankara Kasabası anbar memuru hakkında Vilayet İdare Meclisi tarafından muhakemesine karar verildiğine dair haber gazetede yer almıştı²⁷⁰. Zaman zaman da yanlış kararlar verebiliyor bunun ortaya çıkmasıyla da davayı yeniden görüşüyorlardı. Örneğin Ankara'ya bağlı Mecidiye Kazası Tahrir-i Nüfus katibi Tahir Efendi'nin nüfus kayıtlarını tahrif ettiği yapılan tahkikatta ortaya çıktığı halde Ankara İdare

---

²⁶⁹ Çadırcı, a.g.e., s. 255,256.

²⁷⁰ Ankara Vilayet Gazetesi No:649/1, 28 Rebiü'l ahir 1303 (03 Şubat 1886).

Meclisi'nde suçsuzluğuna karar verilmiş ancak daha sonra tekrar muhakemeye alınmiřti²⁷¹.

Meclisin her türlü satın alma, öşür ve diğer vergilerin iltizama verilmesi gibi yönetim görevleri olduğunu belirtmiştik. Örneğin; Ankara vilayet gazetesine verilen ilanda kazalarda anbarlarda bulunan her çeşit öşür olarak toplanan zahirenin peşin akçe ile ya parça parça ya da toptan satılacağından ilgilenenlerin vilayetlerdeki idare meclislerine başvurmaları isteniyordu²⁷².

Ankara Vilayeti İdare Meclisinin üyeleri ve meclisin üye sayısı yıllara göre değişiklik göstermektedir.

1872 (1289) yılında Meclisi-i İdare-i Vilayet'in tabii üyeleri; vali, hakimü'l şer, defterdar ve mektubi olmak üzere dört kişidir. Seçimle gelen üyeleri ise altı kişi olup ikisi Gayri Müslimdir. Bunlar; Gani Bey, Hacı Mustafa Efendi, Miken Efendi, Agob Efendi, Mehmet Efendi ve Ali Efendi'dir²⁷³.

1291(1874) yılı Ankara Vilayet salnamesinde diğer yıllardan farklı olarak Meclis-i İdare-i Vilayet, aza-yı tabiiye, aza-yı müntehibe, rüesa-yı ruhaniye olarak üçe ayrılarak yazılmıştır. Tabii üyeler defterdar Asım Bey, mektubi Suad Bey, hakimü'l- şer İbrahim Bey, müftü Ahmed Reşid Efendi, evkaf muhasebecisi Tahir Bey olmak üzere beş kişi idi. Evkâf muhasebecisi de erkân- ı vilayetten kabul edilerek vilayet idare meclisinin doğa üyesi sayılmıştır. Doğal üyelerin sayısı ise beşe çıkmıştı. Seçilmiş üyeler Gani Bey, Hacı Mustafa Ağa, Miken Efendi, Oseb Efendi idiler. Seçimle gelen üyelerin sayısı görüldüğu gibi dört kişidir. Katib-i sani Galib Efendi mukayyid Hüsnü Efendi ve refiki Ömer Efendi idi. Meclisin diğer

---

²⁷¹ B.O.A., DH.MKT., Dosya no:84, Gömlek No:41, 27.Z.1310 (12 Temmuz 1893).

²⁷² Ankara Vilayet Gazetesi No:362, 21 C.ahir 1295 (22.06.1878).

²⁷³ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1289.

üyeleri de rüesa-yı ruhaniye idi. Bunlar Katolik ser Piskoposu, Rum Piskoposu, Ermeni Piskoposu ve Yahudi Hahambaşı Efendilerdi.²⁷⁴

1883'de (1300) Erkân-ı vilayette bazı değişiklikler vardır. Vali Aziz Paşa'ydı. Merkez mutasarrıfı Mahmut Bey Efendi, merkez naibi Ömer Hulusi Efendi, defterdar Hakkı Efendi, mektubi Hakkı Efendi idi, müftü İsmail Efendi idi. Nizamiye mahkemelerinin kuruluşu tamamlandığı için 1872 yılından farklı olarak erkân-ı vilayetten hakimü'l-şer çıkarılmış merkez mutasarrıfı, naib ve müftü girmiştir. Meclis-i İdare-i Vilayetin reisi yine vali idi. Tabii üyeleri yine dört kişi idi. Bunlar naib, defterdar, mektubi ve müftü idi. Seçilmiş üyeler ise beş kişi olup bunlar, Hacı Bayram Veli Postnişini ve Kaimakam-ı Nakibü'l Eşraf Muhlis Efendi, Hacı Arif Efendi, Melkon Efendi ve Kirkorus Efendi idi²⁷⁵.

1889 yılına gelindiğinde vilayet yönetiminde yer alanlarda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Meclis-i İdare-i Vilayetin tabii üyelerinin sayısı ise altı kişiye çıkmıştır. Bunlar; naib ve defterdar efendiler, mektubi bey, müftü Abdullah Efendi, ser piskopos Ohannes Efendi ,metropolid vekili Yerasmos Efendi idi. Erkân- ı vilayet de naib Ömer Hulusi Efendi, defterdar Mehmet Efendi, mektupcu, Mustafa Rükneddin Bey idi. Seçilmiş üyeler ise Abdi Paşa, Ali Efendi, Kirkorus Efendi, Covani Efendi idi. Meclis-i İdare- i Vilayet Heyet-i İthamiyesi reis, müftü efendi, azalar Ali Efendi ve Covani Efendiler idi. Meclis-i İdare-i Vilayet müdde-i umumisi mektubi bey , müstantıkı Rauf Bey idi.

1894 yılında Meclis- i İdare-i Vilayetin doğal üyeleri naib Mehmed Esad Beyefendi, defterdar Mustafa Tevfik Bey Efendi, mektubi Mustafa Rükneddin Bey Efendi, müftü Abdullah Efendi, Metropolid Esmos Efendi, Ser Piskopos Ohannes

---

²⁷⁴ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1291.

²⁷⁵ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1300.

Efendi altı kişi idi. Seçilmiş üyeleri ise Hüseyin Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Petrak Efendi ve Panayot Efendi olmak üzere dört kişi idi²⁷⁶.

1901 yılında Meclis-i İdare-i Vilayetin doğal üyeleri naib Mehmet Necmeddin Efendi, vali muavini Reşad Bey Efendi, defterdar Mustafa Servet Bey , mektubi Hacı Refet Efendi, müftü Abdullah Raci Efendi idi. Seçilmiş üyeler Hacı Bayram-ı Veli Postnişini, Tabib Efendi, Onnik Efendi ve Panayot Efendi idi²⁷⁷.

Görüldüğü gibi, idare meclisinin doğal üye sayısı dört, beş veya altı kişi olabiliyordu. Seçimle gelen üyeleri ise dört veya beş kişi olabiliyordu. Seçimle gelen üyelerin ikisi Gayri Müslimdi. Bazen metropolid ve serpiskopos gibi din adamları da müftü gibi meclisin doğal üyeler arasında bulunabiliyordu.

Ankara İdare Meclisi üyeleri Müslim Gayri Müslim olduklarına bakılmaksızın taltif ediliyorlardı. 11 Mayıs 1888’de Ankara Vilayeti İdare Meclisi Başkatibi İsmail Efendi’nin “*hüsn-i hizmetinden dolayı*” dördüncü rütbeden bir adet mecidi nişanı ile taltifi kararlaştırılmıştı²⁷⁸. 3 Temmuz 1887 tarihinde Ankara Vilayeti İdare Meclisi azasından Kirkor ve mahkeme-i istinaf azasından Malkon Efendilerin taltifleri istenmişti²⁷⁹. Yine 05 Haziran 1892 tarihli belgede Ankara Vilayeti İdare Meclisi azasından Rum asıllı Covani Efendi’nin taltif edilmesi isteniyordu²⁸⁰. Bazı memurların taltifleri de önceki memuriyetlerindeki usulsüzlükleri nedeniyle meclis tarafından reddedilebiliyordu. Örneğin; 15 Şubat 1893 tarihinde Ankara Vilayeti İdare Meclisi Başkitabeti’nde ve vilayet gazetesi sermuharrirliğinde bulunmuş olan Mehmet Şevki Bey’in önceki memuriyetlerindeki

---

²⁷⁶ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1311.

²⁷⁷ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1318.

²⁷⁸ B.O.A., İ.DH., Dosya no:1080, Gömlek no: 84726

²⁷⁹ B.O.A., DH.MKT., Dosya no:1429, Gömlek no: 7.

²⁸⁰ B.O.A., DH.MKT., Dosya no:1957, Gömlek No: 43.

usulsüzlüğüne binâen taltifinin caiz olamayacağına karar verilmişti²⁸¹ .

Ankara’da meclis üyelerinin iki senede bir değiştirilmesi ile ilgili sorunlar yaşandığı ve bu kurala zaman zaman uyulmadığı görülmektedir. Örneğin; 10 Nisan 1889’da Ankara İdare Meclisi’nde azaların iki sene de bir değiştirilmediği için Ankara kasabası imam ve muhtarları tarafından yapılan şikayet gereği yapılmak üzere Ankara valiliğine havale edilmişti²⁸². 1 Temmuz 1894 tarihinde, Ankara Vilayeti İdare Meclisi azası Kütükçüoğlu Hacı Rıfat, Melkok Efendi, Belediye üyesi Pilavoğlu Hacı Mehmet, Mektubi mümeyyizi Rıfat Efendiler hakkındaki hükümet hizmetinde görev yapmaması gerektiğine dair karar bulunduğu ve ehil olmadıkları iddiasının araştırılarak neticenin bildirilmesi talep edilmişti²⁸³. Bazen de valinin istemediği kişileri azalıktan aldığı görülmektedir. Örneğin; 1 Nisan 1897 tarihinde; muteberandan Hacı Süleyman ile mahalli Ermeni Katolik marhasası vekili Ohannesyan’ı vilayet idare meclisi azalıklarından alan ve Fransa Sefareti’nin anılan Ohannes’in azalıkta kalması talebine dair kendisine yapılan tebligatı dikkate almayan Ankara valisi hakkında Dahiliye Nezareti’nce lazım gelen muamelenin icrası istenmekteydi²⁸⁴. Bu tarihte Ankara valisi ise Tevfik Paşa idi.

3.6. Defterdarlar

Osmanlı İmparatorluğu’da maliye teşkilatı “*defterdarlık*” adını taşımakta idi. Baş defterdar olan “*şıkkı-ı evvel defterdarı*” yönetimindeki bu kuruluş çeşitli kalemleri kapsıyordu. III. Selim döneminde İrad-ı Cedid Hazinesi’nin işlerine bakmak üzere merkezde yeni bir defterdarlık kurulmuş ise de bu kuruluş uzun ömürlü olmamış Nizâm-ı Cedît Ocağı ile birlikte kaldırılmıştı. II.Mahmut

²⁸¹ B.O.A., DH.MKT., Dosya no:2052, Gömlek no:34.

²⁸² B.O.A., DH.MKT., Dosya no:1614, Gömlek no:107.

²⁸³ B.O.A., DH.MKT., Dosya no:253, Gömlek no:55.

²⁸⁴ B.O.A., A.}MKT..MHM., Dosya no:618, Gömlek no:45.

döneminde maliye örgütünde de yeni düzenlemeler yapılırken “*mesarifat*” ve “*mukataat*” nezareti adında iki ayrı nezaret kurulmuş 1835’de Mesarifat Nezareti kaldırılarak “*Hazine-i Amire ve Mansure Defterdarlıkları*”nı kurmuştu. Yine onun döneminde İmparatorluğun merkezi teşkilatı Avrupa’da olduğu gibi bakanlıklara ayrılırken defterdarlıklar kaldırılarak yerine Maliye Nezareti 28 Şubat 1838’de kurulmuştu. 1842 yılında yapılan düzenleme ile muhassıllık kaldırılınca her eyaletin maliye işleriyle görevli, doğrudan merkezden atanan defterdarlar görevlendirilmişti. Eyalet merkezlerinde kurulan meclislerin doğal üyesi idiler. Kendi başlarına vergi toplama yetkileri yoktu. Meclislere ülkenin bütün işleriyle ilgilenme ve karara bağlama görevi verildiğinden, defterdar ancak bu kararlar içinde maliyeyi ilgilendirenleri uygulamakla yükümlü idi. Özellikle vergi, aşar ve diğer hazine gelirlerinin neler olduğu ve nerelerden alınacağını gösterir defterlerin tutulması, yanlarına verilen mal katipleriyle kaymakam ve kaza müdürlerinin gönderdikleri gelirlerin kayıtlarını tutmak başta gelen görevleri idi. 8 Kasım 1859 yılında alınan bir kararla defterdarlık ve mal müdürlükleri kaldırılmış ve maliye işlerinden yine valiler ve sancak yöneticileri sorumlu tutulmaya başlanmıştı. Ancak hizmetin görülmesi için eyalet merkezlerine birer muhasebeci atanmıştı²⁸⁵. 1867 düzenlemesi defterdarlığın yeniden oluşturulduğu ve şehrimizde de uygulandığını 1867 düzenlemesini anlatırken belirtmiştik. 1871 Vilayet Nizamnamesi’nin Fasl-ı Salis kısmının 18. maddesinde defterdarın görevleri şöyle belirtilmişti: “*defterdarların vezâifi umur-ı maliyye-i vilayât nizamnamesinin tayin ettiği ahkâmın icraatından ibaret olup umum memurin-i vilayetden umur-ı maliyece nizâmat ve kavâid-i hesâbiyyeye tevfiik hareket etmeyenler olduğunda o misüllü nizam ve kaideye muhalif*

---

²⁸⁵ Çadircı, a.g.e., s. 229, 230.

görünen halin derecesiyle ıslahı emrinde mütaalasını ve muhasebeci ve mal müdürlerinin intihab ve azilleri hakkında olan mülahazatını vali-i vilayete tebliğ ve ihtar eder”²⁸⁶.

Bilindiği gibi vilayetlerde görevleri vilayet nizamnameleri ile belirlenmiş pek çok memur bulunmaktadır. Nizamnamede geçen her memur ve kurum bütün vilayetlerde aynı değildir. Vilayetin mali işlerini yürüten defterdar vilayetin önemli memurlarından biridir.

Ankara vilayetinde görev yapan defterdarlar ve görev süreleri tablodaki gibidir.

---

²⁸⁶ Seyitdanlıoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri: VI, 1871 Vilayet Nizamnamesi”, s. 96.

Ankara Defterdarları ve Görev Süreleri²⁸⁷

Defterdarlar	Görev Yaptığı Yıllar	Süre
Salim Efendi	1288-1288(1871)	Bir yıldan az
Asım Bey	1288-1290(1871-1873)	Yaklaşık 2 yıl
Mustafa Salim	1290-1292(1873-1875)	2 yıl
İbrahim Efendi	1292-1293(1875-1876)	1 yıl
Namık Efendi	1294-1294(1877)	1 yıldan az
Halid Bey Efendi	1296-1296(1878)	1 yıl
Salim Bey	1297-1297(1879)	1 yıl
Hakkı Efendi	1298-1299(1880-1881)	1 yıl
Abdullah Hamdi Efendi	1299-1300(1881-1882)	1 yıl
Ahmet Muhtar Efendi	1300-1303(1882-1885)	3 yıl
Osman Ferid Bey	1303-1306(1885-1808)	3 yıl
Mehmed Efendi	1306-1308(1808-1891)	2 yıl
Mustafa Tevfik Bey Efendi	1308-1311(1891-1894)	3 yıl
Muhiddin Bey Efendi	1311-1315(1894-1898)	3 yıl
Mustafa Servet Bey Efendi	1316-1317(1899-1900)	1 yıldan az
Mustafa Tevfik Bey Efendi (2.kez)	1317-1317(1899)	1 yıldan az
Emin Ali Beyefendi	1317-1318(1899-1901)	1 yıl
Rıza Bey	1318-1319(1899-1902)	1 yıl
Edhem Bey	1319-1320(1902-1903)	1 yıl
Şevket Bey	1320-1321(1903-1904)	1 yıl
Mehmet Ali Beyefendi	1322(1905)	

Görüldüğü gibi defterdarların görev sürelerinde de bir istikrar söz konusu değildir. Görevlerini iyi yapan defterdarlar zamam zaman Ankara vilayet gazetesinde

²⁸⁷ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1318, s. 82, Emiroğlu, Ankara Vilayet Salnamesi, 1325, s. 46.

öven yazılar yayınlanmıştır²⁸⁸. Defterdarların valiye vekillik yaptıkları da görülmektedir. Bazen vali vekili olarak yol yapımı ile ilgili yaptıkları bir konuşma vilayet gazetesinde yer alıyordu.²⁸⁹

3.7. Mektupçular

Mektubcu valinin şef sekreteri olarak muhaberât, dosyalama ve salname yayınından sorumludur²⁹⁰. 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin fasl-ı evvel kısmının 9. maddesinde vilayetin yazışmalarının hükümet tarafından atanacak vilayet mektubcusu ünvanıyla görevlendirilecek bir görevliye bırakılacağı belirtilerek yeni bir memuriyet olarak mektubculuk kuruluyordu²⁹¹. Mektubcuların görevleri ise ayrıntılı olarak 1871 Vilayet Nizamnamesi ile belirlenmişti. Bu nizamnamenin fasl-ı rabi kısmının 19., 20. ve 21. maddelerine göre mektubcunun görevi, vilayetin bütün yazışmalarının idaresi ve kayıtlarının toplanması ve muhafazası olarak belirlenmişti. Genel yazışmaları maiyetinde bulunan mektubi kalemi ve genel kayıtları evrak müdürü adıyla atanmış olan özel memur aracılığı ile yürütürdü. Vilayet matbaasının idaresi ile vilayet gazetelerinde hükümet ile ilgili bir yazının, gazetenin resmi ve gayri resmi kısmında yazdırılması gerekirse müsveddelerin düzenlenmesi ve incelenmesi mektubcuya havale edilmişti. Mektubcu, mektub-i vilayet kaleminden kaleme alınacak müsveddeleri mektubi muavininin imzasıyla kabul eder, kendisi

---

²⁸⁸Örneğin; Ankara Vilayet Gazetesi'nde "*himmət-i vazipervarâne defterdar-ı vilayet*" başlığıyla verilen haber, No:920, 30 Eylül 1308 (12 Ekim 1892), "*hüsn-ü ifa-yı vazifede vilayetimiz defterdarı başlıklı haber*". No: 931 6 Kanun-ı Sani 1308 (18 Ocak 1893).

²⁸⁹ "*Vekil-i vali defterdar Efendi canibinden irad buyurulan nutuktur*" başlığıyla gazetede yer alan haber. Ankara Vilayet Gazetesi, No:587, 30 Haziran 1300 (12 Temmuz 1884).

²⁹⁰ Kırmızı, a.g.e., 127.

²⁹¹ Seyitdanlıoğlu, "Tuna Vilayet Nizamnamesi", s.71.

görüp düzeltir ve görüp düzelttiği bütün müsveddelere imzasını atardı.²⁹²

Ankara vilayetinde görev yapan mektubcular ve görev süreleri şöyle idi.

Ankara Mektubcuları ve Görev Süreleri²⁹³

Mektupçular	Görev Yaptığı Yıllar	Süre
Tahir Efendi	1285-1288(1868-1871)	3 yıl
Nuri Bey Efendi	1288-1288(1871)	1 yıldan az
Mehmet Nezih Efendi	1288-1289(1871-1872)	1 yıl
Suad Bey	1289-1290(1872-1873)	1 yıl
Tahsin Bey Efendi	1291-1291(1874)	1 yıldan az
Rauf Bey	1291-1293(1874-1876)	2 yıl
Fehim Bey	1293-1296(1876-1878)	3 yıl
Mahmut Bey	1296-1297(1878-1879)	1 yıl
Hakkı Efendi	1298-1300(1880-1882)	2 yıl
Rükneddin Bey Efendi	1300-1311(1882-1893)	11 yıl
Mahmud Bey	1311-1313(1893-1895)	2 yıl
Hacı Refet Efendi	1313 1325(1895-1907)	12 yıl

Hacı Refet Efendi 12 seneyi aşkın bir süre de görevde kalmış olmalıdır. Bu kadarı bile bu dönem memuriyetleri içinde rekor sayılabilecek bir süredir.

Mektubcular görevden ayrıldıktan sonra Vilayet İdare Meclisi tarafından başka görevlere getirilmeleri sadrazamlıktan istenebiliyordu. Örneğin; Ankara Vilayet İdare Meclisi tarafından sadrazamlığa yazılan 31 Mayıs 1874 tarihli yazıda; *“Ankara Vilayeti Mektubcusundan bu kere infisâl eden izzetlü Suad Bey burada*

²⁹² Seyitdanlıoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilayet Nizamnamesi”, s.96.

²⁹³ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1318, s. 83., Emiroğlu, a.g.e., s.46.

bulunduğu müddetçe umur-ı müdiriyesini hakkı ile ve layıkı ile ifa ederek herkesin nazar-ı haseneviyesini celb etmiş ve kendisi sahihen lütuf ve atıfet-i celile-i cenab-ı sadaretpenâhiye şâyân ve muhtac bulunmuştur” denilerek yeni bir göreve getirilmesi isteniyordu. Bu belge vali, defterdar, naib ,mektubcu, müftü ile beş azanın imza ve mührünü taşıyordu.²⁹⁴

3.8.Komisyonlar

Vilayetin idari yapısı içinde incelediğimiz meclislerden başka, bazı kurullarda da seçilmiş üyeler mevcuttu. Birçok vilayette kurulan Maarif, Nafia ve Ziraat Komisyonları bu tür kurumlardı²⁹⁵.

Ankara Vilayetinde 1889 yılında kurulan komisyonların sayısı 6 idi. Bu komisyonlar şunlardır. Ankara Emlâk-ı Seniyye Komisyonu, Nafia Komisyonu, Maarif Meclisi, Medrese-i Hamidiye İdare Komisyonu, Sicil-i Ahval Komisyonu ve İstistik Komisyonu²⁹⁶. 1894 yılında da aynı altı komisyon mevcuttu. Komisyonları oluşturan üyeler isimleriyle vilayet salnamelerinde yer almıştı. Örneğin 1894 yılında Emlak Komisyonu Reisi Vali Paşa idi. Dört azadan biri mektubcu idi. Diğer azalar; başkatibzade Arif Efendi, Toygarzade Hüseyin Efendi olup biri de münhaldi. Nafia Komisyonu Reisi de vali idi. Bu komisyonun yedi azası vardı. Bu azalar; Hocasade Ahmed Efendi, ser mühendis Hamdi Efendi, nüfus nazırı Tahir Efendi, ziraat müfettişi Arslan Efendi, idare azasından Hüseyin Efendi ve Ziraat Bankası şube memuru Mustafa Efendi ve meclis-i beledi azasından Epik Efendi idi. Maarif Meclisi'nin başkanı Maarif Müdürü Mehmed Şerif Efendi idi. Bu meclisin on bir

²⁹⁴ B.O.A.A}.MKT.MHM., Dosya no:476, Gömlek no:30, 14 R. 1291(14 Mayıs 1874).

²⁹⁵ Ortaylı, Mahalli İdareler, s.71.

²⁹⁶ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1307.

azası vardı. Bunlar; Hacı Süleyman Refik Efendi, vergi müdürü Akif Efendi, mektubi mümeyyizi Refet Efendi, Alişan Bey, matbaa müdürü Zühdü Bey, Hocazade Mehmed Tevfik Efendi, Hacı İbrahim Efendi, ser müstantık Fethi Bey, mektubi kalemi Mesut Kasım Efendi, maarif muhasebe memuru Tevfik Efendi idi²⁹⁷. 1901 yılında yine altı komisyon mevcut olup isimleri şunlardı: Tahsilat Komisyonu, Nafia Komisyonu ,Sicil Komisyonu, İstatistik Komisyonu, İskan-ı Muhacirin Komisyonu ve Maarif Meclisi idi²⁹⁸.

Bunlar dışında sehrimizde Muhtacin Komisyonu²⁹⁹, Menafi Sandığı Komisyonu³⁰⁰, Numune Çiftliği Komisyonu³⁰¹, Vilayet Müzayede Komisyonu gibi gibi komisyonlar da mevcuttu.

Ankara vilayetinde en çok faaliyet gösteren komisyonların başında Nafia Komisyonu gelmekte idi. 03.01.1885 tarihinde “*Ankara Vilayetinde Kurulacak Umur-ı Nafia Komisyonlarının Vazifelerine Dair Talimatname*”den komisyonun bu tarihte kurulması için faaliyete geçildiği görülmektedir. Talimatname on sekiz maddeden oluşmaktaydı. Birinci maddesinde vilayet dahilinde inşa olunacak yol ve geçitlerin hesap işleri ve diğer genel işlere bakmak üzere merkez vilayetteki Umum Umur-ı Nafia Komisyonuyla şubelerinde fahri birer reis olacağı ve hükümetten gönderilen daimi üyeler ile birinci yol mühendislerinden oluşacağı ve birer katiplerinin olacağı belirtilmekte idi.

İkinci maddesinde yol işleri fazla olan kazalarda birer komisyon şubesi kurulacağı belirtiliyordu. Üçüncü maddesinde Umum Nafia Komisyonu ile

---

²⁹⁷ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1311, s. 140,141.

²⁹⁸ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1318, s. 93.

²⁹⁹ Ankara Vilayet Gazetesi, No: 709, 22 Temmuz 1303 (3 Ağustos 1887).

³⁰⁰ Ankara Vilayet Gazetesi, No:752, 16 Teşrin-i evvel 1304 (28 Ekim 1888).

³⁰¹ Ankara Vilayet Gazetesi, No:765, 15 Şubat 1304 (27 Şubat 1889).

şubelerinde 7 defter tutulacağı ve bunların hangi amaçla kullanılacağı açıklanıyordu. Komisyon şubelerinin birer mührünün bulunacağı, vilayet baş mühendisinin ve diğer fen mühendislerinin harcama yetkileri olmadığı, nafia memurlarının mal sandıklarından para çekip harcama yetkileri olmadığı, vazifelerinin yalnız lüzumlu masrafların tasdikini yapmak olduğu belirtilmişti. Talimatnameye göre maaş, harcırah ve diğer masraflarla ilgili senetlere önce komisyon, sonra kaza ya da vilayet idare meclisinde görevli kişilerin mühürleri basılacak mühürsüz senetlere ödeme yapılmayacak, yapan memurlardan bu meblağ tazmin edilecektir. Komisyonda çalışan memur alet ve edavatın tamiri için bin guruştan fazla akçe harcamaya yetkili değildi. Her sene alınacak memurların adediyle kendilerine ödenecek maaşları için komisyon ve şubeleri birer defter tanzim edecek ve bağlı olduğu hükümete gönderecek gerekli tetkikler yapıldıktan sonra vilayet makamına gönderilecekti. Önce vilayet Umum-ı Nafia Komisyonuna sonra vilayet meclisince de tetkik ve tasdik olunduktan sonra mahalline iade kılınacaktı.

Ayrıca her sene Şubat ayında şubelerce birer masraf cetveli hazırlanacaktı. Mallar kaydedilerek Nafia Nezareti Celilesi'ne takdim edilecek, mahalli idare meclisince tasdik edildikten sonra mutasarrıfın-i kirâmın onayıyla makam-ı vilayete gönderilecekti. Masraf cetvellerini hazırlamakta geciken memurların önce maaş kesim cezası sonra aynı durum devam ederse görevlerine son verilecektir.

Bir sene içinde yapılan yollar ve masraflarını gösterir bir cetvelin mühendisler tarafından hazırlanması, şubelerce hazırlanan cetvelin komisyona gösterilmesi, kış mevsiminde işlerin durmasını takiben adı geçen cetvellerin düzenlenerek azası bulunduğu Nafia Komisyonuna verilmesi isteniyordu. Komisyonca bu konuda bir mutalaâ var ise bir ilave ile yoksa yalnız cetveller bir

mazbata yapıp hükümet mahalli meclisince tetkik ve tasdik olunuktan sonra bir yazı ile makamı vilayete gönderilecekti. Bu cetvellerin mutlaka Şubattan evvel Nafia Nezaret-i Celilesi'ne gönderilmesi lazım geleceğinden ona göre zamanında tanzim olunması istenmekte idi.

Nafia komisyonu şubelerinin, doğrudan doğruya vilayet Umum Nafia Komisyonu ile haberleşeceği belirtilen diğer bir konu idi. Ayrıca talimatnamede her ne sebeple olursa olsun yolların yapımı ve tamiri için ahaliden para alınmayacağı, toplanamayacağı, toplayan olursa hakkında kanuni işlem yapılacağı belirtilmekteydi. Küçük menfez ve kasisler amele-i mükellefe marifetleriyle büyük köprüler ve kasisler hükümet tarafından yaptırılacaktı. Köprülerin ayakları kargir üzerine ahşap ya da demirli tam kargir olacak ve hiç birinin ayakları ağaçtan olmayacaktı. İnşaat bedelleri merkez vilayetlerde baş mühendis, sancaklardaki şubelerde mühendisler tarafından tespit edilerek birer pusula hazırlanacak birer nüshası makamı vilayete gönderilecek ilan yoluyla taliplilere duyurulacaktı³⁰². Örneğin; Ankara Sancağı Beypazarı Kazası'ndaki Kemer Nehri üzerindeki Gömleksiz Köprüsünün iki ayağı yeniden, diğer ayakları tamiren inşa olunmak üzere tanzim olunan munakısa pusulasının sureti gazetede yayınlanarak taliplilerin ve haritasını görmek isteyenlerin Umur-ı Nafia Komisyonuna müracaat etmeleri ilanen vilayet gazetesinde duyurulmuştu³⁰³.

Her sene nerden nereye kadar kaç saatlik ve kaç kilometrelik yol yapılacağı mahallerce kararlaştırıldıktan sonra önce bu yolun toprak ve taş döşemesi mükellef ameleler tarafından yapılması gelen münfezlerle ufak kasislerin kaç günde yapılabileceği mühendisler tarafından tahmin edilecek ve bu iş için gerekli amele

---

³⁰² Şahin, a.g.e, s. 230, 233.

³⁰³ Ankara Vilayet Gazetesi No: 614/2-3, 15 Rebiü'l evvel 1302 (21 Şubat 1885)

buna göre tertip edilecektir. Çünkü çok ve çabuk yol yaptırmak için uzak mahallerden amele toplamak doğru olmayacağından bu konu özellikle komisyon ve hükümetlerce dikkate alınacaktır. Bir de yapılacak yolların inşasıyla mükellef tutulacak mahallerin ahalisini de karma bir halde sevk etmek caiz olmayacaktır. İnşaat taksimatı 1. kaza kaza 2. nahiye nahiye 3. köy köy yapılacaktır. Bu taksimatta kaza, nahiye ve karyenin imalat olan yakınlığına dikkat edilecek. Genellikle bir kaza ahalesinde uzaklık mesafesi dahilinde başka kaza ahalesinden kimseye yer gösterilmeyecek. Ayrıca taksimata yola en yakın mahallerden başlanacak, yakındakileri uzağa göndermek, uzaktakileri yakına getirmek gibi münasebetsiz haller gösterilmeyecekti³⁰⁴.

Nafia Komisyonu toplantılarını belediyede kendilerine tahsis edilen bir odada yapacaklardı³⁰⁵.

Merkeziyetçi idarenin yerleşmesini sağlayacak koşullardan ve İmparatorluğun en önemli sorunlarından biri yol yapımı idi. Dönemin yöneticilerinin özellikle valilerin karayolu şebekesinin geliştirilmesi üzerinde ısrarla durdukları görülmekteydi. Ancak bu çabaların tepki ile karşılaştığı yerler de olmuştu. Örneğin; 1867 yılında kaza merkezi haline getirilmek istenen Amasra'nın eski ayan ve ağaları Bolu'ya kadar giderek bu girişimi önlemişler, telgraf direklerini söktürmüşler ve yol yapımının engellemişlerdi³⁰⁶.

Ankara vilayetinde Nafia Komisyonu'nun çalışmaları sayesinde, 1884 yılında Kayseri'den Yozgat ve Niğde yönüne giden yolun yapımının büyük ölçüde tamamlanmış ancak bazı köy yollarında eksiklikler kalmıştı. 1885'te Ürgüp

---

³⁰⁴ Şahin,a.g.e., s. 233,234.

³⁰⁵ Ankara Vilayet Gazatesi No: 609/1, 23 Rebiü'l evvel 1302 (10 Ocak 1885)

³⁰⁶ Ortaylı, Mahalli İdareler, s. 29.

cihetine doğru açılacak yolların yapımına Mayıs sonu itibariyle başlanmıştı³⁰⁷. Kayseri mutasarrıfı yanında bir grupla Kayseri'den Ürgüp yönüne doğru yapılmakta olan yolların güzergahını belirlemeye gitmişti³⁰⁸.

Ankara Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazıda; Anadolu'nun orta yerinde yer alan Ankara vilayetinin arazisinin her yerinin hem ziraata hem de hayvancılığa elverişli olduğu, vilayetin bir baştan bir başa şose yollarının bulunmasına rağmen ahali tarafından daha fazla istifade edilebilmesi için padişahın demiryolu yapılması isteniyordu. Anadolu şimendiferinin vilayet dahilinden geçmesi için gereken kısmının yapımında vilayet halkının üzerine düşeni zevk ve gayretle heves içinde yapmaya hazır olduğu belirtilerek vilayetin kadın ve erkek nüfusu mevcudunun 776.619 olduğu, bunun 397.182'sinin erkek, 379.437'sinin kadın olduğu, ayrıca nüfusun 662.960'ının Müslüman, 113.659'unun Gayri Müslim olduğu belirtilerek istisnalar çıkarıldıktan sonra şose yolların inşası için mükellef olan nüfusun 163.811 olduğu, en işsiz zamanlar olan Mayıs aylarında her sene 20'şer gün yola çalışsalar senelik 3.276.220 gündelik iş görülmüş olacağı vurgulanıyordu. Şimendiferin güzergahında vilayetten geçecek kısmı için arazinin düzlüğü de dikkate alınarak üç sene 20'şer gün çalışarak tamamlanabileceği belirtiliyordu.

Yapımda kullanılacak ağaçların ise Ankara vilayetinin orman yönünden fakir olmasına rağmen buradan geçecek demiryoluna gereken ağaçların tamamı olmasa bile yarısının ahali tarafından temin edilip kesim ve nakil işlerinin memnuniyetle yapılacağı vurgulanıyordu. Ayrıca vilayetin zahire naklinin sahilden içerilere doğru yapılacak demiryolunun Ankara'dan geçmesi ile daha kolay yapılacağı

---

³⁰⁷ Ankara Vilayet Gazetesi No: 620 /2-3, 21 C.ahir 1302 (08 Nisan 1885)

³⁰⁸ Ankara Vilayet Gazetesi No: 622/1, 7 Recep 1302 (22 Nisan 1885)

belirtiliyordu³⁰⁹.

Yol yapımında yolsuzlara da rastlanmaktaydı. Çubukabad Kazasında şose yollarının inşaatı sırasında adı suistimallere karışan şahıslar merkez mutasarrıfı Behçet Paşa tarafından kaza kaymakamına bildirilmişti³¹⁰.

Ankara'da Maarif Komisyonu 1884 yılında Miralay Hüsnü Beyefendi'nin çabaları ile kurulmuştu. Bu komisyonun çalışmalarının ilk semeresi olarak bir Mekteb-i İbtidaiye yaptırılmış bu mektebin bir tarafı çocuklara diğer tarafı ise kadın ve kızların talim ve terbiyesine ayrılmıştı³¹¹. Abdülhamit döneminde okul yapımına verilen önem şehrimizde de kendisini göstermiş Maarif Komisyonunun da çabaları ile okul yapımına büyük önem verilmiştir.

Padişahın emri ile Ankara'da İdadi Mektebi inşaatı için 1885 yılı başında vali, Belediye Meclisi Reis'i Hacı Süleyman Efendi ve diğer zevat birkaç arsa için Develik mahallinde bulunan arsayı beğenmişlerdi³¹². Ancak Ankara Mekteb-i İdadi binası için arsa keşfine çıkan şahısların bir kısmının Cebeci mevkiini, bir kısmının ise Develik mevkiini beğendikleri ancak Cebecin şehrın yukarısında olması, ulaşımın güç olması ve havası nedeni ile Develik mevkiinin ise arazisinin dar olması nedeniyle karar verilemediği, daha uygun bir mahal bilenlerin hükümete bildirmesi rica edililiyordu³¹³.

7 Şubat 1885 tarihiyle vilayetten Maarif Nezaretine gönderilen yazının suretinde; “ *Burada maarif-i cedide henüz açık ve anlaşılır olmadığından mevcut*

---

³⁰⁹ Şahin, a.g.e., s.226,227. Ankara Vilayet Gazetesi No:641/1, 12 Muharrem 1303 (21 Ekim 1885).

³¹⁰ Ankara Vilayet Gazetesi No: 621/ 1, 29 C.ahir 1302 (15 Nisan 1885).

³¹¹ Ankara Vilayet Gazetesi No: 607 / 2, 9 Rebiü'l evvel 1302 (27 Aralık 1884)

³¹² Ankara Vilayet Gazetesi No: 608/1, 16 Rebiü'l evvel 1302 (03 Ocak 1885).

³¹³ Ankara Vilayet Gazetesi No: 609/1, 23 Rebiü'l evvel 1302 (20 Ocak1885).

ibtidaiye mektepleri eski halde ve rüştiye mektebi de aynı şekilde olduğundan burada ne defaten Mekteb-i İdadiye alınabilecek malumatlı öğrenci ve ne de Mekteb-i İdadi programında gösterilen dersleri okutacak muallim bulunabilir. Düşüncemize göre mektebin programında bazı tadilat icrası lazım olup, masraflarda ona göre tertip ve tahmin olunabilir. Şöyle ki yazın mektebin binası tamamlansa, açılışı yapılsa dahi, mektebe alınacak çocuk bulunamaz. Trabzon Mekteb-i İdadi programında belirtildiği gibi ihtiyat sınıfının gerek müddeti ve gerek dersleri maarifin derecesine göre tayin edilmiştir. Ankara'da ise maarifin derecesi nispet kabul etmeyecek şekilde geridir. Buna göre ihtiyat sınıfının müddeti ve dersleri ihtiyaa göre hazırlanmadıkça fayda görülemez. İşte bu nedenlerden dolayı mektebin adı Mekteb-i İdadi olsun sınıfları ve dersleri ona göre düzenlensin, diğer mektepler islah edilip idadi mektebine öğrenci yetiştirinceye kadar bu Mekteb-i İdadi kendine lazım olacak öğrenciyi yetiştirmek için mükemmel bir ihtiyat sınıfı ve bu sınıfa ait bir ders programı hazırlanmalıdır. Böyle olmazsa ders cetveli ve programına hazır öğrenci bulunamayacağından, alınacak çocuklar hemen hiçbir şey istifade etmeyecektir. Ya da muallim Efendiler program haricine çıkararak mekteb-i adi bir mekteb haline koyacaklardır. İleride böyle bir karışıklığa meydan vermemek için mektebin adını, programını, kendisine lazım gelen öğrenciyi yetiştirmek için mekteb dahilinde böyle bir hazırlık sınıfı teşkil etmelidir. Bir de mümkün mertebe leyli sınıfına fazlaca öğrenci alabilmek için daimi masraflardan tasarrufla aidatın çoğunu leyli sınıfının masrafına tahsis etmek lazım gelir. Ayrıca br leyli sınıfı açılmazsa mektebin açılmasından sadece Ankara'da oturan halk evladı yararlanacak köylüler ve kazadakiler asla istifade edemeyeceklerdir. Çünkü ulaşım sorunları vardır. Binaenaleyh leyli sınıfına ister zengin ister fakir olsun şehirli çocuklar alınmalıdır.

Aidatın miktarına göre kaç yatılı öğrenci alınabileceğini tahmin etmek mümkünse maktebin muallimlerinin ve müstahdemlerinin maaşları toplamı kati olarak belli olmadıkça leyli sınıfına kaç öğrenci alınacağınn hesabını doğru yapmak mümkün değildir. Ankara hakikatten Anadolu'nun önemli bir mevkiinde sayılabileceğinden; Trabzon'da, Kastamonu'da ve diğer bazı önemli yerlerde olduğu gibi burada da bir Mekteb-i Rüştîye-i Askeriye'nin açılması için gerekli müsaadenin buyurulması hususunda Zatı-i Alileri Hazret-i Ser-Askeri'den niyaz ve istirham olunacaktır. Gerekli müsaade verirse ve burada böyle bir mekteb açılırsa mektebin muallimleri Trabzon'dakiler gibi cüz'i bir maaş ile mektebi idadi'de de muallimlik yapabileceklerinden dolgun maaşlarla hariçten muallim celbine gerek kalmaz. Böylece yapılacak tasarrufla leyli sınıfına kabul edilecek öğrenci adedi çoğalır.

Mekteb binasının inşasına gelince; Ankara'da değil böyle bir binayı, en adi binayı yapabilecek maharetli ustalar bulunmadığından, sanatlarındaki maharetleri malum olan Trabzon ustalarına müracaat edilmesi lazım geldiğinden Trabzon'da yapılmakta olan mekteple aynı şartlar içinde Ankara'da Mekteb-i İdadi binasının yapılması Trabzon'a bildirilmiş, buradan verilen açıklamaya göre pey akçesi verenler olmuşsa da binada kullanılacak taşları görmedikçe ilerisine varamayacaklarını oradaki ustalar beyan etmişler ve taşları görmek için iki ustanın Ankara'ya gelmesiyle baharda inşaatın başlayacağı bildirilmişti³¹⁴. Bu sırada Ankara valisi Sırrı Paşa'dır.

Ankara Mekteb-İdadi binasının yeri için Cebeci ve Develik yerlerinden daha müsait bir yer bulunamadığından Develik denilen mahallin haritası çıkartılarak,

---

³¹⁴Şahin, ag.e., s.217-220, Ankara Vilayet Gazetesi No:613/1-2, 28 Rebiü'l evvel 1302 (14 Şubat 1885).

mekteb için resm ve mektebin keşifnamesiyle beraber Maarif Nezareti'ne gönderilmişti. Keşifnamede tam kargir olarak inşaaı düşünölen mektebin tamamı için 361.797 guruş masraf tahmin edilmiştir. Maarif aidatının miktarına oranla bu masraf fazla görünüyorsa da bu dönemde kargir binanın bundan daha az masrafla yapılmasının mümkün olmadığı belirtilerek, böyle büyük binaların her zaman yapılamayacağından ve Ankara'nın Anadolu'nun ortasında önemli bir mevkiide yer almasından dolayı mektep binasının küçültme ya da binayı mükemmel kargir yapmayıta her zaman yapıldığı gibi kerpiçten yapmanın doğru olmayacağı açıklanıyordu.

Maarif aidatının böyle düşük olması birkaç seneden beri zahire fiyatlarının düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Hem 300 hem 301(1882-1883) senesi aidatları ile eksik kalırsa üçüncü sene aidatıyla tamamlanması mümkündür. Bu senenin zahire fiyatı düşük olduğundan bina masrafını karşılamak için Ankara Sancağının son üç senelik aşar vergisinin toplanmasıyla yedide biri ve dörtte biri 483.846 guruşa varır ki; bunun maarife ait olan üçte biri 161.282 guruş eder musakkafat vergisinden alınması lazım gelen 80.243 guruş toplandığında yekünü 242.525 guruşa varır. Bundan da Der-saadet okul masrafları için ayrılan dörtte biri burada yapılacak mektep iadatının masrafı için 181.141 guruş kalır. Bu kadar aidat-ı seneviye ise mektep aidatının yıllık masrafı için şimdilik yeterlidir denilerek inşaatın tahmini masrafı çıkarılmıştı³¹⁵.

Merkez vilayette inşaaı düşünölen Mekteb-i Kebir İdadinin Kargir inşaatını yapacak ustaların Trabzon'dan gelmediği, Trabzon' dan gelen telgrafa göre gerek bu mektebin ve gerek bu sene yapılacak olan Kargir köprülerin inşaaına bir meşhur

---

³¹⁵ Ankara Vilayet Gazetesi No: 613/1,28 Rebiü'l evvel 1302 (14.02.1885), Şahin, a.g.e., s. 220, 221.

kalfanın talip olduğu; inşaatların mevkilerini ve kullanılacak taşları görmek üzere iki adamını Ankara'ya göndereceği bildiriliyordu. Ayrıca Kayseri ustalarınında mektep inşaatına talip olmuřlardı³¹⁶.

Merkez vilayette inşa edilecek Mekteb-i Kebir-i İdadinin duvarları için lazım olan taşların 2,5 aydan beri mteahitler tarafından taşhanelere gönderilerek yontulmuş ve diğer ihtiyaçları da komisyon gayretleri ile karřılanmıřtı³¹⁷.

8 Ağustos Perşembe günü Ankara'nın Develik mahallesinde inşaası başlayan Mekteb-i Kebir-i İdadinin resmi açılışı 1885 yılının Ağustos ayının sonlarında, vali ve erkani, memurlar, ulema, eşraf ve çeşitli milletlerin temsilcileri, muallimler, öğrenciler ve halkın katıldığı büyük bir toplulukla kurbanlar kesilerek yapılmıştı. Açılışı müteakiben vali, vilayet mahkeme-i istinat reisi, Rum papazı, Ermeni Katolik Kilisesi Baş Efendilerinin sırasıyla birer nutuk söylemişler, hazırlanan çadırlarda şerbetlerinin içtikten sonra dađılmıřlardı³¹⁸.

Ankara' da Mekteb-i İdadi'den önce yapılan Mekteb-i Hamidi'nin sanayi şubesinde her çeşit kanepeler, koltuk, sandalye, masa ve yazıhane gibi şeyler en ucuz fiyatıyla imal ediliyordu. Bu rnlerin numuneleri görerek okula ve sipariş vermek isteyenlerden vilayet maarif dairesine müracaat etmeleri isteniyordu.³¹⁹

Komisyonun bir başka amacı da Ankara'da bir Darülmuallimin amaktı. Açılacak Darül-muallimin ile İbtidaiye mektebinin ıslahı için vilayet matbaası gelirlerinden şimdilik 70 bin guruş kadar akçe temin edildiği ve evkaf hasılatının dahi bu dereceyi bulmasına rağmen mekteplerde görev alacak görgülü, marifetli maarif müdürü bulunmazsa Trabzon'daki Mekteb-i Hamidi müdürü Ali Naki

³¹⁶ Ankara Vilayeti Gazetesi No:622/1, 7 Recep 1302 (22 Nisan 1885).

³¹⁷ Ankara Vilayet Gazetesi No: 634 / 1, 1 Zilkade 1302 (12 Ağustos 1885).

³¹⁸ Ankara Vilayet Gazetesi No: 636, 15 Zilkade 1302 (26 Ağustos 1885).

³¹⁹ Ankara Vilayet Gazetesi No: 610/4, 30 Rebiü'l evvel 1302 (17 Ocak 1885).

Efendi'nin vilayet maarif müdürlüğüne tayin edileceği gazete haberinde yer almıştı³²⁰. Darü'lmuallimin Abidin Paşa'nın valiliği döneminde açılmıştı.

Vilayetimizde faaliyet gösteren komisyonlardan birisi de Evkaf Komisyonu idi. Üyeleri her sene seçimle belirleniyordu. 3 Ocak 1885 tarihinde Ankara Vilayeti Evkâf Komisyonu azalığına belediye reisi Hacı Süleyman ve Kütüküzade Rıfat ve Pınarzade Mehmed ve Tabanlı Hacı İbrahim Efendiler Meclis-i İdare-i Vilayette seçilerek memuriyetleri vali tarafından onaylanmıştı³²¹.

Vilayet Evkaf Komisyonu eğitim ile ilgili masrafların karşılanması ile ilgili konularda faaliyet göstermekte idi. Bu konuda vakıflardan da yararlanarak çalışmalar yapmaktaydı³²².

3.9. Müdürlükler

Vilayet merkezinde 1873 yılında Rüşumat müdürü Hacı Ali Efendi vilayet matbaa müdürü Ahmet Efendi idi³²³. 1894'de beş müdürlük tespit ediyoruz. Bunlar; evrak odası, vilayet matbaası, vergi dairesi, maarif dairesi ve telgraf idaresi müdürlükleri idi³²⁴. 1901 yılında yukarıdaki müdürlüklere ek olarak gureba gastanesi ve hapisane müdürlükleri de mevcuttu³²⁵. Müdürleri iki sene de bir değişen eytam müdürlükleri de vardı³²⁶.

---

³²⁰ Ankara Vilayet Gazetesi No: 620/ 1, 21 C. ahir 1302 (08 Nisan 1885).

³²¹ Ankara Vilayet Gazetesi No: 608 22 Kanun-ı evvel 1300 (3 Ocak 1885).

³²² Ankara Vilayet Gazetesi No: 619/ 1, 14 C.ahir 1302 (01 Nisan 1885).

³²³ Salname-i Vilayet-i Ankara,1290, s. 43.

³²⁴ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1311, s.135-146.

³²⁵ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1318, s. 87-103.

³²⁶ Ankara Vilayet Gazetesi, No:622, 10 Nisan 1301(10 Nisan 1885).

SONUÇ

Tanzimat'ın getirdiği önemli yeniliklerden birisi olan vergilerin adil bir şekilde toplanması gerekliliği ülke yönetiminde de yeni düzenlemeleri beraberinde getirmişti. Kısa süreli de olsa iyi niyetli bir uygulama olan muhasıllık şehrimizde de tatbik edilmeye çalışılmıştı. Eyalet ve sancaklarda kurulan Büyük ve Küçük Meclisler, meclis geleneğinin başlaması açısından önemliydi. Yeni yönetim biçiminin uygulanmasında öncelik verilen yerler arasında bulunan Ankara Eyaletinde de meclislerin oluşturulduğunu ve uygulamanın başladığını görmekteyiz. 1842'de muhasıllık uygulamasının kaldırılması ile ülkenin idari taksimatında yeni bir düzenleme yapılmış ve yeni bir idari yapı olarak kaza kurulmuştu. Kaza yöneticisi seçimle iş başına gelen kaza müdürü idi. Bu düzenleme Ankara'da da uygulamaya konmuştu. Ne var ki diğer yörelerde olduğu gibi yeni idari yapılanmada da sık sık değişikliklere gidildi. Bu değişikliklerin Ankara Eyaletine de yansıdığı görülmektedir.

Redif Askeri Teşkilatı'nın 1836 yılında kurulmasına kadar sancak olarak yönetilen bir şehirdi. II. Mahmut döneminde bu yenilikle eyalet haline getirilmişti. Bu statüsü zaman zaman değiştirilmişti. Örneğin; 1851 vve 1852 yıllarında Bozok eyalet haline getirilerek Ankara sancağı buraya bağlanmıştı. 1853'te ise yeniden eyalet merkezi olmuş, 1856'da ise yeniden sancak haline gelmişti.

Islahat Fermanı'nın ilanından sonra ülke çapında bazı eyaletler mutasarrıflığa dönüşmesi (1859) uygulamasından şehrimizde nasibini almıştı. Yani eyalet yöneticileri vali değil mutasarrıf ünvanlı kişiler olmuştu. Ancak şehrimizin diğer şehirlerden farkı 1856'dan 1861 kadar Bozok Eyaleti'ne bağlı bir sancak olmasıydı.

Ankara 1861’de eyalete çevrilmişti. Her ne kadar ülke yönetiminde yapılan yeniliklerin ilk uygulama alanlarından olsa da gerek atanan yöneticilerden gerekse idari taksimatta görülen kararsızlıktan, şehrimizde bu dönem bir istikrarsızlık söz konusudur. 1863’de mutasarrıflık yeniden eyalete çevrilmiş ve Edhem Paşa Ankara valiliğine getirilmiştir.

İmparatorluk genelinde kalıcı yeni bir düzenlemanın temellerinin atıldığı Tuna Vilayet Nizamnamesi’nin pilot bölgelerde başarılı olması nedeni ile ülke geneline uygulanması kararlaştırılmış ve bu nizamnamenin getirdiği yenilikler 1867’de şehrimize yürürlüğe konmuştur. Bu tarihte aynı zamanda nahiye idari bir birim olarak Ankara’nın idari taksimatındaki yerini almıştır. Nahiye’nin 1871 düzenlemesi ile kurulan idari bir birim olduğu doğru değildir.

Tuna Vilayet Nizamnamesi ile kurulması kararlaştırılan Vilayet Umum Meclisleri’nin çalışmaları ile ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Bununla beraber son yıllarda bazı vilayet umum meclislerinin çalışmaları ile ilgili yayınlar bulunmaktadır.

Ankara Vilayet Umum Meclisi’nin çalışmaları ve aldığı kararların bir kısmına ulaşılarak aktarılmıştır.

Öte yandan, vilayet idare meclisinin kentimizde işleyişine ilişkin bilgilere ulaşılmış ve değerlendirilmiştir.

Yönetim merkezi olarak ele alınan dönemde Ankara’nın geçirdiği değişiklikler, yöneticileri ve idari yapısı hakkında hiç kullanılmamış veya özetle verilmiş belge ve bilgilere ulaşılarak birarada değerlendirilmiştir. Böylece şehirlerin idari tarihiyle ilgili bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlayacak bilgi ve bulgular birarada sunulmuştur.

ÖZET

Ankara, II. Mahmut dönemine kadar “sancak” olarak yönetilen Anadolu şehirlerinden biri idi. II. Mahmut döneminde ülke yönetiminde yapılan düzenleme ve “Redif Askeri Teşkilatı’nın” kurulması ile birlikte, şehrimiz 1836 yılında eyalet haline getirilmişti. Bu tarihte Ankara eyaleti, Çankırı, Kastamonu, Viranşehir ve Çorum sancaklarından oluşmakta idi.

Ankara; Tanzimat döneminde de ülke yönetiminde yapılan yeniliklerin uygulandığı bir şehirdir. 1840 yılında vergilerin Tanzimat’ın getirdiği yeniliklere uygun toplanması amacı ile oluşturulan “muhasıllık” teşkilatı ve oluşturulan büyük ve küçük meclisler, ülke tarihinde meclisler tarihini başlatan yeni ve önemli bir dönemdir. 1841 yılında Ankara da oluşturulan “Büyük Meclis” te üç islam, üç Rum ve Katolik Ermeni milletinden olmak üzere altı üye bulunmaktaydı. 1846 yılında ise Ankara mutasarrıfı ve Büyük Meclisi üyelerinin sayısı on dört idi. 1842 de ülke yönetiminde yapılan yeni düzenlemeler sonucu; Ankara eyaleti, Çorum ve Çankırı sancakları ile sınırlı idi ve on bir kazası mevcuttu.1850 yılına gelindiğinde Ankara eyaletinin kaza sayısında artış görülmüştür.. 1851-1852 yıllarında Ankara, Bozok eyaletine bağlı bir sancak haline getirilmişti. 1853’ te yeniden eyalet merkezi olmuş, 1856’da yeniden sancak haline getirilerek Bozok’a bağlanmıştı. 1859 yılında ülke genelindeki yeni bir uygulama ile bazı eyaletler mutasarrıflık haline getirilmiştir. Bu düzenlemeden şehrimiz de nasibini aldı ve bir sancak iken mutasarrıflık haline getirildi.

1861 yılında ise Ankara yeniden eyalet merkezi olmuş ve bu özelliğini sonraki yıllarda da sürdürmüştür. 1840-1864 yılları arasında on beş vali ve

kaymakam Ankara'da görev yapmıştı. Bunlardan Vecihi ve Rıza Paşalar üçer yılla eyalette görev yapan valiler olmuşlardır.

1864 "Tuna Vilayeti Nizamnamesi" Ankara'da 1867 yılında uygulamaya konulmuştur. "Nahiye" bir idari birim olarak yaygın kanaatin aksine, 1871 ve 1867 de idari yapılanmadaki yerini almıştır. Şehrimizdeki uygulama bunu göstermektedir. Aynı şekilde vali muavinliğinin de 1871'de kurulduğuna dair yaygın kanaatin yanlışlığı şehrimizdeki uygulama ile anlaşılmıştır. 1867'de Ankara'ya vali yardımcısı olarak Andon Efendi atanmıştı. 1867 yılında Ankara eyaletine Bozok ve Kayseri sancakları bağlanmıştı.

1864-1871 yılları arasında Ankara şehrimizde üç vali görev yapmıştır. 1871 İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi'nin uygulanması ile bu yıl içerisinde Ankara'da altı vali görev yapmıştır. Bu durum yeni uygulamanın şehirlere tatbikinde zorluklar yaşandığının göstergesidir. 1871'de Ankara vilayeti, Ankara, Yozgat ve Kırşehir sancaklarından oluşuyordu. Merkez Ankara sancağına bağlı on kaza mevcuttu. Bu yapı 1901 yılına kadar sürmüş, bu tarihte Ankara'ya bağlı sancaklara Çorum eklenmişti. 1908'e kadar bu yapı irili ufaklı değişikliklerle devam etmiştir.

1871-1908 tarihleri içinde Ankara'da yirmi üç vali görev yapmıştı. Bunlar için de en uzun süre valilik yapan kişi sekiz sene ile Abidin Paşa idi. Onu beşer yıl valilik yapan Mehmet Tevfik Bey ve Cevat Bey izliyordu. Aziz Paşa, Sırrı Paşa, Memduh Paşa ve Abidin Paşa şehrimizde nafia ve eğitimle ilgili önemli çalışmalar yapmışlardır. Aziz Paşa döneminde Ankara-Kastamonu, Yozgat- Amasya, Yozgat-Kayseri yolları açılmıştı. Mekteb-i Rüştîye tamir edilerek eğitim öğretime hazır hale getirilmişti. Bir Darümuallim yapımına başlanmıştı. Sırrı Paşa döneminde bir Mekteb-i İdadi açılması kararlaştırılmış ve yapımına başlanmıştı. Abidin Paşa

döneminde, Aziz Paşa döneminde yapımına başlanan Darülmualimin açıldı. Ankara'da demiryolu yapımı başladı. Abidin Paşa şehrin susuzluk sorununa çözüm getirerek Elmadağ suyunu şehrimize getirdi.

Ankara Vilayeti Umum Meclisi şehrimizde ilk kez 1869 yılında toplandı. Toplantıya katılanlar, vali, defterdar, hakim, müftü, mektubi, muavin ile birlikte aza olarak biri Gayri Müslim, üçü Müslim Ankara azası, dördü de Müslim Kayseri azası ile, Yozgat sancağından üç Müslüman aza olmak üzere on sekiz kişi idi. Meclisin amacı, halkın memlekette ihtiyaç duyduğu bayındırlık, imar ve eğitim- öğretim ve sağlık komularına dair, şimdiye kadar akıllara gelmeyen ve hiç kimse tarafından hayal edilmeyen menfaatlerin padişahın müsaadesiyle devletten istenmesi idi. 1869 yılında toplanan meclisimizde, şehrimizde şeker kamışı üretildiğinden bir şeker fabrikası kurulmasının düşünüldüğü görülmektedir. Bunun dışında yol ihtiyacı, yol yapımı, susuzluk şehrimizin en önemli sorunları olarak göze çarpmakta, meclisin bu sorunlara çözüm aradığı görülmektedir. Ankara Vilayet Umum Meclisi 1871 yılında yaptığı toplantı da ise yol yapımının yanısıra merkezden sof ve şal imali için makine isteniyordu.

Ankara Vilayet İdare meclisinin doğal üye sayısı 4,5,6 kişi olabiliyordu. Seçimle gelen üyeleri ise 4 kişi idi. Seçimle gelen üyelerin ikisi Gayri Müslimdi. Bazen metropolid ve serpiskopos gibi din adamları da müftü gibi meclisin doğal üyeler arasında bulunabiliyordu.

1859 yılında defterdarlık ve mal müdürlükleri kaldırılmış ve maliye işlerinden yine valiler ve sancak yöneticileri sorumlu tutulmaya başlanmıştı. Ancak hizmetin görülmesi için eyalet merkezlerine birer muhasebeci atanmıştı. 1867 düzenlemesi ile şehrimizde defterdarlık yeniden oluşturulmuştu. 1871 Vilayet Nizamnamesi ile

görevleri belirlenen ve vilayetin mali işlerini yürüten defterdar, vilayetin önemli memurlarından biri idi . Şehrimizde görev yaptığını tespit ettiğimiz defterdarların görev sürelerinde de istikrar yoktu. Vilayetin yazışmalarından sorumlu olan mektupçuların görev süreleri farklılık göstermekle birlikte 11, 12 yıl görev yapan mektupçular belirlenmiştir.

Vilayet merkezinde faaliyet gösteren komisyonlardan en önemlileri Nafia ve Maarif Komisyonları idi. Komisyonların seçimle gelen üyeleri vardı. Nafia Komisyonuna vali, Maarif Komisyonuna Maarif Müdürü başkanlık ediyordu. Bu komisyonlar valinin çalışmalarını kolaylaştırarak ona destek olmaktaydılar. Ankara şehrinin en önemli sorunları olan yol yapımı, susuzluk, eğitimin geriliği ve okulların azlığı sorunları başta vali olmak üzere meclisler ve komisyonlar aracılığı ile çözülmeye çalışılıyordu.

SUMMARY

Ankara was one of the Anatolian cities governed as a “sanjak” until the period of the Mahmut II. Upon some regulation and adjustment of the state governance and establishment of “Redif Military Organization [Reserve Force]” in the period of the Mahmut II, the city was converted into a state in 1836. At that time, the sanjaks of Çankırı, Kastamonu, Viranşehir and Çorum comprised the state of Ankara.

Ankara is a city where the innovations and developments done in the government were implemented in the period of political reforms in the Ottoman Empire. In order to collect the taxes in accordance with the innovations resulting from the period of the reforms in 1840, the organization of tax collection and small and big assemblies established is a new and significant period which triggered the history of assemblies in the history of the country. The “Grand Assembly” that was formed in Ankara in 1841 had six members, three of whom were Muslim and three from the Greek and Armenian nations. In 1846, the number of the governor [highest civil administrator] of Ankara and members of the Grand Assembly were fourteen. As a result of the new regulations and arrangements in the government in 1842, the state of Ankara was limited to the sanjaks of Çorum and Çankırı, and it had eleven districts. The number of these administrative districts of the state of Ankara increased in 1850. Between 1851 and 1852, Ankara was turned into a sanjak under the jurisdiction of the state of Bozok, and it became the center of the state again in 1853; later it was made a sanjak again in 1856 and attached to Bozok. Based on some new implementations across the country in 1859, certain states were brought into the level

of governorship. Our city got its share from this arrangement and while it was a sanjak, it was made a governorship.

In 1861, Ankara became the center of the state once more and it maintained this position in the coming years. In the period between 1840 and 1864, total fifteen governors and district governors took the office in Ankara. Of these governors, Vecihi and Rıza Pashas served a period of three years in the state.

The “Ordinance of Province of Tuna” dated 1864 was put into implementation in 1867 in Ankara. “District,” as an administrative unit, stood in the administrative structure not in 1871 and but in 1867 contrary to the common belief. The implementation in our city indicates this fact. Likewise, the incorrectness of the common belief that the office of deputy governor was established in 1871 was proved by the implementations in the city. Andon Efendi [Efendi is an official address] was appointed as the deputy governor in Ankara in 1867; and following this, the sanjaks of Bozok and Kayseri were brought under the jurisdiction of the state of Ankara.

Between 1864 and 1871, three governors officiated in the city of Ankara. By the implementation of the Ordinance of Province of General Administration in 1871, in the same year, six governors took the office in Ankara. The number of the governors and situation in the city shows the fact that some troubles were experienced in the enforcement of the new regulation and arrangement across the city. In 1871, the province of Ankara consisted of the sanjaks of Yozgat and Kırşehir, and there were six districts attached to the Central Ankara sanjak. This administrative structure continued until 1901, and Çorum was added to the sanjaks attached to Ankara in this year. Some minor changes were made on this structure until 1908.

There were twenty three governors between 1871 and 1908 in Ankara who served. The one who served the longest term among these governors was Abidin Pasha, who stayed in the office for a period of eight years. He was followed by Mehmet Tevfik Bey and Cevat Bey [bey is an official address] in terms of service period in the governorship with five years. Aziz Pasha, Sırrı Pasha, Memduh Pasha and Abidin Pasha did quite successful and fruitful works on public works and education in our city. The roads from Ankara to Kastamonu, from Yozgat to Amasya and from Yozgat to Kayseri were constructed and opened for service in the period of Aziz Pasha. The junior high school was restored and made ready for the education. In addition to these, the construction of an institute of teacher training [a kind of education faculty] commenced. Sırrı Pasha and his team decided to open a High School and the construction of the school building started in his time as well. The institute of teacher training, the construction of which began in the period of Aziz Pasha, was opened when Abidin Pasha was in the office. And also, the construction works for the railway was initiated in Ankara in addition to the solution of the drought problem of the city by bringing water from the vicinity of Elmadağ.

The General Assembly of the Province of Ankara convened for the first time in 1869 in our city. The total number of the members and attendants in this first convention of the assembly was eighteen including the governor, chief treasurer, judge, mufti, chief clerk, deputy as well as four Ankara members one of whom was non-Muslim, and three were Muslim, four Muslim members from Kayseri and three from the sanjak of Yozgat. The aim of the assembly was to ask for and demand the benefits and interests on public works, construction, education and health that were needed in the city, and that nobody thought of and imagined at that time until now. It

is seen that the establishment of a sugar factory was forecasted in the city since sugar beets were planted across the area as one of the items on the agenda of the assembly that convened in 1869. Additionally, it is observed that the most striking problems of our city were the need for new roads and drought, and the assembly sought for solution to such problems. The Provincial General Assembly of Ankara asked for machineries to manufacture mohair and shawls and scarves from the central government of the Ottoman Empire in addition to the road construction as the outcome of the meeting held in 1871.

The natural number of the members of the Assembly of Ankara Provincial Administration would be four, five and six. The elected number of the members was four people. Two of the elected members were of non-Muslim. Sometimes it was possible that the ecclesiastics such as metropolitan bishops and archbishops were natural members of the assembly like the mufti.

In 1859, the directorates of the revenue officers and fiscal were abolished, and the governors and administrators of the sanjaks were held responsible for the financial issues. However, an accountant was delegated to each state centers to perform the tasks. In 1867, there was a new arrangement and by means of this new administrative regulation, the office of chief treasurer was reinstated. The chief treasurer, who was carrying out the financial affairs of the province and whose duties were specified and delegated by the Provincial Ordinance of 1871, became one of the most prominent civil servants of the province. There was no stability in the terms of office of the treasurers who were assigned in our city as seen from our research. The terms of the clerks who were in charge of the official communication and

correspondence of the province varied in addition to the clerks who stayed in the office for periods of 11 – 12 years.

The most significant commissions acting in the province center were Commissions of Public Works and Education. The commissions had member who were elected by vote. The chair of the Commission of the Public Works was the Governor, and the chair of the Commission of the Education was Director of Education. These commissions were assisting the Governor in his works and facilitating the relevant duties and tasks. The most important problems of the city of Ankara; which were road construction, draught, lack of quality education and inadequate number of school, were being attempted to be resolved by means of the governor in the first place, assemblies and commissions.

KAYNAKÇA

A.Arşiv Malzemeleri

1.Başbakanlık Osmanlı Arşivi

B.O.A., Cevdet Dahiliye, 5841.

B.O.A., C.ADL.,Gömlek sıra no:4986.

B.O.A.A}M.K.T.U.M., Dosya no:318, Vesika no:65.

B.O.A. A}MKT.UM., Dosya no:111, Vesika no:12, 19 Cemaziye'l-evvel 1268 (11 Mart 1852).

B.O.A. A}MKT.UM., Dosya no:111, Vesika no:12, 29 Cemaziye'l-evvel 1268 (21 Mart 1852).

B.O.A. İ.ŞD. 14/645 6 varakalık belge.

B.O.A İ.ŞD.,Dosya no:14 .Gömlek no:645, 28 Muharrem 1286 (10 Mayıs 1869) .

B.O.A., İ.ŞD, Dosya no:14, Gömlek no:645, 4 Safer.1286 (16 Mayıs 1869).

B.O.A., İ.ŞD.,Dosya no:14 .Gömlek no:645, 5 Safer 1286 (16 Mayıs 1869).

B.O.A., İ.ŞD.Dosya no:22, Gömlek no:944, 9 Recep 1288 (18 Eylül 1871).

B.O.A., DH.İD., Dosya no:201/-1, Gömlek no:6.

B.O.A., DH.MKT., Dosya no:84, Gömlek No:41, 27 Zilhicce 1310 (12 Temmuz 1893).

B.O.A., İ..DH., Dosya no:1080, Gömlek no:84726.

B.O.A., DH.MKT., Dosya no:1429, Gömlek no:7.

B.O.A., DH.MKT., Dosya no:1957, Gömlek No:43.

B.O.A., DH.MKT., Dosya no:2052, Gömlek no:34.

B.O.A., DH.MKT., Dosya no:1614, Gömlek no:107.

B.O.A., DH.MKT., Dosya no:253, Gömlek no:55.

B.O.A., A.}MKT..MHM., Dosya no:618, Gömlek no:45.

B.O.A.,A}MKT.MHM., Dosya no:476, Gmlek no:30, 14 Rebi'l-ahir 1291 (14 Mayıs 1874).

2.Devlet Salnameleri

1850,1851,1852,1853,1854,1855,1856,1857,1858,1859,1860,1861,1862,1863,1864, 1865, 1866,1867,1868,1869,1870,1871.

3.Ankara Vilayet Salnameleri

1871, 1872, 1873,1874, 1876, 1878, 1882, 1883, 1889, 1894, 1901, 1902, 1907

4.Gazeteler

Takvim-i Vekayi, Def'a :566, 26 Rebiü'l-ahir 1275.

Takvim-i Vekayi, Def'a :576, 15 Cemaziye'l-ahir 1276.

Tasvir-i Efkar, No:490,7 Safer 1294 .

Ankara Vilayet Gazetesi, No:696, 25 Mart 1303 (6 Nisan 1887).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 620/2-3, 21 Cemaziye'l-ahir 1302 (08 Nisan 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 543/1-2, 10 Şaban 1300 (16 Haziran 1883).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:502/2, 19 Şaban 1299 (05 Temmuz1882).

Ankara Vilayet Gazetesi, No 705, 24 Haziran 1303 (6 Temmuz 1887).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 543/1, 10 Şaban 1300 (16 Haziran 1883).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 543/2, 10 Şaban 1300 (10 Haziran 1883)

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 607/2, 9 Rebiü'l-evvel 1302 (27 Aralık 1884).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 607, 15 Kanun-ı evvel 1300 (27 Aralık 1884).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 608/1, 16 Rebiü'l-evvel 1302 (03 Ocak 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 610/4, 30 Rebiü'l-evvel 1302 (17 Ocak 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 613/1, 28 Rebiü'l-evvel 1302 (14 Şubat 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 614/2-3, 15 Rebiü'l-evvel 1302 (21 Şubat1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 619/1, 14 Cemaziye'l-ahire 1302 (01 Nisan 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 620/1, 21 Cemaziye'l-ahire 1302 (08 Nisan 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 621/1, 29 Cemaziye'l-ahir 1302 (15 Nisan 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 622/1, 7 Recep 1302 (22 Nisan 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 634/1, 1 Zilkade 1302 (12 Ağustos 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 636/1, 15 Zilkade 1302 (26 Ağustos 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 727, 30 Mart 1304 (11 Nisan 1888).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:362, 15 Haziran 1294 (22 Haziran 1878).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:600/1, 16 Muharrem 1302 (01 Kasım 1884).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:608, 22 Kanun-ı evvel 1300 (3 Ocak 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:613/1-2, 28 Rebiü'l-evvel 1302 (14 Şubat 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:641/1, 12 Muharrem 1303 (21 Ekim 1885).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:649/1, 28 Rebiü'l-ahir 1303 (03 Şubat 1886).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:703, 27 Mayıs 1303 (8 Haziran 1887).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:704, 10 Haziran 1303 (22 Haziran 1887).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:709, 22 Temmuz 1303 (3 Ağustos 1887).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:716, 14 Teşrin-i Evvel 1303 (26 Ekim 1887)

Ankara Vilayet Gazetesi, No:717, 11 Teşrin-i Evvel 1303 (23 Ekim 1887)

Ankara Vilayet Gazetesi, No:719, 2 Kanun-ı Evvel 1303 (14 Aralık 1887)

Ankara Vilayet Gazetesi, No:920, 30 Eylül 1308 (12 Ekim 1892)

Ankara Vilayet Gazetesi, No:931, 6 Kanun-ı sani 1308 (18 Ocak 1893).

Ankara Vilayet Gazetesi, No: 709, 22 Temmuz 1303 (3 Ağustos 1887).
Ankara Vilayet Gazetesi, No: 972, 6 Nisan 1310 (18 Nisan 1894).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:1029, 3 Temmuz 1311 (15 Temmuz 1895).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:1049, 27 Teşrin-i sani 1311(9 Aralık 1895).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:587, 30 Haziran 1300 (12 Temmuz 1884).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:609, 29 Kanun-ı evvel 1302 (10 Ocak 1887).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:610, 5 Kanun-ı sani 1300 (17 Ocak 1885).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:611, 19 Kanun-ı evvel 1300 (31 Aralık 1884).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:636, 14 Ağustos 1301 (26 Ağustos 1885).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:641, 9 Teşrin-i evvel 1301 (21 Ekim 1885).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:667, Temmuz 1302 (Temmuz 1886)
Ankara Vilayet Gazetesi, No:671, 30 Temmuz 1302 (11 Ağustos 1886).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:674, 20 Ağustos 1302 (1 Eylül 1886).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:707, 8 Temmuz 1303 (20 Temmuz 1887).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:708, 15 Temmuz 1303 (27 Temmuz 1887).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:720, 6 Kanun-ı sani 1303 (18 Ocak 1888).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:721, 27 Kanun-ı sani 1303 (8 Şubat 1888).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:752, 16 Teşrin-i evvel 1304 (28 Ekim 1888).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:756, 14 Kanun-ı evvel 1304 (26 Aralık 1888).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:765, 15 Şubat 1304 (27 Şubat 1889)
Ankara Vilayet Gazetesi, No:775, 26 Nisan 1305 (8 Mayıs 1889).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:788, 16 Ağustos 1305 (28 Ağustos 1889)
Ankara Vilayet Gazetesi, No:924, 4 Teşrin-i sani 1308 (16 Kasım 1892).
Ankara Vilayet Gazetesi, No:929, 23 Kanun-ı evvel 1308 (4 Ocak 1893).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:969, 9 Mart 1310 (21 Mart 1894).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:970, 16 Mart 1310 (28 Mart 1894).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:984, 20 Temmuz 1310 (1 Ağustos 1894).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:960, 20 Kanun-ı evvel 1309 (1 Ocak 1894).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:690, 28 Kanun-ı sani 1302 (9 Şubat 1887).

Ankara Vilayet Gazetesi, No:588, 7 Temmuz 1300 (19 Temmuz 1884).

5.Haritalar

B.O.A. Sıra: 494 Kodu: OD3 Ankara Vilayeti Haritası 1310 (1892).

Salname-i Vilayet- i Ankara 1311 (1892).

K. Emiroğlu, Ankara Vilayet-i Salnamesi 1325.

B-Araştırma ve İncelemeler

AHMET CEVDET PAŞA, **Tezahir**, 13-20, (Yay. Cavid Baysun), TTK., Ankara, 1991.

AKBAYAR, Nuri, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2001

AKYILDIZ, Ali, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)**, Eren Yay., İstanbul, 1993.

AKYÜZ, Jülide, **Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII.Yüzyılda Ankara**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış doktora tezi) Ankara, 2003.

BAYKARA, Tuncer, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1988.

BOLAT, Cahide, **Redif Askeri Teşkilatı(1834-1876)** Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış doktora tezi) Ankara, 2000.

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat'a Girerken Türkiye'de Şehir İdaresi**, (basılmamış doktora tezi), Ankara, 1973.

_____, “ Anadolu’da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu” **D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi**, VIII – XII , 1975.

_____, “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Türkiye’de Yönetim (1826-(1839)”**Bellekten**, c.LI/201, 1988.

_____, “Tanzimat Döneminde Türkiye’de Yönetim (1839-1856)” ,**Bellekten**, c.L II/203.

_____, “ Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim” **Tarih İçinde Ankara**, Eylül 1981 Seminer Bildirileri ODTÜ, Ankara, 2000.

_____, “Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)”, **Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan’dan Ayrı Basım**, TTK, Ankara,1985.

_____, “II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu” **D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. XIII , Ankara, 1980.

_____, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi**, İmge Yay., Ankara, 2007.

_____, “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Kadılık Kurumu ve 1838 Tarik-i İlmiyyeye Dair Ceza Kanunnamesi, **DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.XIV/25, 1982.

_____, “Türkiye Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, **Bellekten**, c.. XXXIV, 1970.

_____, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK., Ankara, 1997.

_____, “Osmanlı Döneminde Yerel Meclisler”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**,

c.2.,S.5, 1993.

_____,“Tanzimat’ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, TTK., Ankara, 1994.

_____, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Ülke Yönetimi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi** .c.I., İletişim Yayınları.

_____, “Tanzimat”, **Tanzimat’ın İlanı Sürecinde Ülke Yönetimi (içinde)**, İmge Yay., Ankara, 2007.

DEMİRCİOĞLU, Ziya, **Kastamonu Valileri**, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1973.

EFE, Ayla, **Muhassıllık Teşkilatı**, Anadolu Üniversitesi , (basılmamış doktora tezi), 2002.

ENGELHART, **Türkiye ve Tanzimat**, Çev. Ali Reşad, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999.

ERDOĞDU, Şeref, **Ankaram**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.

ERGENÇ, Özer, **Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı – XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara, 1995.

ERGİN, Osman Nuri, **Türkiye’de Şehirciliğin İnkişâfı**, Cumhuriyet Gazetesi Matbaası ,İstanbul,1936.

ESKİ, Mustafa, **Kastamonu Valileri 1838-2000**, Önder Matbaası, Ankara, 2000.

EMİROĞLU, Kudret, YÜKSEL, Ahmet, TÜRKOĞLU, Ömer, COŞKUN, Ethem, **Ankara Vilayeti Salnamesi 1325(1907)**, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara,1995.

EYİCE, Semavi, **Ankara’dan Uçan Kuşlar**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.

FAROQHÎ, Suraiya, “ Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllarda Ankara Kenti ve Kırsal Çevresi” **Tarih İçinde Ankara**, Eylül 1981 Seminer Bildirileri, ODTÜ, Ankaralılar

Vakfi, Ankara, 2000.

GALANTI,Avram, **Ankara Tarihi**, I-II, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005.

GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi**, c.I., Ankara, 1997.

_____, **Türk Parlamento Tarihi**, c.II, Ankara, 1998.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib, “Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri”, **Bellekten**, c. XXXI, s, 121-124, 1967.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Osmanlı Devlet’inde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”, **Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı**, Ankara, 1999.

GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, **Türkiye’nin İdari Yapısı**, TODAİE Yayını, Ankara, 1997.

HÜRMENT, F. Rezan (ed.), **Mehmet Tevfik Bey’in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, Arma Yay., İstanbul, 1993.

İçişleri Bakanlığı, **Köylerimiz**, Ankara, 1968.

İNALCIK, Halil, SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Phonex Yay., Ankara, 2006.

İNALCIK, Halil, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, **Bellekten**, c.XXVIII, T.T.K., Ankara, 1964.

_____,“Tanzimat Nedir” **A.Ü.T.D.C.F. Yıllık Araştırmaları Dergisi** (1840-1841), İstanbul, 1944.

_____, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, **Bellekten**, c. XXVIII, sayı:109-112, TTK, Ankara,1964,

KARAL, Enver Ziya , **Osmanlı Tarihi**, c. V. ,TTK., Ankara, 1996.

_____, **Osmanlı Tarihi c.VI.**, TTK, Ankara, 1996

_____,**Osmanlı Tarihi c.VII.**, TTK, Ankara, 1996.

_____,“Gülhane Hatt-ı Hümayûnu’nda Batının Etkisi”, **Bellekten**, XXVIII/112,

1964 .

KARATEKE, HAKAN T., **Padişahım Çok Yaşa: Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

KAYA, KILIÇ, Selda, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye'de İl Yönetimi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış doktora tezi), Ankara ,1992.

KAYNAR, Reşat, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara, TTK, 1985.

KILIÇ, Orhan, "XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması" **Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı**, Ocak-Şubat 2000.

KIRMIZI ,Abdülhamit, **Abdülhamit'in Valileri**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007.

KUNERALP Sinan, **Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)**, İsis Press Yay., İstanbul, 1999.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK., Ankara, 2000.

MUSTAFA, Nuri, Yayına Hazırlayan Yılmaz Kurt, **Netaicü'l Vukuat Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I- IV**, Ankara, 2008.

MEHMED MEMDUH PAŞA, Çeviren ve Yayına Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin, **Tanzimat'tan Meşrutiyete Mehmed Memduh Paşa**, 2 Cilt, Nehir Yay., İstanbul, 1990.

MERT, Özcan "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayânlık Dönemi" **Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı**, Ocak-Şubat , 2000.

ORHUN, Hayri, KASAROĞLU, Celal, BELEK Mehmet, ATAKUL, Kazım, **Meşhur Valiler**, İç İşleri Merkez Valileri Bürosu Yay., Sayı:1, Ankara, 1969.

ORTAYLI, İlber, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Yay., Ankara, 2008.

_____, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Mahalli İdareleri** ,TTK., Ankara ,2000.

_____, **Türkiye İdare Tarihine Giriş**, Turhan Yay., Ankara, , 2000

_____, “Tanzimat Devrinde İdari Yapı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, c.I, Editör: E. İhsanoğlu, İstanbul, 1994.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Sicil-i Osmani Zeyli**, c.V/II, TTK., Ankara, 2008.

_____, **Sicil-i Osmani Zeyli**, c.I, TTK., Ankara, 2008.

_____, **Sicil-i Osmani Zeyli**, c.IV, TTK., Ankara, 2008.

_____, **Sicil-i Osmani Zeyli**, c.VII, TTK., Ankara, 2008.

_____, **Sicil-i Osmani Zeyli**, c.XII., TTK., Ankara, 2008.

PALA, İskender, “Abidin Paşa”, **DİA.**, c.I.

PETROSYAN, İ.YE. “XIX. Asır Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform Hareketi: Gelenekler ve Yenilikler”, **Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, TTK, 1994.

REY, Ahmet Reşit, **Gördüklerim Yaptıklarım**, Yeni Türkiye Basımevi, İstanbul, 1945.

RODERİK, H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform**, 1.cilt, (1856-1876), İstanbul, Papirus, 1997.

SATICI, Emre, **Tanzimat’ın Bursa’da Uygulanması**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış doktora tezi), Ankara, 2009.

SENCER, Muzaffer, **Türkiye’nin Yönetim Yapısı**, Alan Yay., İstanbul, 1988.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Yerel Yönetim Metinleri:III, Tuna Vilayeti Nizamnamesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt:5, Sayı:2, Mart, 1996.

_____, “Yerel Yönetim Metinleri:VI, 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt:5, Sayı:5, Eylül, 1996.

_____, “Yerel Yönetim Metinleri:VII, 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt:5, Sayı:6, Kasım, 1996.

- _____, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, TTK, Ankara, 1999.
- _____, “ Parlamento Geleneğimiz Açısından Tanzimat Meclisleri”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 8, 1989.
- _____, “Tanzimat’ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’nin Kuruluşu 1838-1868”, **Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989 Bildiriler**, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1990.
- _____, “Tanzimat Döneminde Yüksek Yargı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye”, **Adalet Kitabı** (Ed. B. Arı-S. Eslantaş), Adalet Bakanlığı Yay., Ankara, 2007.
- SÜREYYA ,Mehmet, **Sicil-i Osmani**, c.I, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1998.
- _____, **Sicil-i Osmani**, c.II, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1998.
- _____, **Sicil-i Osmani**, c.III, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1998.
- _____, **Sicil-i Osmani**, c.IV/II, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1998.
- ŞAHİN, Nigar İpek, **Ankara Vilayet Gazetesi, (1876-1886)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi) ,Ankara, 2001
- TAŞ, Hülya, **XVII Yüzyılda Ankara** ,TTK., Ankara ,2006.
- TUĞLUCA, Murat, **Ankara Vilayeti’nin Resmi Gazetesi, (1870-1921)**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış yüksek lisans tezi), Ankara, 2003.
- TURAN, Şerafettin, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İdari Taksimatı”, **Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı**, Ankara, 1963.
- UBUCİNİ, M.A, **Osmanlı’da Modernleşme Sancısı**, Çev. Cemal Aydın,Timaş Yay., İstanbul, 1998.
- YOLALICI, M. Emin, **XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, T.T.K., Ankara, 1998.

EKLER

EK 1: 1893 Yılında Merkez Ankara Sancağı'na Bağlı Kazalar, Köyler ve Mahalleler

EK 2 : Ankara Valisi Sırrı Paşa'nın Göreve Başlarken Verdiği Nutuk

EK 3 : 1869 Yılında Ankara Vilayeti Umum Meclisi Kararları

HARİTA 1 : 1892 Yılında Ankara

HARİTA 2 : 1893 Yılında Ankara

HARİTA 3 : 1907 Yılında Ankara

EK:1 1893 Yılında Ankara Sancağı'na Bağlı Kazalar, Köyler ve Mahalleler³²⁷

Vilayetin Havi Olduğu Mahallat ve Kura-yı Esamisi

Nefs-i Ankara Kasabası

Baklacı, Papani, İğneci, Belkıs, Emregülü, İbn-i Gökçe, Afi, Tûlice, Ahi Tuğra, Hacı Bayram, Balaban, Debbağın, Kureyş, Bostani, Ak Şemseddin, Hoca Paşa, İslam Hallac Mahmud, Ali Bey, Hamidiye, Şeyh İzzeddin, Börekçi, Ahi Yakub, Dellal Karaca, Bazar-ı Ganem, Hacendi Müslim, Lelebici, Hatuniye, Hacı Doğan-ı Müslim, Yenice, Helvâyî, Yakub Harrat, Hacı Halil, Mürûrî, Hacı İlyas, Boyacı Ali, Hacı Musa, Tekke Ahmed, Halife Bayezid, Hacı Arab, Misafir-i Fakih, Sultan Alaaddin, Ramazan Şemseddin, Dudiran, Emirler, Öksüzce, Mukaddem-i Kulderviş, Buryacı, Hacı Seyyid, Hacettepesi, İmaret, Erzurum, Kineki, Yusuf Abbas, Mevcud, Akkub, Kçük, Sarrac Sinan, Çeşme, Direkli, Kayabaşı, Kethüda, Kurt, Mihriyâr, Çakırlar, Hacı Mansur, Pehlül, Hacı Doğan Gayri Müslim, Yeğen Bey, Vanmarin, Hisar-ı Agniya, Hisar-ı Fukara, Rum Hatuniye, Kuzur Ali, Ahi Hacı Murad, Sabuni, Kattani, Molla Büyük, Rum İmam Yusuf, Debbağın, Yenice-i Çır, Şükriye, Rüstem Na'al, Valtarin, Yeğen Bey Rum, Hacı Eshab, Boyacı, Lelebici, Haca Hindi Gayri Müslim, Hisar-ı Agniya Ermeni, Hallac Mahmud, Hacı Mansur, Kethüda, Kurt İmam Yusuf.

İç Nahiye Kurası

Bağlum, Pusaklar, Karacaviran, Kicik, Solfasol, Karapürçek, Kayaş, Uzgil, Üregil, Arablar, Karaağaç-ı Mamak, Gülviran-ı Mirahur, Mehiyye, Afşar, Karataş, Bursal-i Eymir, Dikmen, Hacı Abdi Paşa, Balgad, Karakursun, Yalınca, Latomi, Alacaatlı, Cilvender, Tahir, Güğercinlik, Orman, Macun, İlgazi, Yud, Yakacık, İvedik, Ovacık-ı

---

³²⁷ Salname-i Vilayet-i Ankara, 1311, s.327,336.

Galebe, Talatlar, Kızılca, Orta, Nenek Karyeleri.

Ankara Sancağı

Çubukabâd Kazası

Esenboğa, Vabkız, Ankurnam, Ağılçak, Senli, Keldarrapi, Bükdüz, Yafa, Balıkhisar, Kızılhisar, Necibey, Kavaklı, Aydıncık, Hıyar, Teberik, Günü Sençer, Karacalar, Samud, Ravlı Kızığı, Çam Ravlı, Kalaba, Çocuk, Taşpınar, Eğerci, Sarıcılar, Karkın, Ömercik, Karahöyük, Kayaklı, Seyamum, Karadana, Deliviran, Tahtayazı, Kurat Sarayı, Yenice, Saray, Kösterelik, Olanyuş, Dumlupınar, Köşrelilik Kızığı, Kızılca, Güledâr, Yuva, Sirkeli, Çalha, Geldibuldu, Mesire, Karaköy, Melikşah, Kuzuviran, Pazar, Sığırlı Hacı, Eğrieken, Sevik, Oprak-1 bala, Oprak-1 zir, İpek, Meki, Ovacık, Durhasan, Emirler, Kuyumcuoğlu, Kızılöz, Susuz, Sıla, Çit, Okçular, Hacılar, Çavundur-1 bala, Manastır, Kuruçay, Saraycık, Mahmutoğlan, Sarıkız, Karaman, Karaağaç, Gökçedere, Çavundur-1 zir, Kışlacık, Yaylak, Kızılıpek, Ahur, Kızılviran, Nusretler.

Bala Kazası

Beynam, Yakub Abdal, Evciler, Kömürcü, Çavuşlu, Akçaali, Tekke, Tura Kuşçu Ali, Kusunlar, Asi Yozgad, Karacahasan, Kıbrıs, Bayındır, Deliler, Kurbağı, Yenişeyh, Odabaşı, Hisar, Kutludüğün, Hudar, Kılınclar, Karaali, Hacılar, Karakeçili, Karaahmetli, Behişli Sulubük, Dereşeyh, Hasanoğlan, Kirişli, Tokmaklı, Süleymanlı, Akdoğan Emirler, Köseli, Yenyapanşeyhli, Cemşiler, Bezirhane, Kıpti Müslim, Yeni Yapan-1 Çarsak, Dul, Karahamzalı, Sar, Pınar, Akviran-1 Çarsak, Abazlı, Belçarsak, Bayadatik, Gerzanlı nam-1 diğer Veletli, Şehriban, Köklücek, Çatalçeşme, Akviran,

Karadalak, Boyalısağır, Boyalıkebir, Çatalviran nam-ı diğer Akçakuşlu, Afşar, Evçem, Suyu güzel-i zir, Suyu güzel-i bala, Samburnu, Bağçakaradalak, Sofular, Şedid Höyük, Yaylalözü nam-ı diğer Cami, Dere Kışla, Camili-i sagır, Camili-i kebir, Höyük, Bıyık-ı kebir, Bıyık-ı sagır, Kesikköprü, Bektaşlı, Hacıbekirli, Budanlı, Yörelî, Mehmedli, Çiğdemli nam-ı diğer Elmaslı, Altınçanak, Sarıkaya, Ahmedçayırı, Karaburun, Deliler Çiftliği, Balabanlı Çiftliği.

Haymana Kazası

Kadı Köyü, Yeniköy, Karahoca, Çayır Kızılkoyunlu, Çalış, Tutak, Güzelcekale, Karacaviran, Gülbenek, Çeltik, Kökler Baraşlı, Kuşini, Selametli, Farklı, Ahıboz, Karagedik, Çakal, Karaoğlan, Kara Hasanlı, Tahimler, Gerder, Virancık, Yüriyecik, Ornomoş, Çoluk, Boyalık, Oyaca, Çemşid, Kötek, Şerefli, Suğluca, Karabıykoğlu nam-ı diğer Şeyh Ahmedli, Sencek, Bitli toprak, Satanlı Toprak, Ada Topraklık, Ilıca, Arif, Deveci, Göktepe, Halaçlı, Dolantaş, Hacılar, Koparan, Velihimmetli, Tobaklı, Çayırılı, Baba Yakup, Köseler, Bolat Hisar, Kızılcakışla, Şeyh Ali, Bayburt, Karsaklı, Çanakcı, Yıldızlı, İkiciler, Menteşe, Yüzükutlu, Kargalı Bekciniz, Karahöyük, Kuşçudere-i Türkmen, Macun, Beyobası, Çokviran, Ücret, Pirepınar, Salsanlı, Hacı Muradlı, Sarı Halil, Tekke, Etrek, Koca Hacı, Tacir Eski Tacir, Seferi, Yenice, İkiçalış, Kirazoğlu, Konakgörmez, Tokarkesikavak , Boğazkaya, Tepe ve Yenyapan, Çatak ma çavuşlu, Kerih, Cihanşah, Yayıcı, Bumsuz ma Şerefli, Yalınayak ma Arşıncı, Elbeter, Dulviran, Evliyafakı, Gedik, Evcî, Horhor, Kara Süleymanlı, Şerefli Gökgözlü, Katrancı, Yamak Kale, Gedikli, Kaltaklı, Kanlıgöl, Alacak ma İncirli, Tabanlı, Bahçeçik, Yaprak, Eskikışla, Toyçayırılı, Köse Abdallı, Sinanlı, Çeltikli, Baltalıin, Balçıkhisar, Sairağıs, Büyüksebil, Yenice ma Kutlu Han, Güngöz,

Dörtler Sarıgöl, Karaömerli, Dere, Eskikasaklı, Demirözü, Yeni Mehmet, Hacı Muslu, Kayabaşı, Sarıca, Karabenli, Süratli, İnyeli Katar İnci, Sebil-i Sinla, Bostan Höyük, Hanım Ana, Yergözü, Kara Kilisa, Edip Dede,

Zir Kazası

Mahallat

Senab, Harun, Nevde, Davut, Purdastlı,

Kura-yı Mülhaka

Kayı Karyesi, Elci, Hisarcık, Kesiktaş, Gökler, Keto Oba, Burcacı Çiftliği, Hisarlıkaya, Atayurt, Şehid Ali, Mali, Alagöz Esenler, Balkuyucu, Aşağı Yurtcu, Yukarı Yurtcu, Baklaca, İbrem Çiftliği, Yapracık, Elvan, Sincan, Peçenek, Memlük, Ahi Mesud, İncek, Kurt Şeyh, Çakırlar, Boladlar, Emiryaman, Cimşid-i Zir, Saraycık, Susuz, Küçük İstanos, Karacakaya, Hızırşeyh, Bacı, Germenc, Boyalı, Güriş, Kara Ahmedlü, Bakır, Kızılcaşar, Kutlukarin, Dodurga, Alacaatlu, Müslim: Şabanözü, Yağmur Baba, Hacı Tuğrul, Gedikli Çiftliği, Samunlu Çiftliği, Poyraz, Cenk, Bucuk, Üç Martin, İncirlik, Konh, Kılınclar, Elpadin, Aydın, Lazki, Karataş, İncekız, Yapalar, Balaban, Arkaseban, Alpagon, Saray, Menlibar, Merinos-ı Cimşid, Teşrek, Cuma, Erkendi, Mehdi, Dönke, Kışla, Odon, Abderesi, Kargın, Çeltik, Hot, Özü, Ahlad, Kınık, Satucak, Sarılar, Ayna, Yeregiran, İncecik, Erkeksu, Şekerce, Virancık, Yakub Hasan, Coğlum, Melik, İnceviran, Kerendos, Evkac, Kazgan, Betek, Sarı Ayak-ı Yazı, Viran, Karalar Emir Kayı, Halka Havlı, Mir Gazi, Ahi Yakub, Derviş.

Ayaş Kazası

Mahallat

Ferahfakı Mahallesi, Cami-i Atik, Derviş İmam, Hacı Muhi, Şeyh Muhiddin, İbn-i Ömer, Hacı Veli, Hacı Recep.

Kura-yı Mülhaka

Yeregözü-i Gündül Oruş, Başayaş, Başbereket, Ortabereket, Yukarı Çatlı, Boyalı, Destarlı, Tekke, Bayram, Neske, Melal, Çukurviran, Ilıca, Elhat, Afşar, Çağa, Salih, Oltan, Aşağı Çatlı, Karakoyunlu, Hayatlı, Kuşçular, Hacılar, Karaviran-ı Ayaş, Kotlar, Keşanos, Ballı, Karacaviran, Kayı, Cemder, Tahtacı-i Virancık, Sağır, Dereli, Öz, Falta, Yoğunpelit, İncepelit, Üregil, Kabaca, Saray.

Yabanabâd Kazası

Demürcüviran, Kızılca, İncekız, Sazak, Doğanözü, Doymuşviran, Mahkemeağacın, Elviran, Saraycık, Karacaviran, Kızılcaviran, Yanık ma Özbekler, Yulak, Ayvacık, Dereneci, Karaağaç, Uycek, Sulalar, Çatak-ı Temürler, Şahinler, Bercin Babaları, Kahyalar, Karapançar, Avdat, Bardakçılar, Kuşçular, Alakoç, Viran, Şeyhler Babayaları, Ayvaşalar ve Mişeler, Çam, Uhadır, Bimişe, Kasaro-i Müslim, Şayi, Üzmüş ma Karabazar, Çukurviran, Dağkozvirani, Osmansin, Peçenek, Orta Peçenek, Yılanlı, Deperoz, Bükeler, Elvanlar, Sarıkavak, Tuğanlar, Taklak, İnceöz, Doymuş, Yalınca, Mızrab-ı Encümen- i İbn, Uzagil, Kızık, Elmalı, Yahşiyân, Lonciralılar, Doğancı, Bayındır, Kalemler, Oda, Kürt Akkaya, Kımık, Tahtalar, Sorgun, Höyük-i Bala, Höyük-i Zir, Kurumcu, Yakakaya, Başviran, Kuşçuviran, Bağviran, Gümler, Çeltükci, Gümüşsaray, Bayınağaç, Akçakise, Meyveyükü, Çaltı, Bademli, Kışlak,

Elbayedın, Bağlıca, Kırkırca, İncevıran, Virancık, Turnalı, Firuz, Yaban, Şenlık, Avcı, Göl ma Göklük, Çalta, Çaryan, Tekke, Kuzuvıran, Kocalar, Çavuşlar, Değırmenözü, Peykar, Binkut, Şeyhler, Pazar, Kınık, Odacı Şeyhler, Odacı, Emir, Sarac, Karavıran-1 Zir, Uçarı, İçıvıran, Ağçavıran, Çekır, İğdır, Çeştepe, Karagöl, Akdoğan, Üçbaş, Karavıran-1 Bala, Tatlı-i Şeyhler, Kırköy, Bayır, Akçakese, Ağsak, Çukurca, Eğerlıdere, Eğerlı Kozvıran, Başköy, Eğerlı Elvıran, Çaklı-1 Zir, Zemiler, Ahiler, Çıkler, Oğlakçı, Saray, Çukurvıran, Simler, Gügüm, Kavaközü, Sancular, İçeler, Menteşeler, Hazırlar, Kasımlar, Çaklı-1 Bala, İpeler, Kise-i Bala, Salon, Gürcü, Nefs-i Semer, Ortaköy, Kalvıran, Karga, Doğacı Bayazıt, Orta Bayındır, Dere Bayındır, Dodurga, Ulu Ağaç, Karaçam, Aydoğan, Yıldırım, Elvıran, Çanak, Uluc, Evcı Yıldırım Kuzuvıran, Yıldırımdere, Evegıren, Bağlıca, Demurciler, Meşahma, Cacılar ma Sofularvaran, Başvıran, Kösdén, Uzun, Öz

Nallıhan Kazası

Mahallat

Kasaba-i Müslım Mahallesi ma Yabancıyan, Gayrı Müslım Mahallesi

Kura-yı Mülhaka

Sürüm, Gölcük, Hıdırlar, Emrem Sultan, Sarılar, Eymür, Çekmer, Ulu, Kara, Suvıran-1 Kebır, Nallu Deresi, Suvıran-1 Sagır, Sarıkaya, Yalıkvıran, Haramı, Çayır, Fasil, Akbayır, İnce, Kızılöz, Davudoğlan, Akçabayır, Akdere, Aksudıvanı, Subaşı, Cıveler, Habdere, Mikail, Beydili, Yalıklan, Kozanlar, Boyaz, İslamalat, Şeyhler, Aydoğan, İnceler, Bağdere-i Bala, Eğrı, Kavak, Osman, Nabi, Yenice, Kozcular, Emecık, Uzak, Bağdere-i Zir, Gölcük, Tepe, Kulu, Teke, Alak, Kozlu, Ay Şeyhler, Puruncık, Demır, Aşerler, Sagu Kuyu, Kuruca, Oyma Ağaç, Tekirler, Kavacık,

Bağluca, Geredere

Mihalıccık Kazası

Kavacık, Ömer, Haliloğlan, Sekiviran, Narlı, Göçe, Dümrük, Saray, Ahurözü, Yazkacı, Diközü, Hamidoğlu, Balıklı, Gökçeyva, İğde Ağacı-i Bala, İğde Ağacı-Zir, Doğancı, Dudaş, Karagöbekli, Kızılyörüklü, Korucu ma Koca, Tatarcık, Ahi Şeyh, Belak, Çukurviran, Seki, Kursaman, Kavak, Bahtiyar, Koyunağalı, Aşa Koyuki, Bek, İki Kilisa, Kozlu, Üyerlik, Çardak, Mahmud Hisarı, Sofuca, Sarıyar ma Karabuki, Sulalar, Ermelik, Akçaviran, Koruluk ma Deman, Dink, Edecek, Çatalcı, Sorgun, Kayı ma Dağcı, Akköprü Koru-yı Hümayunu,

Sivrihisar Kazası

Mahallat

Şeyh, Araflı, Elmalı, Demürcü, Kabalı, Gazilistan, Kutbeddin, Çubuk, Gedlik, Kılınc, Cami-i Kebir, Hazinesdar, Müslim Akdoğan, Yenice, Karuklar, Hacı Eskici, Hacı Veyis, Hacı Hasan, Hayaklı, Karabaşlı, Hacı Eshab, Kethüda, Hisar, Kayan, Tatlar, Tahtalı, Orta, Bekli, Yenimahalle, Ay, Akdoğan

Kura-yı Mülhaka

İpek Seydi, Dumluca, Zi, Domruk, İlecik, Mahek, Karacakaya, Bapolu, Adahisar, Sadkıyağı, Çapkuz, Karacaviran, İlyas Paşa, Tatar, Bozluca, Sığırcık, Kurt Şeyh, Karahan, Bicar, İğdecik, İlikviran, Ortaklar, Demürcü, Melik, İmekler, Sarıköy, Bozan, Oğlalcı, Koltan, Kıyas, Halil Bağı, Okcu, Artin, Tuğray, Kızılcaviran, Karfın, Kara Burhan, Sarıkavak, Yayazan, Böğürtlen, Horti, Sakoncık, Ahiler, Tekeviran, Kohaş, Denik, Bellühisar, İsrailbağı, Kara Ahmet Sultan, Kapulu, Farfi, Yalnız Çam,

Körsöğüt, Çağlalık, Atlarız, Kiçik, Kozağaç, Holanta, Dutlu, Mercan, Seruz, Hamam-ı Karahisar, Ayvalı, Basri, Beşköprü, Bedel, Bayındır, Kozviran, Kavacık, Polatlı, Kabak, Bağrı, Beyi, Kurtlar, Burma Çakmak, Hacılar, Köseler, Ömerler, Genç Ali-i Sagir, Kara İlyas, Mahmudlar, Yassı Höyük, Haykır, Karahamzalı, Genç Ali-i Kebir, Sarioba, Kadioba, Höyük, Abdülkerim

Beypazarı Kazası

Mahallat

Nerdeban Dede, Kazgancı, Beytepe, Kolhatepe, Mercanlı, Gameroğlu, Gamerzade, Baza-i Yenice, Keszerzade, Alizade, Faş Mahkeme, Yınamış, Cami-i Kebir, Efe Hoca, Havale Giriş, Derinecik, Sığıreddin, Ahmedciler, Virancık, Sudcaalan, Teraviye, Perakende, Yabancı, Acısu, Veliaga, Fuha, Akçakavak, Siyahioğlu, Şehidler, Tepecik, Yası, Olcak, Hacı Mehmed Ağa, Tefser, Kaz, Faz Bükü, Günce, Konan, Köşeyükü, Kabayükü.

Kura-yı Mülhaka

Başviran, Çakaloba, Kozağaç, Kaplan, Harka, Kuyucık, Taceddin, Tahir, Oymağaç, Dikman, Kırşeyhler, Sariağılı, Kureyş ma İlbas, Sekbas, Dudaş, Yukarukutu, Kutu-yı Zir, Dağşeyhler, Same, Nuh Havale, Hamzalar, Karayere, Koset, Dere, Yer Baves, Mikail, Bahçe, Gelehaza, Debikviran, Karaviran, Kemraz, Uşakköle, Kabir Satlar, Karacaviran, Karaşar, Köseler, Begeler, Ketekbekarı, Kozaalan, Kuyumcu Tekke, Macun, Kızılca Söğüt, Adaviran, Bepkayuki, Atalıkuzu, Garibce, Erekli, Abaki, Oyku, Ar z, Akkaya, Yadigar, Kayseriye.

Kalecik Kazası

Ahmed Adil, Akyörük ve Kızılkaya, Arak, Asayiş ma Kara, İshakca, Eski ma Şeyh ve Manastır, Eşmedere, Irak, Ağayeli, Afşar, Aktepe, Akçataş, Akçakavak, Akkuzulu, Akkuyu, Alacek, İmamoğlu Çeşme, Emirler, Anbardere, Ukaz, Ulaklı, Ulaş, Uyurca, Aydın Şeyh, İyne Gazili, Ayvatay, Balıseyh, Beşicak, Battal Bey, Taayıdatlu, Kuyustanlu, Buhernek, Bıyık Aydın, Papas, Yazarcık, Tilki, Tımarlı, Demirtaş, Cacıklar, Candar ve Yazıbekar ve Kurtköy, Cas Oba, Çotalar Çiftliği, Hasbeli, Hacılar, Hacı ma Orman, Hasinlü, Halacı ma Danacı, Meydan, Hasyaz, Hızırşeyh, Hılftet, Hamzalı, Dikman, Resuloğlu ma Yenice, Saracık-ı Selamlı, Şemseddin, Şeyh Şami-i Sagir, Sarımbek, Şeyh Şami-i Kebir, Sarı Kızıl, Sofular, Sağ Halil-i İncelü, Taliboğlu ma Yuğra, Tavşancık, Dokuz Dobra, Danacı, Elmalı Şeyh, Ali Bekli, Ali Şeyhli, Kırışlı, Kuyul, Kargın, Kazmaca, Kavşid, Kavıklı, Karallu, Kayacakaya, Karakesik, Karalar Şereflişi, Karamersil, Karahöyük ma Emircik, Karık, Kalçak, Kalecik ma Çokur, Kalekişla, Katak, Kucu Baba, Kuramaz, Kuru, Kuruculu ma Tayıdatlu, Kozyağı, Kozgünü Kışla, Kuşçeli, Kulaksız, Koca ma Osman Ağa Çiftliği, Komarkeş, Kuyucak, Koyun Baba, Kaya Celil İncelü, Kaynı Koruyallu, Kethüdalı, Giçülü, Göklücek, Kel Bulaş, Kemallu ma Kuşcalu, Kösedurak, Gökçeviran, Gökdere, Göl, Mahmudlar, Mahmudlar Şereflişi, Muştaf, Münkät, Helallü, Yalın, Yahşiyen, Beşillü, Yakub Hüseyin, Yenice-i Kalecik, Yenice-i Keskin, Yeniceli, Yüzyeni, Polatlı, Kalenderoğlu, Sağbazar.

EK: 2

Ankara Valisi Sırrı Paşa'nın Göreve Başlarken Verdiği Nutuk ³²⁸

“Efendiler! Hükümetin ulviyetini tasvir edebilecek hükümetden âli bir kelime olsaydı o kelime hükümete ilim olurdu.

Hükümet nefsinde bu derece müteâlidir (yüce). Bununla beraber erbâb-ı hükümetin vezâifi dahi hükümetin ulviyeti nisbetinde mühim ve âlidir.

Takdir-i ulviyetinden aciz olduğumuz iş bu hükümet-i seniyye hükümet-i meşrua-i hazret-i hilâfetpenâhidir ki hükmü semâvi ile de müeyyedir.

Vakıa hakim-i ale't-talak Cenab-ı Allah'dır. Lakin bizim hükümdâr-i âli tebarımız hem muazzez bir padişah hem de halife-i Allah'dır.

Bu cihettedir ki Zât-ı âlileri gibi hükümet-i kübraları da âli ve mukaddestir. İşte şimdi okunan emr-i âli öyle bir padişah-ı cami'ül-mealinin hükm-ü şerifidir ki mazmun-ı münifine (büyüklüğüne) ittibaa (uyma) dinen ve siyaseten mecburuz. Çünkü tarafı ileyhiden itaata evvel emr ile memuruz.

Muhakkaktır ki aksa-yı mutalib (istenen şeyler) olan rıza-i Allah rıza-yı pak-ı hilafetpenâhidan başka bir şey değildir.

Zira bizim metbua-i (kendisine tabi olunan) meşrua-yı mefhumumuz veli nimet-i binimetimiz Şevketlü Sultan Gazi Abdülhamit Han-ı Sani Efendimiz Hazretlerinin ünvan-ı menşur hilafetpenâhileri zillillah-ı fi'l-alemdir.

Binaenaleyh mecmu'-ı mesaimiz istihsal-i rıza-yı hilafetpenahiye masruf (sarf olunmuş) olmalıdır.

Rıza-yı pak-ı hilâfetpenâhi adl ve ihsan kavâidini cami olan şariat-ı mutahhireye (temizlenmiş) tenessükle (sarılmayla) istihsal olunur.

---

³²⁸ Ankara Vilayet Gazetesi, No:607, 15 Kanun-ı evvel 1300 (27 Aralık 1884)

Şer ve kânun-ı kefsin mizan-ı itidâldir. Dünyada ukbada (ahret) amelimiz anınla tartılır.

Binaenaleyh yedimiz hizmetimiz de şeriat-ı yed-i yesar-ı dikkatimiz de kânunu tutarak her fiil ve hareketimizi ana tatbik etmeliyiz.

Bu fikir ve niyetle işe başlayanlara Cenab-ı Hak'da tevfikini refik eder. Tevfik'ullahı refik tarik olunca menzil-i maksuda vusul asan olunur.

Elhasıl salah, din ve dünyaya fevz ve zafer ettiysen bu daire-i muhabbiyeden asla huruc etmez.

İşte bize de lazım olan burasıdır. Bu vazifeyi ifadan sonra mahsul-ı mesaimizin inde'l-nas (halk arasında) meşkur olub olmaması musavidir.

Onun için şayed mesaimizin meşkur (teşekküre müstehak) olmadığını görsek bile bundan asla müteessir ve meyus olmamalıyız.

Zira halkın umumunu hoşnud etmeyi arzu etmek muhalitini dimer ki abestir.

Bizim hakka halka karşı borçlu olduğumuz vazifeyi ifa edebileceğimizden ve edeceğimizden vicdanen emin olmamız kâfidir.

Ba husus kalb enver-i hümâyûnları müşrik-i envar-ı ilhamât olan padişah-ı hakaik agâh efendimiz hazretlerinin nazar-ı dikkat-i şahanelerinden hiçbir memurun hiçbir hali setr ve hafi (gizli) değildir.

Binaaneleyh vazife-i şinas bir memur mukaddem ve müstakim için kim ne derse desin şevketmaâb efendimiz hazretleri anı nazar-ı merhamet-i şahanelerinden ıskat buyurmazlar.

Güzeran sin kesret-i (çokluk) tecarib (tecrübe) insana bilmediğini öğretir tenvir-i fikr eder.

Ulu himmetle hûlûs-ı niyet dahi sahibine calib-i tevfiyat ve muceb-i necat (kurtulma) olur.

Bu sebebledir ki ben dahi aczimi itiraf ile beraber bura da her yerden ziyade devlet ve memlekete hüsnu hizmetle taraf-ı eşref-i hazret-i veli nimete cümleden davât-ı hayriye isticlabına muvaffak olacağımı eltaf-ı ileyhiden ümid eylerim.

Padişah-ı rahim ve şefikimiz efendimiz hazretlerinin yegane maksad-ı mukaddes-i hümâyûnları beyne'l-ahali icra-yı adl ve dâd (adalet) ile tamir-i bilad ve ve terfiye ibad (kullar – bereketli) kazıyyesidir (iş) ki hükümetlerin de illet-i gaile tesisi budur.

Maarif ve meabirin tamim ve tanzimi ticaret ve ziraatin tevsif gibi mesail-i mühimme hep bu aslın feridirler.

İmdi iş bu maksad-ı mukaddese hizmet hem vacibe-i zimmet hem darinde mucib-i ticaret ve selameddir.

Aksi de bais-i hüsrân ve nedamettir (pişman olma). Nustab-ı akla malik olanlar şübhe yok ki şikk-ı evveli ihtiyar ederler.

Binaenaleyh umumen memurin-i vilayet varken memleketi bu fikir ve maksad da müttehid bulacağımı ve cümlesinden mazhar-ı muavenet-i kamile olacağımı fetanet-i müslimelerinden memul eyler.

Heman Cenâb-ı hakk-ı habib-i ekremi hürmetine ömr-ü şevket-i şahaneyi müzdâd ve cümlemize tevfiq'ül ilahisini daima delil-i sebil-i sedad buyursun, amin”.

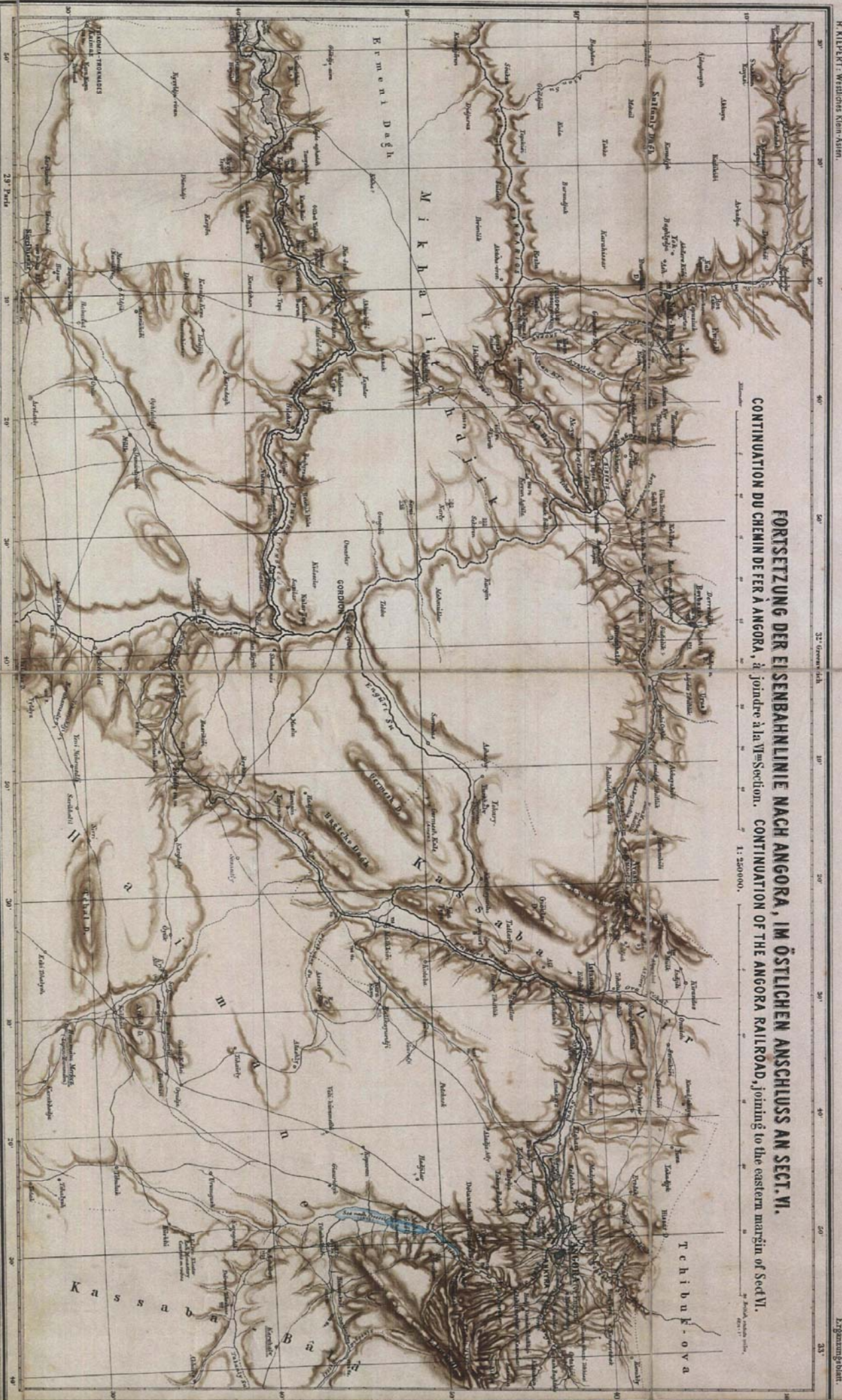

FORTSETZUNG DER EISENBAHNLINIE NACH ANGORA, IM ÖSTLICHEN ANSCHLUSS AN SECT. VI.
CONTINUATION DU CHEMIN DE FER À ANGORA, à joindre à la VIe Section. CONTINUATION OF THE ANGORA RAILROAD, joining to the eastern terminus of Sect VI.

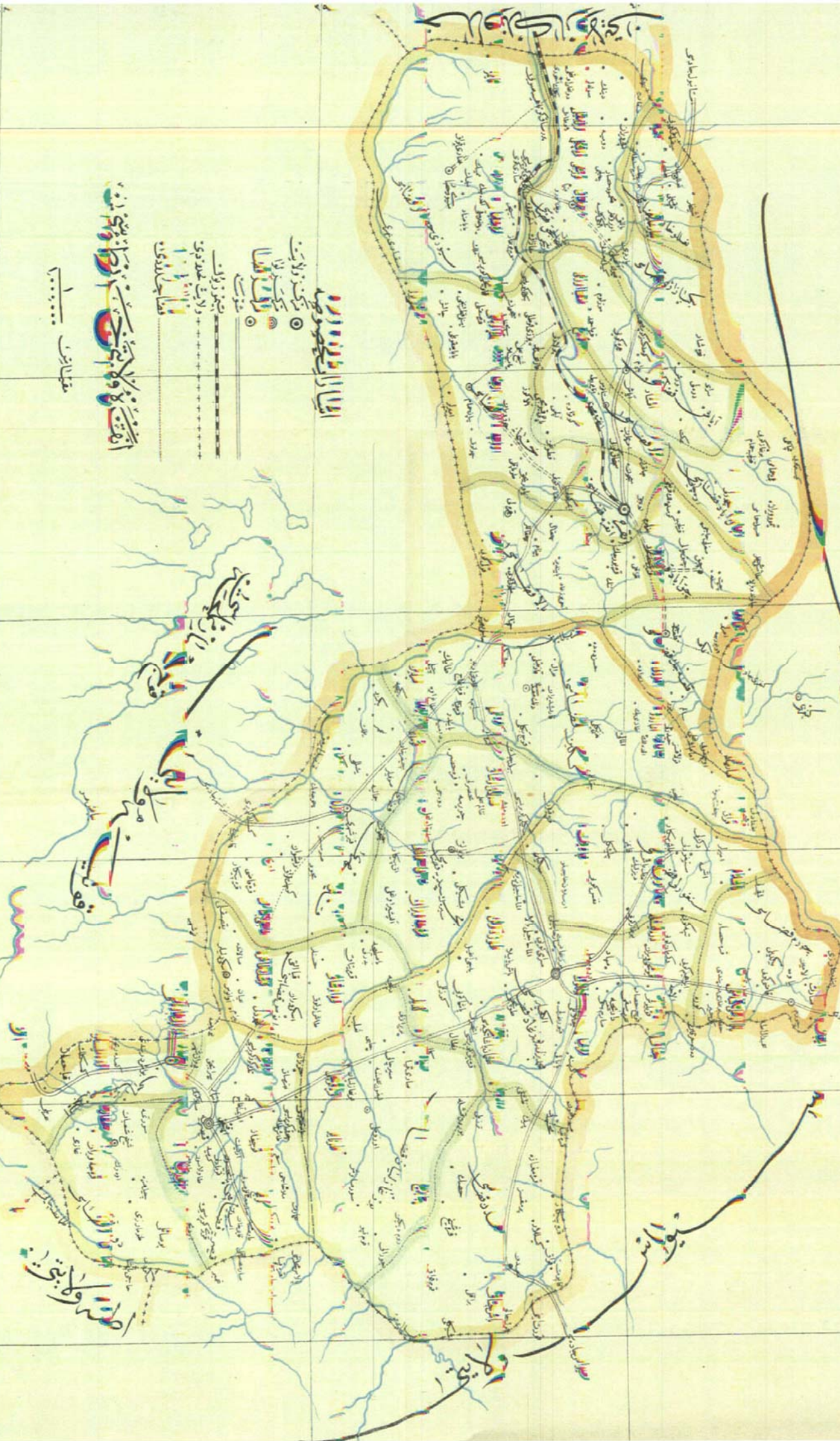
1:250,000.

VERLAG VON DIETRICH REIMER IN BERLIN 1890/93.

HRT.0494

قنسطنوقی ولایتی

ایالت ایسکندرون
مرکز ولایت
ایالت قونیا
ایالت قارمن
ایالت سivas
مرکز ولایت
ایالت قونیا
ایالت قارمن
ایالت سivas
مرکز ولایت
ایالت قونیا
ایالت قارمن
ایالت سivas

مقیاس ۱ : ۱۰۰۰۰

